

Jari Vähkyrä

KANSAINVÄLISEN KULTTUURIVAIHDON KOKEMUKSIA JA
VAIKUTUKSIA JYVÄSKYLÄN KONSERVATORIOSSA

Pro gradu -tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

19.5.2015

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Jari Vähkyrä	
Työn nimi – Title Kansainvälisen kulttuurivaihdon kokemuksia ja vaikutuksia Jyväskylän konservatoriossa	
Oppiaine – Subject Historia	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2015	Sivumäärä – Number of pages 95
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Jyväskylän konservatorio, vuodesta 1984 Keski-Suomen konservatorio, oli Suomen musiikkioppilaitoksista ensimmäisten joukossa rekrytoidessaan ulkomaalaisia soitonopettajia palvelukseensa. Näistä vaihto-opettajista iso osa tuli sosialistisista Itä-Euroopan maista, kuten Neuvostoliitosta, Tšekkoslovakiasta ja Unkarista. Opettajavaihdon taustalla olivat kansainväliset suhteet ja valtioiden väliset sopimukset, mutta käytännössä kulttuurivaihto oli pitkälti yksittäisten toimijoiden, kuten Jyväskylän konservatorion, ja erilaisten välittävien organisaatioiden, kuten ystävyysseurojen, varassa. Opettajia välittivät sosialistimaiden valtionhallinnon alaisuudessa toimineet kansalliset konserttitoimistot, jotka edustivat Jyväskylään työskentelemään tulleita opettajia.</p> <p>Ulkomaalaisten opettajien palkkaamista perusteltiin maassa vallinneella opettajapulalla, Suomen perinteisesti lämpimillä idänsuhteilla sekä Itä-Euroopan maiden pitkillä musiikkitraditioilla. Opettajavaihto sopikin esimerkiksi Neuvostoliiton ulkopoliittikkaan, jossa se hyödynsi kulttuuria ja muun muassa pitkiä musiikkiperinteitään pyrkiessään muokkaamaan länsimaiden kansalaisten mielikuvia sosialistisesta maailmasta myönteisemmiksi. Tutkielmassa tarkastellaan kokemuksia opettajavaihdosta Jyväskylän konservatoriossa 1970-luvun alusta 1990-luvun puoliväliin vierasopettajien, suomalaisten opettajien sekä oppilaiden näkökulmista. Lähdeaineistona toimivat yksilöhaastattelut, joissa opettajat ja oppilaat kertovat kokemuksistaan konservatorion opettajavaihdosta, opettamisesta sekä omista opettajistaan. Lisäksi tutkielmassa käytetään konservatorion arkistoaineistoa opettajavaihdon ajalta aina Neuvostoliiton hajoamiseen.</p> <p>Monet haastatelluista näkivät eri musiikkikulttuurien edustajat oppilaitoksen toimintaa rikastuttavana kokemuksena, joskin myös kulttuurien törmäämisiä sattui. Jotkut suomalaiset opettajat kokivat vierasopettajien uhkaavan heidän asemaansa ja hyvistä oppilaista ilmeni myös kilpailua. Oppilaiden kokemukset vierasopettajista vaihtelivat: ajoittaisten kieliongelmiensä lisäksi joidenkin opettajien opetustyyli oli erilainen, kuin mihin konservatoriolla oli totuttu. Yleisesti vierasopettajat nähtiin korkeatasoisina opettajina ja merkittävänä lisänä oppilaitoksen henkilökunnassa. He mahdollistivat konservatorion toiminnan laajenemisen ympäri maakuntaa opettajapulasta huolimatta ja sen jälkeenkin ulkomaalaistaustaiset opettajat opettivat konservatoriolla profiloituen etenkin pidemmällä olevien ammattiopiskelijoiden opettajiksi.</p>	
Asiasanat – Keywords kulttuurivaihto, musiikkioppilaitokset, musiikinopettajat, Neuvostoliitto	
Säilytyspaikka – Depository JYX-julkaisuarkisto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
TAUSTAA	1
<i>Kulttuurivaihto osana kylmää sotaa</i>	1
TUTKIMUSKYSYMYKSET	2
<i>Kokemuksia opettajavaihdosta – oppilaat ja opettajat</i>	2
LÄHTEET JA HAASTATTELUMENETELMÄT	4
<i>Kokemukset ja muistaminen</i>	4
<i>Haastattelut</i>	8
<i>Arkistoaineisto</i>	10
2. KULTTUURIVAIHDON POLIITTINEN KONTEKSTI JA KÄYTÄNTEET	12
NEUVOSTOLIITON KULTTUURIPOLIITTIKKA 1930–1960	12
<i>Kulttuuri Neuvostoliiton poliittisen vaikutusvallan tavoittelussa</i>	12
<i>Neuvostoliiton koulutusjärjestelmä</i>	14
SUOMEN IDÄNSUHTEET	16
<i>Suomi ja Neuvostoliitto</i>	16
<i>Kirjeet Jyväskylästä maailmalle – henkilösuhteiden merkitys</i>	19
<i>Kulttuurivaihto ja -sopimukset Itä-Euroopan maiden kanssa</i>	23
VIERASOPETTAJIEN ASEMA SUOMESSA	26
<i>Konserttitoimistot opettajien välittäjinä</i>	26
<i>Sopimusehdot ja palkkaus</i>	27
<i>Vierasopettajat samalle viivalle suomalaisten kanssa</i>	30
NEUVOSTOLIITON LOPUNAJAT	32
<i>Mureneva maailmanvalta ja kulttuurivaihdon muuntuvat muodot</i>	32
<i>Itäblokin itsenäistyminen</i>	36
<i>Opiskelijavaihto Baltian maiden ja Tšekkoslovakian kanssa</i>	37
3. VIERASOPETTAJAT JYVÄSKYLÄSSÄ	40
PERUSTEET ULKOMAAILAISTEN PALKKAAMISELLE	40
<i>Opettajapula ja alueellinen tasa-arvo</i>	40
<i>”Kulttuurin kehitysmää” Suomi ja metodologinen tyhjiö</i>	43
<i>Opettajien jatkokoulutus</i>	45
VIERASOPETTAJIEN KOKEMUKSIA JYVÄSKYLÄSSÄ	46
<i>Traditio ja jatkumot – ”Venäläinen koulukunta”?</i>	47
<i>Opettaminen ja omien opettajien vaikutus</i>	49
<i>Kulttuurierot Suomen ja Neuvostoliiton välillä – kasvatusilmapiirien ajallinen muutos</i>	51
OPETTAJIEN VÄLISET SUHTEET.....	56
<i>Ulkomainen asiantuntija-apu suomalaisopettajien silmin</i>	56
<i>Opettajavaihto – pirstysruiske vai kilpailutilanne?</i>	62
<i>Opettajajärjestön suhtautuminen vaihto-opettajiin – suosi suomalaista</i>	64
OPETTAJA–OPPILAS-SUHTEET	69
<i>”Moskovan hirmu” – selviytyneiden kertomaa</i>	69
<i>Venäjä-saksa-suomi-sanakirja</i>	73

<i>Pedagoginen jatkuvuus vs. vivahteikas koulutus – näkökulmia vaihto-opettajien vaihtumiseen</i>	76
VIERASOPETTAJIEN MERKITYS TULEVILLE MUSIIKIN AMMATTILAISILLE	78
<i>Ulkomaalaiset ammattiopiskelijoiden kärjen teroittajina</i>	78
<i>Räyhäamisestä kannustushuutoihin – klassisen musiikin opetus ennen ja nyt</i>	81
4. JOHTOPÄÄTÖKSET	83
<i>Kokemuksia kulttuurivaihdosta</i>	83
<i>Kulttuurivaihdon vaikutukset Keski-Suomessa</i>	86
<i>Jatkotutkimusmahdollisuuksia</i>	88
LÄHTEET.....	90
ALKUPERÄISLÄHTEET	90
<i>Arkistolähteet</i>	90
<i>Lähdejulkaisut.....</i>	91
<i>Haastattelut.....</i>	91
TUTKIMUSKIRJALLISUUS	93

1. JOHDANTO

TAUSTAA

Kulttuurivaihto osana kylmää sotaa

Toisen maailmansodan jälkeen kansainväliset yhteydet olivat järjestäytyneet pitkälti suhteessa kahteen hallitsevaan suurvalttaan, Yhdysvaltoihin ja Neuvostoliittoon. Näiden kahden maan vuosikymmeniä jatkunut vastakkainasettelu ulottui niin politiikkaan, tieteeseen kuin kulttuuriin. Tämän kylmäksi sodaksi kutsutun aikakauden leimaavana piirteenä ei niinkään ollut osapuolten välinen suora aseellinen yhteenotto, kuin kilpailu ideologioiden ja elämäntapojen paremmuudesta. Tässä kamppailussa tärkeällä sijalla oli kulttuuri, jota etenkin Neuvostoliitto käytti hyväkseen lisätäkseen vaikutusvaltaansa kaksinapaisessa maailmassa. Välineinä käytettiin muun muassa oman maan kulttuurin esittelyä taidenäyttelyin, konsertein ja radiolähetyksin.

Suomen geopoliittinen asema Neuvostoliiton naapurivaltiona asetti sen alttiiksi vaikutteille idästä. Maiden välillä käytyjen talvi- ja jatkosodan jälkeen suhteet olivat edelleen jännittyneet ja tarvetta naapurisovun parantamiseksi tunnettiin molemmin puolin. Yhtenä välineenä suhteiden kohentamisessa, sekä toisaalta kylmän sodan kannalta merkittävässä Neuvostoliiton pyrkimyksessä laajentaa vaikutusalueitaan, voi nähdä Suomi-Neuvostoliitto-Seuran, joka perustettiin 1944 edistämään valtioiden välistä ystävällismielistä kanssakäymistä. Maiden välillä oli turismia, ystävyyskaupunkitoimintaa ja taiteilijavaihtoa, joissa seura oli yhtenä keskeisenä toimijana. Kulttuurisuhteiden parantamisella ajateltiin olevan myönteinen vaikutus kansojen välisiin suhteisiin.¹

Jyväskylän konservatorio, vuodesta 1984 Keski-Suomen konservatorio, oli Suomessa ensimmäisten joukossa, jotka aktiivisesti hakivat ulkomaalaisia musiikinopettajia oppilaitokseensa. Jyväskylässä vieraili myös esiintyviä taiteilijoita, joista monet olivat Itä-Euroopan maista. Konservatorio solmikin tiiviit suhteet Neuvostoliiton ja muiden itäisen Euroopan valtioiden, kuten Tšekkoslovakian ja Unkarin kulttuuriministeriöiden kanssa ja

¹ Kinnunen 1998, 80.

itäeurooppalaiset opettajat esittivät huomionarvoista osaa oppilaitoksen toiminnassa.² Opettajavaihto oli aktiivista 1970-luvun alusta aina 1990-luvun alkuun.

Tarkasteltavaa ajanjaksoa määritettäessä on huomioitava Neuvostoliiton romahtaminen ja useiden sen vaikutusvallasta irtautuneiden maiden itsenäistyminen, minkä jälkeenkin osa vaihto-opettajista jäi Suomeen ja jatkoi työskentelyään musiikin parissa. Niinpä käsiteltävä ajanjakso on hyvä ulottaa myös Neuvostoliiton hajoamisen jälkeiseen aikaan, jotta kehityskulut tämän poliittisen uudelleenjärjestelyn vaiheilla tulevat huomioiduiksi. Vaikka Neuvostoliitto kulttuurivaihdon osapuolena lakkasi olemasta, vireänä aina 1990-luvulle asti jatkuneen opettajavaihdon vaikutukset eivät kadonneet äkillisesti. Kuten Itä-Euroopan sosialistiset valtiotkaan eivät hävinneet yhtäkkiä, vierasopettajien vaikutus jatkui, joskin vähitellen muuttuen.

Nähdäkseni perusteltua on ulottaa tarkastelu vuodesta 1973 vuoteen 1995. Vuonna 1973 konservatoriolle saatiin sarjassaan ensimmäinen neuvostoliittolainen opettaja, mistä vaihtotoiminta alkoi laajentua. Vuoteen 1995 mennessä poliittiset muutokset Euroopassa olivat jo osin vakiintuneet Saksojen yhdistymisen, Neuvostoliiton tasa-valtojen itsenäistymisten ja Tšekkoslovakian jakautumisen myötä. Samana vuonna Keski-Suomen konservatorion johtokunta myös päätti aloittavansa yhteistyön Jyväskylän ammattikorkeakoulun kanssa,³ mikä johti myöhemmin konservatorion integraatioon osaksi ammattikorkeakoulua.

TUTKIMUSKYSYMYKSET

Kokemuksia opettajavaihdosta – oppilaat ja opettajat

Kun puhutaan kulttuurivaihdosta Suomen ja Itä-Euroopan sosialististen maiden, ja eritoten Neuvostoliiton kanssa, on otettava huomioon, että taiteilijoiden ulkomaankiertueet ja turistimatkat olivat sosialistisessa järjestelmässä poliittista toimintaa, jolla oli valtion asettamat tavoitteet, ja joka nähtiin osana ulkopolitiikan kulttuurista työkalupakkia. Kuitenkin on huomionarvoista, etteivät tällaiseen toimintaan osallistuneet yksilöt

² Laurila 2000, 305; 237.

³ JAMK KSKA Ca:12 Si13, Keski-Suomen konservatorion kuntayhtymän johtokunnan kokous 22.3.1995 § 34/1.

välttämättä nähneet toimintaansa osana kilpailevien aatteiden valtakamppailua, vaan esimerkiksi henkilökohtaisista motiiveistaan käsin.⁴ Vaikka tässä tutkielmassa on pyritty huomioimaan poliittinen ulottuvuus osana kulttuurivaihdon kontekstia yleisemmin, varsinainen huomio keskittyy kulttuuriyhteistyön yksilöllisiin kokemuksiin.

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelen miten Suomen ja Neuvostoliiton sekä muiden Itä-Euroopan maiden välinen kulttuurivaihto vaikutti Jyväskylän konservatorion, myöhemmin Keski-Suomen konservatorion, musiikinopetukseen ja sen kehittymiseen erityisesti opettajavaihdon välityksellä. Painotus tarkastelussa on konservatoriossa opettaneissa neuvostoliittolaisissa musiikinopettajissa ja erityisesti suhtautumisessa kyseisiin opettajiin ja heidän opetustoimintaansa. Pyrkinessään esiintymään sosialistisen maailman kärkivaltiona Neuvostoliitto oli näkyvästi esillä myös Keski-Suomessa kulttuurivaihtotoiminnallaan. Lukumäärältään merkittävänä ulkomaalaistaustaisten opettajien ryhminä huomioin myös tšekkoslovakialaiset sekä unkarilaiset musiikinopettajat.

Tutkielmassani keskeinen kysymys on, millaiseksi opettajavaihdon myötä Jyväskylään saapuneiden ulkomaalaisten opettajien merkitys koettiin ja miten ulkomaalaiset musiikinopettajat vaikuttivat musiikinopetukseen Jyväskylän konservatoriossa. Tarkoituksena on myös selvittää, miten heidän koulutustaustansa vaikutti heidän tapaansa opettaa ja miten he itse kokivat opettajavaihdon pohjalta tapahtuneen työskentelyn. Vaikuttivatko niin sanottujen vanhojen kulttuurimaiden edustajat Itä-Euroopasta yleisemminkin musiikinopetukseen ja -menetelmiin, ja miten ulkomaalaisten opettajien työskentely konservatoriolla koettiin laitoksen suomalaisten oppilaiden ja opettajien taholla?

Kulttuurin merkityksen tutkimus kylmän sodan kontekstissa on jäänyt vähemmälle huomiolle tarkastelutavan ollessa enemmän kallellaan poliittiseen tapahtumahistoriaan. Vaikka viime aikoina myös kulttuurin osa-alue on tullut yhä enemmän tutkimuksen kohteeksi, näkökulma on usein amerikkalainen tai keskittynyt yksinomaan Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton väliseen kanssakäymiseen. Neuvostoliiton osalta taas on

⁴ Mikkonen 2011, 406; 412.

tutkittu kulttuurin ilmenemistä sisäpolitiikassa, mutta ulkopoliitiikan kulttuurinen sisältö on jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle.⁵

Tutkimuskirjallisuutena on yleisesti kulttuurin merkitystä kylmässä sodassa tarkastelevia teoksia kuten David Cauten *Dancer Defects: The Struggle for Cultural Supremacy during the Cold War* ja Yale Richmondin *Cultural Exchange & The Cold War*. Neuvostoliiton toimia ja kehitystä kulttuurin saralla tutkivia artikkeleita ovat esimerkiksi Simo Mikkosen ”Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiaa?” ja Nigel Gould-Daviesin ”The Logic of Soviet Cultural Diplomacy”. Kaisa Kinnusen *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944–1974*, Aimo Minkkisen osuus *Katsaus Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historiaan 1975–1991 samassa niteessä* ja Juhani Laurilan *Keski-Suomen Konservatorio 1948–1999* ovat taas suomalaisten toimijoiden roolia käsitteleviä teoksia. Tuolloista poliittista tilannetta valottaa muun muassa Ville Pernaan *Tehtävänä Neuvostoliitto*, jossa tutkija tulkitsee Suomen idänpolitiikkaa Ulkoministeriön Neuvostoliittoinstituutin kautta sekä Timo Vihavaisen *Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia*, joka valottaa suomettumisen käsitettä.

LÄHTEET JA HAASTATTELUMENETELMÄT

Kokemukset ja muistaminen

Vaikka tutkimukseni yleisempi asiayhteys on kylmä sota ja Neuvostoliiton ulkopoliittiset päämäärät, tarkastelen kulttuurivaihdon ilmenemistä pienemmässä mittakaavassa lähinnä Jyväskylän konservatorion musiikinopetuksessa ja siihen osallistuneiden ihmisten kokemuksissa haastatteluaineiston avulla. Haastattelujen tehtävänä ei ole ainoastaan olla tutkimuksen lähteenä, vaan arkistoaineiston rinnalla tarkastelun kohteena, jotta niistä saatu tieto tulisi punnituksi asiayhteyttään vasten. Vaikka haastattelujen ensisijaisena tavoitteena on tuoda esille haastateltavien yksilölliset kokemukset, niissä esiintyviä tapahtumia on syytä verrata tutkimuskirjallisuuden ja arkistoaineiston tietoihin, koska kirjalliset esitykset voivat antaa relevanttia lisätietoa haastatteluaineiston arvioimiseksi. Haastatteluja analysoimalla

⁵ Mikkonen 2011, 395–396.

on mahdollista saada tietoa haastateltavien arvostuksista, kokemuksista ja menneisyyden tulkinnoista, jotka sitten on asetettava historialliseen ja kulttuuriseen kontekstiinsa.⁶

Artikkelissaan ”Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä” Outi Fingerroos ja Riina Haanpää huomauttavat, että muistitietotutkimusta voi tuottaa monin tavoin ja lähestymistavat sen analysoimiseen ovat myös monipuoliset. Muistitieto voi olla tutkimuksessa niin lähde, kohde, kuin aineiston tuottamisen apuväline. Tässä tutkielmassa se on nähdäkseen osittain kaikkia kolmea; ensinnäkin se toimii lähteenä haastateltavien kertoessa omista kokemuksistaan ja käsityksistään todellisuudesta, jolloin tutkijalle jää näiden pohjalta vastuu tulkinnoista ja historian tuottamisesta. Toisekseen haastatteluaineisto on mahdollista nähdä myös tutkimuksen kohteena, sillä kertojien muistelmat vaativat analysointia tulkinnan muodostamiseksi ja arvioimiseksi. Kolmanneksi muistitiedon hankkiminen haastattelujen avulla on samaan aikaan aineiston muodostamista. Fingerroosin ja Haanpään mukaan muistitiedon ottaminen tutkimuksen kohteeksi merkitsee tarkastelun suuntautumista ”vaikkapa muistelun – yhtä hyvin kerronnan tai muistelukerronnan – rakenteisiin ja keinoihin”.⁷ Taina Ukkosen mukaan tällöin myös muistelupuheen yksilölliset ja yhteiset ominaispiirteet sekä kerronnalliset ja kulttuuriset käytänteet menneisyyden jäsentämisessä ovat tarkastelun kohteena.⁸ Mielestäni edellä esitetyt huomiot ovat relevantteja myös tämän tutkielman kannalta.

Muistitiedon anti tutkimukselle piilee eritoten sen subjektiivisuudessa. Historiantutkimuksessa se voi tarkoittaa, että muistinvaraista tietoa ei käytetä esimerkiksi suoraan tapahtumahistoriallisten kuvausten aikaansaamiseksi, vaan yksittäiset faktatiedot tarkistetaan mahdollisuuksien mukaan kirjallisista lähteistä, kuten tässä tapauksessa arkistoaineistosta, ja muistitiedon avulla pyritään sen sijaan selvittämään tapahtumien ja ilmiöiden merkitys muistelijalle. Samaten yksilön kokemusten kartoittamisessa sen vahvuudet tulevat hyvin esille.⁹ On kuitenkin merkillepantavaa, että muistitiedon luotettavuuden arvioimiseen pätevät samat säännöt kuin kirjallisten lähteiden tulkintaan.

⁶ Thompson 1978, 209–211.

⁷ Fingerroos & Haanpää 2006, 28.

⁸ Ukkonen 2000, 15.

⁹ Portelli 2006, 55; Rossi 2012, 51; 54.

Sekä kirjalliset lähteet että muistitieto voivat olla vääristyneitä ja kummankaan kohdalla ei tulisi unohtaa lähdekritiikin merkitystä.¹⁰

Muistitiedon kohdalla on lisäksi huomioitava sen konstruktivistinen luonne: Leena Rossi määrittelee artikkelissaan ”Muisti, muistot ja muistitietohistoria” muistin psykologisesti ”yksilön aivoissa tapahtuvaksi kognitiiviseksi toiminnaksi, johon kuuluu mieleen painaminen, muistissa säilyttäminen ja mieleen palauttaminen”.¹¹ Määritelmä on mielestäni kattava, sillä siitä käy ilmi muistin olemus yksilöllisenä prosessina, joka koostuu useammasta eriaikaisesta ja osin limittyvästäkin osiosta.

Muistitietoa arvioidessa ja analysoitaessa konstruktivisuus näkyy käytännössä siinä, että muistot luodaan uudelleen kerrontatilanteessa, jossa ne palautetaan mieleen, tässä tapauksessa haastattelutilanteessa. Ne eivät siis pysy muuttumattomina, vaan niihin vaikuttavat kertojan muisteluhetken tunteet, tarpeet ja aikomukset sekä uudet tiedot. Muistoihin siis vaikuttavat myös itse muisteltavan tapahtuman jälkeiset seikat.¹² Edellä mainitun valossa on siis syytä ottaa huomioon, että haastattelutilanne vaikuttaa haastateltavaan, samoin kuin haastattelija itse.

Sirkka Hirsjärven ja Helena Hurmeen mukaan haastattelu on vuorovaikutustilanne, joka rakentuu kielen varaan. Lisäksi haastattelu aineiston keräämisen välineenä vaatii haastattelijalta joustavuutta niin kielellisten kuin ei-kielellistenkin ilmaisujen käytössä, jotta haastattelussa saataisiin informaatiota halutusta aiheesta.¹³ Ukkonen esittää muistelun myös omia elämänvaiheita ja -tapahtumia jäsentävänä prosessina. Tällöin kertoja voi suhteuttaa henkilökohtaisia tapahtumia yleisiin historiallisiin tapahtumiin ja muiden kokemuksiin, jolloin tulkinta tapahtuu nimenomaan muisteluhetken näkökulmasta.¹⁴

Vaikka muisti ja muistaminen onkin itsessään omakohtaista, ovat useat tutkijat huomauttaneet, että se tapahtuu aina tiettyssä kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissa, mikä vaikuttaa itse muistamisen tapahtumaan. Ranskalaisen sosiologin Maurice Halbwachsian mukaan ihmisten yhteisöllistä kokemusta on muodostamassa niin sanottu

¹⁰ Thompson 1978, 134.

¹¹ Rossi 2012, 59.

¹² Rossi 2012, 61.

¹³ Hirsjärvi & Hurme 2000, 48; 102–103.

¹⁴ Ukkonen 2000, 40.

kollektiivinen muisti, joka muodostuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Muistot siis konstruoidaan aina tietyissä tilanteissa, joissa vaikuttavat erilaiset sosiaaliset odotukset ja jännitteet. Haastattelutilanteessa tällaiset odotukset ja jännitteet voivat ilmetä haastattelijan ja haastateltavan välillä. Kuitenkin muistelijana toimii aina yksilö, joskin tiettyjä säilyttämisen arvoisiksi katsottuja muistoja voidaan myös ylläpitää yhteisöllisesti, vaikkei henkilökohtaisesti tapahtuman kokeneita olisi enää elossa. Tällaista historiallista, eli kuollutta muistia voidaan säilyttää esimerkiksi muistojuhlissa.¹⁵

Ottaen huomioon muistitiedon subjektiivisuuden ja konstruktivisuuden, ei ole ihme, että muistitieto on näyttäytynyt arveluttavana lähdeaineistona virallisiasiakirjapainotteisessa historiantutkimuksessa. Jorma Kalela huomauttaa kuitenkin osuvasti, että etenkin kun pyrkimyksenä on menneiden toimijoiden ajatusten ja tekojen ymmärtäminen, muistitieto on varteenotettava lähde. Hänen mukaansa se, miksi ihminen muistaa kuten muistaa, on itsessään valaisevaa kyseisen henkilön kokemuksen kartoittamisessa. Muistitieto on Kalelan mukaan ”ensi käden lähde kertojastaan kertomuksen esittämisen tai kirjaamisen tilanteessa”.¹⁶

Mitä ihmiset sitten muistavat? Ihmiset muistavat eri tavalla ja eri lähtökohdista, tiedostaen sekä tiedostamatta. Muistiin valikoituu asioita ja sieltä poistuu asioita, eikä ihminen yleensä muista kaikkea kokemaansa. On osoitettu, että ihmiset muistavat paremmin itselleen tärkeitä asioita, kuin yhdentekeviä seikkoja. Myös tunteita herättävät tapahtumat jäävät varmemmin ihmiset mieleen ja vaikka kokemusten yksityiskohdat saattavat vääristyä, niiden pääpiirteet muistetaan silti kohtalaisen hyvin. Usein mieleen jäävät tapahtumat ovat tunteita herättäviä ja poikkeuksellisia.¹⁷ Muistin yleisesti hahmoteltu luonne on hyvä pitää mielessä muistitietoaineistoja purkaessa, mutta toisaalta on otettava huomioon myös sen jo mainittu yksilöllisyys.

Eri ihmiset muistavat erilaisia asioita; tämän avulla voidaan saada selville eri ihmisten erilaiset käsitykset ja muistelun kohteena olevien tapahtumien ja asioiden merkitys heille. Vaikka muistitiedon käyttäminen tutkimuksessa on haastavaa muistelijoiden motivaatioiden ja intressien selvittämisen sekä muistin konstruktivisen ja yksilöllisen

¹⁵ Korkiakangas 2006, 126–129.

¹⁶ Kalela 2006, 74–75; 83.

¹⁷ Rossi 2012, 60–63.

luonteen vuoksi, on tutkijan tulkitsemisen vastuu sama kuin muussakin historiantutkimuksessa. Menneisyyden toimijoiden ei voi esittää käyttäytyneen historioitsijan omien ennakkoluulojen mukaisesti, vaan tutkijan on koetettava saavuttaa subjektin oma käsitys todellisuudesta, jotta voisi ymmärtää ja selittää tämän toimintojen tarkoitukset.¹⁸

Haastattelut

Haastattelumetodina käytän teemahaastattelua,¹⁹ jossa haastateltavat on valittu sillä perusteella, että he ovat olleet osallisina Neuvostoliiton ja Suomen välisessä kulttuurivaihdossa. Tämä on haastattelujen yleinen teema, mutta se tarkentuu edelleen musiikkiin ja musiikinopetukseen sekä haastateltavien kokemuksiin opettajavaihdosta ja opetustoiminnasta. Haastattelut tehtiin edeltä käsin laadittua kysymysrunkoa noudatellen, mutta niin tarkentaville ja yksityiskohtaisemmille lisäkysymyksille, kuin haastateltavien omallekin jäsenyykselle annettiin tilaa.

Haastattelurungoksi tekemäni kysymykset kullekin haastateltavalle noudattivat mahdollisuuksien mukaan samankaltaista kaavaa, joskin teemahaastattelun puolistrukturoidun luonteen vuoksi tämä järjestys ei useinkaan toteutunut sellaisenaan, vaan haastattelu eteni omalla painollaan keskustelunomaisesti. Kulttuurivaihdon ollessa yleinen teema, kysymysten tarkemmiksi teema-alueiksi muodostuivat musiikinopiskelu, aikaisempien opettajien opetustyyli, oma opettaminen, musiikkikulttuurit, opettajien väliset suhteet, opiskelijoiden väliset suhteet sekä opettaja–oppilas-suhteet. Lisäksi haastatteluissa käsiteltiin myös kysymysrunгон ulkopuolelta nousseita teemoja, kuten musiikkiharrastuksen ja kulttuurin muuttumista.

Teema-alueiden joukossa oli myös mielestäni arkaluonteisempia aiheita, joiden suhteen harkitsin kysymyksenasettelua tapauskohtaisesti ja pyrin lähestymään niitä epäsuorasti.²⁰ Tällaisia asioita oli esimerkiksi Neuvostoliitosta tulleiden vierasopettajien kohdalla heidän suhtautumisensa kotimaansa poliittiseen järjestelmään. Usein nämä aiheet

¹⁸ Kalela 2006, 84.

¹⁹ Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48.

²⁰ Hirsjärvi & Hurme 2009, 115.

tulivatkin esille kysyttäessä heidän saapumisestaan Jyväskylään tai tänne jäämisestään Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Myös erilaiset ristiriitatilanteet olivat haastateltavien joukossa selvästi varauksellisemman asenteen herättäviä aiheita ja pyrinkin niiden kohdalla samankaltaiseen lähestymistapaan kuin edellä haastateltavia kunnioittaen. Myös haastateltavien yksilöllisyys korostui näihin asioihin suhtauduttaessa.

Haastatteluaineisto kattaa koko käsiteltävän aikavälin, sillä vierasopettajilla opiskelleista suomalaisista oppilaista vanhimmat opiskelivat jo 1973 kun ensimmäinen neuvostoliittolainen vaihto-opettaja saapui työskentelemään konservatoriolle. Ensimmäinen haastattelemani Neuvostoliitosta saapunut opettaja tuli 1970-luvun lopulla ja viimeisimmät kulttuurivaihdon puitteissa tulleet aivan 1980-luvun lopulla. Vaikka aivan ensimmäisistä opettajavaihdoista ei näin ole ensi käden kokemuksia saapuneiden vierasopettajien puolelta ja väliin jää heidän osaltaan joitakin ajallisia aukkoja, aineisto on nähdäkseni riittävän kattava tarjoamaan monipuolisen kuvan kulttuurivaihtokokemusten jatkumosta toiminnan aloittamisesta aina 1990-luvun alun muutoksiin asti.

Haastateltavat voidaan jakaa ryhmiin, joihin kuuluivat konservatorion entiset opettajat, oppilaat sekä muu henkilökunta. Näistä opettajat on mahdollista edelleen jakaa suomalaisiin ja ulkomaalaisiin. Sekä suomalaisten että ulkomaalaislähtöisten opettajien haastatteleminen mahdollistaa kattavamman tarkastelun, kun eri osapuolten kokemukset tulevat kartoitetuksi. Kullekin ryhmälle oli oma kysymysrunkonsa, jota muokattiin tarpeen tullen kattamaan haastateltavien henkilökohtaisia rooleja koskevat näkökulmat. Esimerkiksi sellaiselle oppilaalle, joka ei itse työskennellyt musiikinopettajana, ei ollut mielekästä esittää kysymyksiä hänen omasta opetustyöstään.

Vierasopettajilla opiskelleista oppilaista suurella osalla oli ollut useampia ulkomaalaistaustaisia opettajia, jotka olivat kotoisin useista eri maista. Edustetuimpina olivat neuvostoliittolaiset musiikinopettajat ja sitten tšekkoslovakialaiset. Huomionarvoista oli se, että suurin osa ulkomaalaisilla opettajilla opiskelleista oppilaista työskentelivät myöhemmin itsekin opettajina. Niinpä heidän haastattelunsa tarjoavat aineistoa myös suomalaisten ja ulkomaalaisten välisestä suhteista työyhteisössä, joskin tässä täytyy ottaa huomioon se vaikutus, mikä ulkomaalaisella opettajalla on mahdollisesti ollut heidän myöhempiin kokemuksiinsa vierasopettajista kollegoina.

Eri soittimien edustus haastateltavien joukossa noudattaa kohtalaisen hyvin konservatoriossa opettujien aineiden opetusosuuksia: pianon- ja viulunopettajat ovat enemmistössä, joskin pianistien suuri osuus haastatelluista vierasopettajista aiheuttaa sen, pianokollegion sisäisistä suhteista vierasopettajien näkökulmasta on enemmän aineistoa, kuin muista ainekollegioista.

Haastattelut tehtiin Jyväskylässä aikavälillä 19.2.–8.4.2014 lukuun ottamatta German Danileikon ja Juhani Laurilan haastatteluita, jotka tein jo 2.–6.3.2012 kandidaatintutkielmaani varten. Lisäksi sain käyttööni Keski-Suomen Muistiarkistosta Vladimir Dolgopolovin ja Arja Huttusen 12.3. ja 24.5.2012 tehdyt haastattelut, joissa haastattelijana toimi Antti Ylä-Rakkola, sekä Simo Mikkosen 19.12.2011 tekemän haastattelun, jossa hän haastatteli Erkki Palolaa. Palola oli Helsingin kaupunginorkesterin konserttimestari ja Oulussa opettaneen neuvostoliittolaisen Tatjana Pogoževan ensimmäisiä oppilaita.

Nauhoitin tekemäni haastattelut lukuun ottamatta Danileikon haastattelua, josta tein muistiinpanot, ja litteroin nauhat niiltä osin, kuin ne koskivat kulttuuri- ja opettajavaihtoa tai niihin limittyviä teemoja. Haastateltavilta keräsin kirjallisen suostumuksen aineiston arkistointiin Keski-Suomen Muistiarkistoon tutkijoiden käytettäväksi. Osa haastateltavista antoi luvan viitata henkilötietoja käyttäen, mutta osa kielsi sen, joten tässä tutkielmassa viitattaessa haastateltavan antamiin tietoihin nimetään vain osa haastatelluista, kun taas osan tunnistamisen mahdollistavat henkilötiedot jätetään ilmoittamatta. Nimeämättömistä haastatelluista käytän tunnistetta H1, H2, jne.

Arkistoaineisto

Haastatteluaineiston lisäksi käytän arkistolähteinä Jyväskylän maakunta-arkistossa sijaitsevaa Jyväskylän konservatorion arkistoa, joka käsittää vuodet 1948–1994 ja sisältää myös Keski-Suomen konservatorion aineistoja sekä Keski-Suomen konservatorion arkistoa ajalta 1985–1998. Tämä aineisto sijaitsee Jyväskylän ammattikorkeakoulu Oy:n arkistossa. Näistä arkistoista tähdelliseksi materiaaliksi osoittautuivat eritoten ovat konservatorion hallituksen, johtokunnan ja vuosikokousten pöytäkirjat; opetusministeriölle,

kouluhallitukselle, Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle ym. lähetetyt kirjeet; opetusministeriöltä ja kouluhallitukselta saapuneet asiakirjat sekä muut saapuneet asiakirjat; muut asiakirjat, kuten toiminta- ja vuosikertomukset. Näistä aineistoista olen etsinyt kulttuurivaihtoa ja erityisesti vierasopettajia koskevat kohdat, joita erittelen.

Hallituksen, johtokunnan ja vuosikokousten pöytäkirjojen luotettavuus on kohtalaisen suuri, koska niissä on pöytäkirjantarkastajien todistus siitä, että pöytäkirjat vastaavat kokouksessa käsiteltyjä aiheita. Kokousten pöytäkirjoihin on esitetty myös eriäviä näkökantoja, jotka tuovat esille poikkeavia suhtautumisia esillä olleisiin asioihin. Siten ne antavat monipuolisemman kuvan käsitellyistä kysymyksistä, kuin esimerkiksi konservatorion rehtorin lukukauden avajaispuheet, jotka ovat hänen henkilökohtaisia näkemyksiään oppilaitoksen asioiden kulusta. Niissä hän usein käsittelee oppilaitoksen ajankohtaisia asioita ja päätöksiä ja hänellä on myös henkilökohtaisia tavoitteita puheiden suhteen, kuten esimerkiksi omien näkökulmiensa perustelu ja sikäli ne ovat hyviä lähteitä hänen henkilökohtaisten tarkoituksperiensä arvioimiseen.

Kirjeet taas kertovat opettajavaihtoon liittyneistä käytänteistä; arkistossa on paljon esimerkiksi konservatorion rehtorin ja Neuvostoliiton kulttuuriministeriön välistä kirjeenvaihtoa, jossa neuvotellaan muun muassa palkka-asioista. Kirjeistä saa myös käsityksen siitä, miten henkilösuhteet eri maiden viranomaisten ja opettajien sekä rehtori Laurilan välillä kehittyivät ja miten ne olivat edesauttamassa opettajien saamista konservatorion palvelukseen. Kirjeet antavat tilaisuuden virallisen kanssakäymisen lisäksi tarkastella myös välittömämpää kirjeenvaihtoa rehtorin ja ulkomaalaisten opettajien välillä, mikä tuo lisätietoa haastatteluista saatujen henkilökohtaisten kokemusten oheen.

2. KULTTUURIVAIHDON POLIITTINEN KONTEKSTI JA KÄYTÄNTEET

NEUVOSTOLIITON KULTTUURIPOLITIikka 1930–1960

Kulttuuri Neuvostoliiton poliittisen vaikutusvallan tavoittelussa

Josif Stalinin aikana 1920-luvun lopulta vuoteen 1953 Neuvostoliiton kansainväliset kontaktit hiipuivat, kun maa supisti kosketuksia kapitalistisiin maihin.²¹ Tällä pyrittiin suojelemaan neuvostoliittolaista elämäntyyliä länsivaltojen vaikutukselta. Myös musiikin saralla haluttiin säilyttää neuvostoliittolainen musiikki puhtaana moderneista länsimaisista, rappeutuneiksi katsotuista vaikutteista. Länsimaisen musiikin vaikutus kuitenkin ulottui Neuvostoliittoon ulkomaisten konserttavieraiden välityksellä ja usein musiikkivaikuttajien suhtautuminen länsimaiseen musiikkiin oli myönteisempää kuin poliittisen johdon.²²

1930-luvulla maan musiikki oli esillä myös kansainvälisesti, sillä vaikka neuvostoliittolainen musiikki haluttiin säilyttää puhtaana, vahvan venäläisen musiikkiperinteen avulla puoluejohto katsoi voivansa edistää muiden maiden myönteistä suhtautumista Neuvostoliittoon. Niinpä neuvostoliittolaisia muusikoita ja säveltäjiä vieraili musiikkikilpailuissa ulkomailla niin kilpailemassa, kuin kilpailujen tuomareinakin. Venäläisen konservatoriojärjestelmän, jonka laatu oli kansainvälisesti tunnustettu jo ennen vallankumousta, tuottamat muusikot saivat kärkisijoja soittokilpailuissa ja toivat paljon myönteistä julkisuutta Neuvostoliitolle.²³

Stalinin kuoleman jälkeen 1953 Neuvostoliitto alkoi avautua yhä enemmän ulkomaailmalle. Pian Stalinia puolueen johdossa seuranneen Nikita Hruštšovin aikakaudella Neuvostoliitto koki käännöksen vireämpään kulttuuripolitiikkaan suhteessa ulkomaailmaan,²⁴ kun talouden kasvu ja Stalinin valtakauden loppuminen herättivät puoluejohdossa myönteisiä tulevaisuudennäkymiä.²⁵ Suojasään ajaksi kutsuttuna ajanjaksona nousi esille rauhanomaisen rinnakkainelon ajatus, jonka mahdollisti sosialistisen maailman vahvistumiseen. Vastakkainasettelun muodoiksi tulivat ideologinen ja

²¹ Gould-Davies 2003, 212.

²² Brooke 2001, 231–233.

²³ Brooke 2001, 247–249.

²⁴ Mikkonen 2011, 393.

²⁵ Gould-Davies 2003, 200.

taloudellinen kilpailu.²⁶ Tänä aikana kehittyivät monet kulttuurisen vaikuttamisen muodot ja vaikka niiden käyttö hiipui myöhemmin verrattuna Hruštšovin ajan huippukauteen, ne olivat kuitenkin olemassa aina Neuvostoliiton hajoamiseen saakka.²⁷

Hruštšovin myötä kansainvälisten suhteiden jännitteet antoivat hiukan myöten:²⁸ kulttuuri nousi merkittäväksi teemaksi Geneven huippukokouksen myötä vuonna 1955²⁹ ja myöhemmin 1958 solmittiin Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen kahdenvälinen kulttuurivaihtosopimus.³⁰ Sopimuksella Neuvostoliitto pyrki muun muassa lieventämään neuvostovastaisuutta ja vaikuttamaan kulttuurin avulla suoraan amerikkalaisiin ja näiden mielikuviin kommunismista.³¹ Rajoitusten löystymisestä kertoi se, että saksalaistaustansa vuoksi Neuvostoliiton turvallisuuspalvelu KGB:n ristialttiiksi luonnehtima pianisti Svjatoslav Richter kiersi jo vuonna 1960 Yhdysvalloissa³² käytyään tosin ensin Suomessa ”kokeiluluontoisesti”.³³

Neuvostotaiteilijoiden ulkomaille suuntautuvilla kiertueilla oli puolueen määrittelemä selvästi poliittinen päämäärä. Puolueen näkemysten mukaisesti myös konservatoriot valjastettiin ulkopoliittikan välineiksi, kun niitä patistettiin tuottamaan korkean tason muusikoita nimenomaan kansainvälisiä kilpailuja silmällä pitäen. Näiden kilpailujen voittaminen kun nähtiin yhdeksi keinoksi osoittaa sosialistisen järjestelmän ylivoimaisuus. Myös vaihto-ohjelmissa panostettiin lähtijöiden tasoon. Puoluekoneiston näkökulmasta vaihtoon lähtijät asetettiin suorittamaan poliittista tehtävää Neuvostoliiton ylivertauisuuden ilmentäjinä. Niinpä ulkomaille ei päästetty sattumanvaraisia muusikoita vaan oman alansa kärkiosaajia ja neuvostokansalaisia, joiden poliittinen soveltuvuus tarkistettiin.³⁴

1950-luvun lopulta Neuvostoliitto pyrki lisäämään erilaisten ystävyysseuratoimijoiden toimintaa lakkauttamalla Stalinin aikaisen Kulttuurisuhteiden yleisliittolaisen yhdistyksen (VOKS) ja perustamalla sen tilalle vuonna 1957

²⁶ Kinnunen 1998, 117.

²⁷ Mikkonen 2011, 396.

²⁸ Hixson 1998, 96–97.

²⁹ Richmond 2003, 14.

³⁰ Hixson 1998, 153.

³¹ Mikkonen 2011, 396–398.

³² Cate 2003, 404.

³³ Mikkonen 2011, 408–409.

³⁴ Mikkonen 2011, 402; 407–408.

Ystävyyjärjestöjen keskusliiton (SSOD) koordinoivaksi elimeksi. Vaikka Neuvostoliiton ulkomaille kohdistaman kanssakäymisen ensisijaiset kohteet olivat muissa sosialistisissa maissa, sillä oli toimintaa edellä mainitun USA:n lisäksi myös muissa länsimaissa, joista keskeisinä kohteina mainittiin muiden muassa Italia, Ranska ja Englanti, mutta myös Suomi. Toiminnan tarkoituksena oli luoda suhteita kohdemaiden kansalaisiin ja kulttuuritoimijoihin ja tarjota myönteinen kuva Neuvostoliiton kansainvälisestä roolista vastapainona lännen median levittämälle epämieluisaksi nähdylle tulkinnalle.³⁵ Eritoten Suomen ja Neuvostoliiton suhde nähtiin sosialistisen ja ei-sosialistisen valtion välisen rauhanomaisen yhteyden tärkeänä mallina ja esimerkkinä, jonka avulla kanssakäymistä länsimaiden kanssa voitaisiin lisätä.³⁶

Neuvostoliiton koulutusjärjestelmä

Neuvostoliittolainen koulutusjärjestelmä pohjasi venäläisen konservatorio-opetuksen perinteeseen, joka oli saavuttanut mainetta korkeatasoisena kouluna jo ennen Neuvostoliiton muotoutumista Venäjältä emigroituneiden taiteilijoiden niittäessä mainetta lännessä. Sosialistiseen valtiojärjestykseen tultaessa kulttuurin osaksi langetettiin poliittinen päämäärä tuoda valtiolle kuuluisuutta ja myönteistä näkyvyyttä maailmalla, mikä onnistuikin esimerkiksi musiikkikilpailumenestyksen myötä,³⁷ osaksi luultavimmin juuri pitkien musiikkikoulutusperinteiden ansiosta. 1920-luvulle tultaessa valtiovalta koetti uudistaa porvarillisiksi nähtyjä instituutioita muun muassa lisäten työläistaustaisten osuutta konservatorioiden opiskelijoissa.³⁸

Vuonna 1925 konservatoriojärjestelmää uudistettiin, niin että konservatorioista tuli korkeakouluja ja niiden sisäinen "laitosjako" eriytyi säveltämiseen ja musiikkiteeteeseen, esiintymiseen ja pedagogiaan. Lukumääräisesti suurin erikoistumisala oli esiintyminen. Esimerkiksi Moskovan konservatoriosta yhdeksän kymmenestä valmistui esiintyjäksi,³⁹ mikä käy hyvin yhteen valtion ulkopoliittisten pyrkimysten kanssa.

³⁵ Mikkonen 2011, 403–404.

³⁶ Oikari 2006, 313.

³⁷ Brooke 2001, 247.

³⁸ Schwartz 1983, 96–97.

³⁹ Schwartz 1983, 98; 380.

Pohdittaessa osanottajia kansainvälisiin musiikkikilpailuihin, viranomaisilla oli mistä valita, ja menestystäkin tuli.⁴⁰ Tietyille konservatorioille tuli mahdollisuus antaa kolmivuotista jatkokoulutusta, eli niin kutsuttu aspirantura, josta saatu ”kandidaatintutkinto” vastasi kutakuinkin Suomen ylempää korkeakoulututkintoa.⁴¹

Neuvostoliiton musiikkikasvatusjärjestelmä perustui lahjakkuuksien varhaiseen löytämiseen, jota varten maassa oli laaja musiikin perus- ja toisen asteen koulutuslaitosverkosto. 7–8-vuotiaille musiikillisesti lahjakkaille oli omat lasten musiikkikoulut, joissa opetettiin ainoastaan musiikkia ja kouluaineet käytiin erikseen tavallisessa koulussa. Tällaisesta koulusta siirryttiin toisen asteen kouluun, jossa käytiin musiikin lisäksi yleisiä aineita, ja josta valmistui musiikin perusasteen opettajia. Tämänkin koulun lahjakkailta oppilailta oli mahdollisuus hakea konservatorioon, mutta suurin tie musiikin korkea-asteen opintoihin oli erikoislahjakkaille lapsille suunnattu keskusmusiikkikoulu, jotka olivatkin yleensä konservatorioiden yhteydessä. Keskusmusiikkikoulu aloitettiin 7-vuotiaana ja sieltä valmistuttiin 18-vuotiaana, minkä myötä valmistuneilla oli pätevyys opettaa musiikkia perusasteen kouluissa. Suurin osa kuitenkin pyrki viisivuotiseen konservatoriokoulutukseen, mihin pääsy ei ollut itsestään selvää. Jatkokoulutuksenkin opiskelijakiintiöt olivat niukat ja vain pieni osa pääsi suorittamaan jatkotutkinnon.⁴²

Neuvostoliittolaisten taiteilijoiden vierailut ulkomailla, muun muassa Suomessa, olivat omiaan vakuuttamaan kuulijat itänaapurin musiikkikasvatusjärjestelmän korkeasta tasosta. Esimerkiksi Jukka Määttänen kirjoitti arviossaan Grigori Sokolovin vuoden 1967 Jyväskylän Kesän konsertista:

’Neuvostoliiton pianistinen ylivoima muihin maihin nähden on jo kauan ollut tosiasia. Pääsyynä tähän on muusikkojen koulutuksen tarkoituksenmukainen järjestäminen. Normaaliin yleissivistävään kasvatukseen liitetään jo varhaisessa systemaattinen instrumentaalinen koulutus. Näin erikoislahjakkuudet saavat ajoissa sen teknillisen

⁴⁰ Brooke 2001, 248.

⁴¹ Schwartz 1983, 98; 380.

⁴² Schwartz 1983, 395–397.

pohjan, joka on välttämätön kansainvälisen karriäärin luomiselle. Venäläiset pianistit muodostavat tällä hetkellä kansainvälisen huipun.⁴³

Stalinin kuoleman ja hänen henkilökulttinsa tuomitsemisen jälkeen neuvostoliittolaisessa musiikkielämässä elettiin odottavissa tunnelmissa, kun musiikillisen ilmaisun uusia rajoja tunnusteltiin. Säveltäjiliiton yleiskokouksessa 1957 saatiin Tihon Hrennikovin, liiton pääsihteeri vuodesta 1948, avajaispuheesta kuulla, ettei taiteellinen vapaus ole riittävä tekosyy länsimaisten vaikutteiden hyväksymiseksi. Neuvostoliiton musiikkipiirit olivatkin vanhoillisempien joukossa verrattuna esimerkiksi Puolan kansantasavaltaan, jossa musiikki ja taiteet stalinistisen ajanjakson jälkeen vuodesta 1956 vapautettiin sosialistisen realismin opinkappaleista. Vuonna 1963 Neuvostoliiton Säveltäjiliitto löysikin itsensä tilanteesta, jossa muut itäblokin maat olivat vastaanottavaisempia modernistisille vaikutteille länsimaista ja vaikka neuvostoliittolaiset esiintyjät olivat edelleen tunnustettuja kansainvälisesti, uudempi neuvostoliittolainen musiikki jäi esimerkiksi aallon harjalla seilanneiden puolalaisten varjoon.⁴⁴

SUOMEN IDÄNSUHTEET

Suomi ja Neuvostoliitto

Toisen maailmansodan jälkeen suomalaisten vallanpitäjien vieroksumalla Neuvostoliitolla oli suuri vaikutus Suomen sisäpolitiikkaan ja uuden pääministeri J. K. Paasikiven toimissa korostuikin itänaapurin intressien huomioon ottaminen.⁴⁵ Tämä suomettumiseksi kutsuttu ilmiö jatkui Paasikiveä presidenttinä seuranneen Urho Kekkosen aikana, jolloin Neuvostoliiton näkemykset otettiin huomioon sisäpolitiikkaa myöten. Suora vaikutus näkyi itänaapurin otettua kantaa Suomen sisäisiin asioihin niin kutsuttujen yöpakkasten aikaan 1958–1959 ja vuoden 1961 noottikriisissä, mutta sen lisäksi suomalaiset poliitikot ryhtyivät harjoittamaan ”miellyttämisen ja ennakoinnin politiikkaa” suhteessaan itänaapuriin, minkä ”nähtiin lupaavan sekä konkreettisia henkilökohtaisia että poliittisia ryhmäetuja”. Tässä

⁴³ Kangas & Kangas 1992, 99.

⁴⁴ Schwartz 1983, 215; 298–300; 322–323; 422–423.

⁴⁵ Kinnunen 1998, 69–70.

mentiin niin pitkälle, että esimerkiksi Vihavainen sanoi 'viholliskuvan purkamisen' johtaneen tosiasiallisesti 'ystäväkuvan rakentamiseen'.⁴⁶

Maiden välistä ystävyyttä kehittämään ja ylläpitämään perustettiin Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran raunioille uusi Suomi-Neuvostoliitto-Seura (SNS) pian sodan jälkeen. Sen perustamisasiakirjaa laatimassa oli paikalla laajasti edustettuna tuolloisia valtaapitäviä, kuten pääministeri Paasikivi ja oikeusministeri Kekkonen.⁴⁷ Neuvostoliitto pyrki kulttuurisuhteiden avulla vaikuttamaan suomalaisten suhtautumiseen itänaapuriinsa. Ystävällisiä yhteyksiä Suomeen pyrittiin edistämään muun muassa neuvostoliittolaisten elokuvien ja näyttelyiden sekä äänilevyjen ja nuottien tuonnilla.⁴⁸ SNS:n rooli oli toimia välittävänä osapuolena neuvostoliittolaisten taiteilijoiden ja pedagogien saamisessa Suomeen.⁴⁹

Neuvostoliittolaisten taiteilijoiden vierailut Suomeen alkoivat hyvin nopeasti sodan päätyttyä: jo tammikuussa 1945 Puna-armeijan kuorona yleisesti tunnettu musiikki- ja tanssiryhmä saapui Helsinkiin. Vaikka Neuvostoliitto kontrolloi kulttuurinsa levittämistä tiukasti, ei Suomen kanssa ollut virallista kulttuurivaihtosopimusta vielä 1940- ja 1950-luvuilla, vaan vierailuista sovittiin pienimuotoisissa neuvotteluissa.⁵⁰ Myöhemmät sopimuksetkin jätettiin sanamuodoiltaan väljiksi, jotta kontrolli länsimaiden osalta olisi jäänyt mahdollisimman löyhäksi. Tämän ansiosta Neuvostoliitto saattoi sopia asiat paikallisten tekijöiden kanssa vailla valtiomuodollisuuksia.⁵¹

SNS:n lisäksi perustettiin myöhemmin vuonna 1947 Neuvostoliittoinstituutti opetusministeriön alaisuuteen. Instituutin tarkoituksena oli tehdä tieteellisestä tutkimustyötä kohteenaan itse Neuvostoliitto sekä levittää tutkimustuloksia.⁵² Näillä tutkimustuloksilla pyrittiin kääntämään vielä skeptiset suomalaiset myönteisiksi suhteessaan Neuvostoliittoon esittelemällä tämän tieteellisen suurvallan saavutuksia. Perusteluina laitoksen perustamiselle käytettiin myös sitä, että tieteellisen

⁴⁶ Vihavainen 1991, 19–20; 33 293.

⁴⁷ Kinnunen 1998, 77.

⁴⁸ Kinnunen 1998, 80.

⁴⁹ Kinnunen 1998, 286.

⁵⁰ Kinnunen 1998, 283.

⁵¹ Mikkonen 2011, 397.

⁵² Perna 2002, 33–35.

tutkimuslaitoksen työlle olisi parempi pohjata kuin neuvostopropagandalle.⁵³ SNS:n ja Instituutin toimenkuvat olivat osin limittäiset ja ennen uuden tutkimuslaitoksen perustamista käytiinkin perinpohjaista keskustelua sen tarpeellisuudesta.⁵⁴

Vaikka SNS pyrki näyttäytymään puolueettomana järjestönä sekä Suomen että Neuvostoliiton kommunististen puolueiden ote sen toiminnassa pysyi vahvana aina 1960-luvulle, minkä jälkeenkin SKP pyrki pitämään tietyn sananvallon seurassa tärkeille paikoille tuleviin henkilöihin. Seuran poliittisesti kelluvasta luonteesta kertoi se, etteivät SKP ja NKP kumpikaan halunneet, että ystävyysseurasta muodostuisi liian itsenäinen toimija. SKP näki SNS:n kautta mahdollisuutenaan tehdä yhteistyötä ”vapaamielisen porvariston kanssa uuden suunnan politiikan toteuttamiseksi”.⁵⁵

Neuvostoliitto tuki seuraa myös taloudellisesti ja SNS pyrki toimillaan lujittamaan ystävällismielisiä suhteita itänaapuriin. Seura ei esimerkiksi ottanut kantaa Tšekkoslovakian miehittämiseen elokuussa 1968, mistä se saikin paljon arvostelua osakseen, mutta se tuomitsi Neuvostoliiton vastaiset mielenosoitukset ja kirjoitukset, joita pidettiin ”Suomen kannalta vahingollisina”. Seura ottikin agendakseen pyrkiä vaikuttamaan Neuvostoliittoa koskevaan uutisointiin suomalaismedioissa ja aikaansai eritoten Yleisradiossa ja puoluelehdissä muutoksen ”lähes kriitikittömään” suhtautumiseen Neuvostoliittoon.⁵⁶ Kuten Vihavainen totesi: ”Suomen henkinen ilmapiiri 1970-luvun alussa – – oli hyvin myönteinen sosialismin ajatukselle ja samalla sangen epäkriittinen Neuvostoliiton edustamaa reaalisosialismia kohtaan”.⁵⁷

SNS oli aktiivisena toimijana vaikuttamassa paitsi kulttuurin asioissa myös yleisessä suhtautumisessa Neuvostoliittoon. Tästä seura saikin kuulla ja julkisuudessa sitä haukuttiin muun muassa ’stalinistiseksi’ ja ’vanhoilliseksi’. Seuran julkisuuskuvaan vaikutti negatiivisesti myös sen vasemmistolainen jäsenaines. Vaikka se oli pyrkinyt laajapohjaiseksi

⁵³ Perna 2002, 24.

⁵⁴ Perna 2002, 30–31.

⁵⁵ Kinnunen 1998, 153; 154–155; 158.

⁵⁶ Kinnunen 1998, 126; 139.

⁵⁷ Vihavainen 1991, 106.

kansanjärjestöksi, etenkin ruohonjuuritasolla SKDL ja kommunistit olivat huomattava enemmistö seuran jäsenistössä.⁵⁸

Kirjeet Jyväskylästä maailmalle – henkilösuhteiden merkitys

Vaikka ensimmäinen neuvostoliittolainen pedagogi saatiin Jyväskylän konservatorion lukukausiopettajaksi vasta vuonna 1973, oli ensimmäinen kirje opettajan pyytämiseksi lähetetty jo 1971.⁵⁹ Konservatorion rehtori Juhani Laurila kertoi, kuinka tuolloin Jyväskylän kaupunginorkesterin kapellimestarina toiminut Onni Kelo auttoi hänet alkuun neuvostoliittolaisten opettajien palkkaamisessa. Silloisessa Leningradissa opiskelleella Kelolla oli kontakteja Neuvostoliittoon ja hän oli hankkimassa Oulun musiikkiopistoon neuvostoliittolaista viulupedagogi Tatjana Pogoževaa vuonna 1967.⁶⁰ Pogoževalla oli suuri merkitys viuluopetuksen järjestämisessä Oulussa. Hän käytti vanhaa moskovalaisen instrumenttiopetuksen perinnettä ja loi systematiikan, jota Oulun musiikkiopistossa alettiin käyttää viulunopetuksessa.⁶¹

Kelon neuvoilla Laurila lähti ottamaan yhteyttä Neuvostoliiton viranomaisiin. Kelo vihjasi, että SNS:n kautta toimitettuna kirje saataisiin käännettyä ja mukana olisi samalla toimija, jonka kanssa Neuvostoliiton puolella oli totuttu työskentelemään.⁶² Tällainen luotettu yhteistyökumppani oli varmasti tarpeen, sillä ennen Gorbatšovin uudistuspolitiikkaa Neuvostoliiton sulkeutuneisuus vaikeutti kanssakäymistä. Kuten Minkkinen totesi: ”Ennen perestroikan ja glasnostin aikaa jopa yksinkertainen puhelinsoitto oli useimmiten työn ja tuskan takana. Soitto Viipuriin oli hankalampaa kuin Borneoon.”⁶³ SNS tuki konservatorion pyykeitä ja kääntämisen lisäksi toivoi Neuvostoliiton kulttuuriministeriötä ”suhtautumaan myönteisesti” oppilaitoksen opettajapyyntöihin.⁶⁴

⁵⁸ Minkkinen 1998, 386–387.

⁵⁹ JyMA JKA Dcc:34 K–N, Juhani Laurila Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle ja SNS:lle 18.10.1971.

⁶⁰ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

⁶¹ Erkki Palolan puhelinhaastattelu 19.12.2011, haastattelijana toimi Simo Mikkonen, joka ystävällisesti luovutti haastatteluaineiston käyttööni.

⁶² Laurilan haastattelu 2.3.2012.

⁶³ Minkkinen 1998, 404.

⁶⁴ JyMA JKA Ed:42 Ed:2:2 S–Ö, SNS:n konservatoriolle välittämä kirje Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle, ministeri V. I. Popoville 11.1.1974. Samassa lasku konservatoriolle hakukirjeen käännöstyöstä.

Myöhemminkin seura tuki konservatorion pyyhteitä saada vaihto-opettajia Neuvostoliitosta⁶⁵ ja konservatorio kuului SNS:aan yhteisöjäsenenä.⁶⁶

Laurila kertoi, että aluksi ei saanut toivoa nimeltä ketään tiettyä henkilöä opettajaksi. Kelo rauhoitteli hänen epäluulojaan tällaista menettelyä kohtaan toteamalla, ettei saapuvan henkilön nimellä sinänsä ollut merkitystä, sillä joka tapauksessa hänen ammattitaitonsa olisi taattua tasoa. Myöhemmin, yhteistyön vakiinnuttua, opettajatoiveita sai alkaa esittää nimeltäkin ja Laurila oli vuosittain Moskovassa neuvottelemassa opetusministeriön edustajien kanssa vaihtosopimusten ehdoista.⁶⁷ Lisäksi käytiin neuvotteluja esimerkiksi neuvostoliittolaisten konservatorioiden johtoportaan kanssa.⁶⁸

”Siellä oli semmonen ku rouva Pankova, joka oli hyvin itsevaltiass siellä ministeriössä ja hän, hänen kanssaan kun sitte tuli hyvät välit oikein niin, hän – – järjesti meille hyviä opettajia ja sitte ihan saatiin valita.”⁶⁹

Kun ottaa huomioon Neuvostoliiton sulkeutuneisuuden, ensi käden kontaktit itänaapuriin olivat mitä luultavimmin kullannarvoisia kulttuurivaihdon kannalta. Yhtenä osapuolena konservatorion idänhankkeissa toimi myös Neuvostoliittoinstituutti ja sen johtaja Valdemar Melanko. Instituutti toimi etenkin kulttuuriyhteistyön alkuaikoina välittäjänä konservatorion ja kulttuuriministeriön välisissä neuvotteluissa opettajien sopimuksista.⁷⁰

Melanko oli Neuvostoliittoinstituutin johtajana mukana monissa kulttuuriin liittyvissä neuvotteluissa Neuvostoliiton kulttuuriministeriön edustajien, kuten edellä mainitun Anastasia Pankovan kanssa, minkä lisäksi hänellä oli henkilökohtaisia suhteita itänaapurin kulttuurielämään.⁷¹ Ennen kuin suorat kontaktit konservatorion ja Neuvostoliiton edustajien välillä olivat muodostuneet, Neuvostoliittoinstituutti välitti

⁶⁵ JyMA JKA Dcc:35 Pcc:2:3 P–Ö, Laurila SNS:lle 4.10.1977.

⁶⁶ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:3 R–Ö, SNS:n Keski-Suomen piirijärjestö ry konservatoriolle 29.6.1976.

⁶⁷ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

⁶⁸ Ks. esim. JAMK KSKA Ca:3 Si4 liittovaltuuston kokous 22.12.1986 § 305, liite 5 raportti Laurilan virkamatkasta Neuvostoliittoon.

⁶⁹ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

⁷⁰ Ks. esim. Ed:42 Ed:2:1 K–R, Instituutin kirje konservatoriolle 18.9.1973; Laurilan haastattelu 2.3.2012.

⁷¹ Perna 2002, 261; 273–274.

kulttuuriministeriön kirjeitä konservatoriolle ja toisinpäin.⁷² Rehtori Laurila katsoi instituutin virallisten suhteiden ja sen johtajan henkilökohtaisen vaikutusvallan olevan edullisia konservatorion hankkeille ja pyysikin Melangon myötävaikutusta lähettäessään tämän välityksellä Neuvostoliiton viranomaisille ehdotuksia esimerkiksi vastavuoroisista vierailuista neuvostoliittolaisiin taidealojen laitoksiin.⁷³

Neuvostoliittoinstituutti toimi usein auttavana osapuolena erilaisten kulttuuritapahtumien järjestämisessä. 1970-luvulla instituutti järjesti esimerkiksi Kaustisen kansanmusiikkifestivaaleille ja Savonlinnan oopperajuhlille neuvostoliittolaisia esiintyjiä. Kaustisilla järjestäjät olivat itse yrittäneet saada neuvostoliittolaista yhtyettä esiintymään, mutta vasta kääntyminen instituutin puoleen ja sen yhteydenotto Neuvostoliiton kulttuuriministeriöön toi toivotun lopputuloksen. Ylipäänsä kiinnostusta Neuvostoliiton kulttuuriin kyllä löytyi, mutta usein käytännön esteinä yhteistyölle olivat kielivaikeudet ja tietämättömyys miten toimia neuvostobyrokratian kanssa. Juuri näissä asioissa instituutti monesti ojensikin auttavan kätensä.⁷⁴

Kun yhteistyö konservatorion ja Neuvostoliiton viranomaisten välillä oli alkanut pyöriä yhteyksiä syntyi vaihto-opettajienkin välityksellä. Laurila mainitsee, että etenkin kun opettajia sai alkaa pyytää nimeltä, oli tärkeää tuntea oikeat ihmiset kulttuuriministeriöstä. Tässä häntä auttoi Jyväskylässäkin opettanut moskovalainen Nikita Jushanin, jonka avulla hänelle ”aukeni monia ovia”, kuten pääsy Kremliin ja neuvottelukontakteja ministeriöön.⁷⁵ Jushanin tunsu monia kulttuuriministeriön vaikutusvaltaisia henkilöitä, joille hän välitti Laurilan ehdotuksia ja kertoi tämän tilanteesta.⁷⁶ Kontakteihin lukeutui esimerkiksi Valentina Rosljakova ja jo edellä mainittu rouva Pankova, jotka olivat ”tärkeitä henkilöitä – – opettajien saamisessa”.

Kirjeenvaihtokin tuntui sujuvan paremmin, kun oli käyty paikan päällä tapaamassa ministeriön edustajia. Ylipäänsä Neuvostoliiton edustajat tuntuivat haluavan

⁷² Ks. esim. JyMA JKA Ed:42 Ed:2:1 K–R, kirje Neuvostoliiton kulttuuriministeriön ulkomaan suhteiden hallinnosta instituutin kautta Jyväskylän konservatoriolle 25.12.1974 ja JyMA JKA Dcc:36 Dcb:2 L–S, Laurilan kirje Neuvostoliittoinstituutin kautta Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle 14.3.1979.

⁷³ Ks. esim. JyMA JKA Dcc:36 Dcb:2 L–S, Laurilan kirje instituutin kautta Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle 4.4.1979.

⁷⁴ Perna 2002, 166; 167.

⁷⁵ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

⁷⁶ JAMK KSKA Ee:2 Ec:33 Jushaninin päiväamäton kirje Laurilalle.

tavata kasvotusten neuvotellen samalla palkkioista ja muusta sopimukseen liittyvästä. Kuten Laurila totesi: ”Sitte ku pääsi puhumaan suoraan niin oli aina etulyöntiasema.”⁷⁷ Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokouksessa asia ilmaistiin esittelytekstissä: ”Henkilökysymykset on vaikea neuvotella kirjeitse tai puhelimella – niinpä henkilökohtainen tapaaminen valinnasta vastaavan ministeriön virkamiehen kanssa selvittäisi konservatorion mahdollisuuksia korkeatasoisten neuvostoliittolaisten pedagogien saamiseksi Jyväskylään.”⁷⁸

Henkilösuhteet tulivat esille myös muiden maiden edustajien kanssa. Sekä tšekkoslovakialaisia että unkarilaisia opettajia välittivät omat valtion alaiset ohjelmatoimistonsa, Pragokonzert ja Interkonzert, joiden kanssa konservatorion johto kävi aktiivista kirjeenvaihtoa.⁷⁹ Laurila kävi myös molemmissa maissa vierailuilla, joissa hän kävi vaihtosopimuksia ja opettajavalintoja koskevia neuvotteluja sekä maiden viranomaisten että ohjelmatoimistojen edustajien kanssa. Näissä tapaamisissa nähtävästi keskusteltiin kulttuurivaihdon käytännön hankkeista, joista sitten edelleen käytiin kirjeenvaihtoa ja lähetettiin mustaa valkoisella puolin ja toisin.⁸⁰

Laurilan suhteet joidenkin vaihto-opettajien kanssa säilyivät näiden palattua kotimaahansakin. Kirjeenvaihtoa käytiin kuulumisten vaihtamisen lisäksi esimerkiksi konserttitoimistojen tarjoamista vaihto-opettajien maanmiehistä ja -naisista, joista konservatoriolla opettaneet opettajat saattoivat kertoa mielipiteensä.⁸¹ Näin konservatorion rehtori sai ikään kuin sisäpiirin tietoa kustakin maasta henkilösuhteidensa avulla. Entisiä lukukausiopettajia kutsuttiin myös usein kesäkursseille opettajiksi ja uusia värvättiin vanhojen välityksellä.⁸² Joidenkin vaihto-opettajien kohdalla kävi niin, että kohottuaan

⁷⁷ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

⁷⁸ JAMK KSKA Ca:3 Si4, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 26.11.1986 § 271.

⁷⁹ Ks. esim. JyMA JKA Dcc:34 A–J, Laurila Interkonzertille 15.6.1972 ja JyMA JKA Ed:44 Ed:4:2 P–Ö, Pragokonzertista Laurilalle.

⁸⁰ Ks. esim. JyMA JKA Ca:16, johtokunnan kokous 12.12.1974 § 30 ja JAMK KSKA Dbc:3 Dac:22:2 A–K, Laurilan kirje Tšekkoslovakian opetusministeriölle 18.11.1988, liitteenä hänen matkaohjelmansa Tšekkoslovakian-vierailultaan 24.9.–8.10.1988.

⁸¹ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, Josef Mórón kirjeet Laurilalle 18.6. ja 7.8.1976.

⁸² JAMK KSKA Dbc:6 Dac:23 L–R, Laurila Radvilaitelle 19.11.1990 ja Laurila Dorenskille 24.10.1990: ”Through Nikita Jushanin You have got some information about our music course in Suolahti”.

kotimaan laitostensa johtoportaiseen, he olivat sittemmin neuvottelemassa konservatorion kanssa uusista yhteistyömuodoista, kuten opiskelijavaihto-projekteista.⁸³

Kulttuurivaihto ja -sopimukset Itä-Euroopan maiden kanssa

Huhtikuun 6. päivänä vuonna 1948 solmittiin Suomen ja Neuvostoliiton välille ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus. Sopimuksessa käytetyt sanamuodot kulttuurisuhteiden kehittämisestä eivät varsinaisesti velvoittaneet kumpaakaan osapuolta kouriintuntuviin toimenpiteisiin ja kulttuurivaihto jäi pitkälti SNS:n harteille, joka oli jo aiemmin ollut aktiivinen toimija kulttuurinvaihdon saralla.⁸⁴ Hruštšovin tultua johtoon Neuvostoliiton kommunistinen puolue päätti 1955 Suomen kulttuurisuhteiden laajentamisesta. 1950-luvulla Suomessa kävi sopimusten ansiosta paljon maailmankuuluja neuvostoliittolaisia esiintyjä ja taiteilijoita. Esimerkiksi Yhdysvaltoihin kulttuurivientiä estivät viisumi- ja matkustusrajoitukset ja Neuvostoliiton vastaiset mielenosoitukset. Suomi toimikin monesti koenäyttämönä esiintyjän matkalla maailmalle. Suomessakin esiintymiset tapahtuivat tosin ainoastaan sopiviksi katsottujen järjestöjen, kuten SNS:n, tilaisuuksissa.⁸⁵

Sopimuksia päivitettiin aika ajoin, joskin ne edelleen liikkuvat hyvin periaatteellisilla tasoilla. Esimerkiksi Suomen ja Neuvostoliiton välinen sopimus sivistyksellisestä yhteistyöstä 27.8.1960 totesi ensimmäisessä artiklassaan, että "[s]opimuspuolet tulevat kehittämään – – sivistyksellisiä suhteita jo käytännössä olevia työmuotoja noudattaen". Edistettävissä toimissa lueteltiin taiteilijavierailuja ja konserttivaihtoa ja sitouduttiin tukemaan ystävyysyhdistyksiä ja muita laitoksia, "jotka suoran neuvotteluyhteyden kautta edistävät sivistyksellisten yhteyksien vahvistamista ja kehittämistä sekä valmistelevat ja toteuttavat näitä yhteyksiä koskevat käytännölliset toimenpiteet".⁸⁶

⁸³ JAMK KSKA Dbc:6 Dac:23 L–R, Laurila Pragokonsertille Tomašekin palkkauksesta 16.10.1990; JAMK KSKA Dbc:9 Dac:26 A–J, Laurila Prahan musiikkiakatemian (AMU) varadekaani Tomašekille 14.12.1993.

⁸⁴ Kinnunen 1998, 96–97.

⁸⁵ Kinnunen 1998, 286.

⁸⁶ Numminen 1983, 96–98. Sopimus sivistyksellisestä yhteistyöstä Suomen Tasavallan ja Sosialistisen Neuvostotasavaltain Liiton välillä.

Käytännössä näillä toimijoilla tarkoitettiin SNS:aa ja yksittäisiä laitoksia kuten Jyväskylän konservatoriota, joka oli aktiivisesti yhteydessä ulkomaille neuvotellessaan käytännön tason kulttuurivaihdosta. Tällaiset sopimukset tukivat ja mahdollistivat yhteistoiminnan periaatteellisella tasolla mutta esimerkiksi SNS, joka olisi halunnut virallisen kulttuurisopimuksen Suomen ja Neuvostoliiton välille turvataksaan määrärahasa, katsoikin pettymykseen sopimuksen olevan lähinnä ”saavutetut tulokset toteava ja vastaista kehitystä pohjustava”. Heikossa taloudellisessa tilanteessa ollut SNS olisi kaivannut virallista taloudellista sitoutumista kulttuurivaihdon järjestämiseksi.⁸⁷ Suora neuvotteluyhteys mahdollisti järjestöjen välisen toiminnan ilman valtiovallan virallisia välikäsiä,⁸⁸ mikä koski lähinnä länsimaiden viranomaisia, sillä neuvostoliittolainen kulttuurivaihdosta pääasiassa vastaava järjestö VOKS, sittemmin SSOD, toimi käytännössä valtionhallinnon alaisuudessa vaikka se esiintyi vapaaehtois pohjalta toimivana kansalaisjärjestönä.⁸⁹

Sopimuksien pohjalta laadittiin myös erillisiä ohjelmia, kuten kulttuurin ja tieteen alalle laadittu yhteistyöohjelma vuosille 1978–1982. Nämä yhteistyöohjelmat pohjautuivat vuosien 1955 tieteellis-tekniseen ja 1960 sivistyksellisestä yhteistoiminnasta tehtyihin sopimuksiin. Esimerkiksi vuosille 1983–1987 laaditussa ohjelmassa todettiin osapuolten ”edistävän yhteyksiä ja vaihtotoimintaa opetustoimen alalla”. Pääpaino ohjelmissa oli suomen ja venäjän kielen opetuksessa tehtävässä yhteistyössä eikä musiikinopettajien lukukausittaista vaihtoa ollut kiintiöity.⁹⁰ Venäjän kielen opiskelumahdollisuuksien lisääminen nähtiin Neuvostoliitossa yhtenä tärkeimmistä sen vaikutusvaltaa lisäävistä tekijöistä. Tässä valossa kielenopiskelun painoarvo valtiosopimuksissa tuntuu ymmärrettävältä ja muun muassa SNS ajoikin venäjän opiskelun lisäämistä yhtenä välineenä kanssakäymisen kehittämiseksi.⁹¹

Suomella oli vastaavankaltainen sopimus myös Tšekkoslovakian kanssa. Vuoden 1974 alusta voimaan tulleessa sopimuksessa sovittiin, että osapuolet ”rohkaisevat yhteistyötä” muun muassa kulttuurin alalla. Lisäksi valtiot pyrkivät ”edistämään ja

⁸⁷ Kinnunen 1998, 126; 128.

⁸⁸ Perna 2002, 109.

⁸⁹ Kinnunen 1998, 187.

⁹⁰ Numminen 1983, 379. Ohjelma Suomen ja SNTL:n välillä yhteistyöstä kulttuurin ja tieteen alalla vuosina 1978–1982; 477–480. Ohjelma Suomen ja SNTL:n välillä yhteistyöstä kulttuurin ja tieteen alalla vuosina 1983–1987.

⁹¹ Kinnunen 1998, 122; 133.

helpottamaan” esimerkiksi professorien, opettajien ja opiskelijoiden ja taiteilijoiden vaihtoa. Lisäksi rohkaistiin ystävyysjärjestöjen, kuten Suomi-Tšekkoslovakia-Seuran, toimintaa ja todettiin yhteisymmärrys radio- ja televisioyhteistyön molemminpuolisista hyödyistä ja näin ollen sitä päätettiin tukea. Sopimuksen käytännöllisiin ulottuvuuksiin kuului osapuolten asettama sekakomissio, jonka tuli toteuttaa sopimusta tekemällä määräaikaista yhteistyöohjelmia.⁹² Vaikka tämä sopimus toimi varmasti taustatukena yksittäisten toimijoiden välisille yhteistyöhankkeille, se ei esimerkiksi ollut näkyvästi esillä konservatorion rehtorin kirjeenvaihdossa tšekkoslovakialaiseen valtioon konserttitoimisto Pragokonzerttiin vaan opettajavaihtoa käytiin yksittäisiä opettajia koskevilla kahdenvälisillä sopimuksilla.⁹³

Suomi ja Unkari solmivat sopimuksen kulttuurisesta yhteistyöstä jo vuonna 1959. Sopimus käsitteli kuitenkin lähinnä tieteellisen yhteistyön lisäämistä maiden välillä ja vaikka esimerkiksi radio- ja televisio-ohjelmien vaihto mainittiin, musiikki ei kuulunut sopimuksen piiriin.⁹⁴ Kuten sosialistisissa maissa yleensä, myös Unkarissa kansainvälisille kulttuurisuhteille lankesi poliittinen tehtävä sosialismin ylivertaisuuden osoittamiseksi. Tiedonvälitystä pyrittiin säätelemään muun muassa kulttuurivaihtosopimuksien avulla. Päämääränä oli muokata suomalaisten asennetta sosialistista Unkaria sekä ylipäänsä sosialistista maailmaa kohtaan myönteiseksi.⁹⁵

Sopimuksia päivitettiin myös pienemmillä valtioiden välisillä asetuksilla ja julkilausumilla. Suomen ja Unkarin hallitusten välisen kulttuuria, opetusta ja tieteellistä yhteistyötä koskevan kolmivuotiskaudelle 1986–1989 laaditun työsuunnitelman artikla 47:ään vedoten konservatorio pyrki yhdessä Jyväskylän yliopiston kanssa järjestämään unkarilaisen Zoltan Kodaly'n kehittämää musiikkipedagogiaa käsittelevän asiantuntijaseminaarin sekä musiikin alkuopetuksen Kodaly-menetelmän mukaista opettajankoulutusta. Puoltavina perusteina Opetusministeriölle yliopisto ja konservatorio mainitsivat molemmilta löytyvän Unkarissa kyseisessä metodiikassa jatkokoulutuksen saaneen opettajan sekä perinteisesti ”kiinteät Unkarin-suhteensa”: Jyväskylän

⁹² Finlex 6/1974, Suomen Tasavallan hallituksen ja Tšekkoslovakian Sosialistisen Tasavallan välinen sopimus yhteistyöstä kulttuurin, tieteen sekä muilla näihin liittyvillä aloilla 12.10.1973.

⁹³ Ks. esim. JAMK KSKA Ee:3 Ec:33 L–Q, Pragokonzerttin kirje Laurilalle 20.1.1988.

⁹⁴ Finlex 32/1959, kulttuurisopimus Suomen Tasavallan ja Unkarin Kansantasavallan välillä 10.6.1959.

⁹⁵ Oikari 2006, 299; 304.

ystävyydekaupunki Debrecenin kanssa oli opiskelija- ja opettajavaihtoa ja Debrecenistä olivat ”yleensä tulleet myös yliopiston vierailevat unkarin kielen lehtorit”.⁹⁶

”Konservatorion lapsikuorojen koulutus on perustunut jo pitkään sovellettuun Kodaly-metodiikkaan – samaa opetusmenetelmää noudatetaan myös Jyväskylän kaupungin musiikkikoulussa – minkä toiminnan menestyksellisyys on näkynyt mm. jyvaskylälaisten lapsikuorojen kansainvälisinä kilpailuvoittona.”⁹⁷

VIERASOPETTAJIEN ASEMA SUOMESSA

Konserttitoimistot opettajien välittäjinä

Koska pedagogit, joita vaihto-opettajiksi konservatoriolle sosialistimaista haettiin, lähetettiin poliittisella tasolla maidensa edustajina⁹⁸, ei tule yllätyksenä, että viranomaisten osuus heidän palkkaamisessaan oli suuri. Esimerkiksi unkarilaisten tapauksessa konservatorio tiedusteli vaihto-opettajia maan kulttuuriministeriöltä,⁹⁹ joka hyväksyntänsä annettuaan ohjasi hakijan valtion konserttitoimisto Interkoncertin puoleen. Interkoncertin edustajat ehdottivat sitten henkilöä konservatorion palvelukseen, usein liittäen kirjeeseen tietoa henkilöstä,¹⁰⁰ tai vastasivat konservatorion tiedusteluun tietystä opettajasta.¹⁰¹

Tšekkoslovakialaisten opettajien palkkaamiseksi konservatorio otti suoraan yhteyttä valtiolliseen konserttitoimisto Pragokoncertiin.¹⁰² Työlupien myöntäminen tai pidentäminen kuului kuitenkin ministeriöiden vastuulle ja tällaisissa asioissa Prahan Suomen suurlähetystö kehottikin Laurilaa kääntymään Tšekkoslovakian suurlähetystön puoleen Helsingissä.¹⁰³ Myöhemmin Laurila kävi Tšekkosloviassa neuvottelemassa

⁹⁶ JAMK KSKA Ca:3 Si4 liittohallituksen kokous 22.12.1986 liite 3, Keski-Suomen konservatorion ja Jyväskylän yliopiston kirje opetusministeriölle 1.12.1986.

⁹⁷ JAMK KSKA Ca:3 Si4 liittohallituksen kokous 22.12.1986 liite 3, Keski-Suomen konservatorion ja Jyväskylän yliopiston kirje opetusministeriölle 1.12.1986.

⁹⁸ Mikkonen 2011, 407–408.

⁹⁹ JyMA JKA Dcc:34 K–N, Laurila Unkarin kulttuuriministeriölle 2.5.1973.

¹⁰⁰ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, Interkoncert Laurilalle 4.8.1976.

¹⁰¹ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:1 I–K Interkoncert Laurilalle 4.5.1976.

¹⁰² JyMA JKA Ca:16, johtokunnan kokous 2.12.1975 § 36.

¹⁰³ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:3 R–Ö, Prahan Suomen suurlähetystöstä Laurilalle 2.5.1976.

henkilökohtaisesti sekä Pragokonzertin että kulttuuri- ja opetusministeriön edustajien kanssa.¹⁰⁴

Neuvostoliittolaisten opettajien palkkaamiseksi ensimmäinen yhteydenotto tehtiin SNS:n kautta Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle¹⁰⁵ ja myöhemmin Neuvostoliittoinstituutti toimi aktiivisena välittäjänä konservatorion ja Neuvostoliiton edustajien kanssa. Vuonna 1978 tehdyssä sopimuksessa neuvostoliittolaisten musiikinopettajien työskentelystä Suomessa osapuolina olivat Neuvostoliiton valtiollinen konserttitoimisto Goskonzert ja Neuvostoliittoinstituutti. Keskitetyllä sopimuksella lukuvuodelle 1978–1979 sovittiin kahden opettajan työskentelemisestä Jyväskylän konservatoriossa, yhden Oulun musiikkiopistossa sekä opettajan ja konserttimestarin työskentelemisestä Kuopion musiikkiopistossa ja kaupungin sinfoniaorkesterissa.¹⁰⁶

Neuvostoliittoinstituutti toimi välittävänä osapuolena vielä lukuvuotena 1980–1981¹⁰⁷ mutta sen jälkeen konservatorio neuvotteli instituutin myötävaikutuksella oppilaitoskohtaisen sopimuksen välitystoimisto Technoexportin kanssa. Sopimus oli kariutua neuvostoliittolaisten korotettuihin palkka- ja etuisuusvaatimuksiin, mutta lopulta, muun muassa instituutin ja Suomen varakulttuuriministerin puututtua asiaan, molempia osapuolia tyydyttävä ratkaisu saatiin aikaan.¹⁰⁸ Tästä edespäin myös neuvostoliittolaiset vaihto-opettajat työskentelivät Suomessa konservatorion ja valtiollisen välittäjäorganisaation välisen sopimuksen mukaisesti.

Sopimusehdot ja palkkaus

Vaihto-opettajista tehdyt sopimukset eivät olleet konservatorion ja opettajien välisiä, vaan pedagogien puolesta sopimuksen allekirjoitti valtiollisen konserttitoimiston edustaja.¹⁰⁹ Myös palkkiot sovittiin konserttitoimiston ja konservatorion välisessä kirjeenvaihdossa tai

¹⁰⁴ JAMK KSKA Dbc:5 Dac:23 L–R, Laurila Tšekkoslovakian suurlähettiläälle 23.9.1988, ohessa hänen matkaohjelmansa Tšekkoslovakian-vierailultaan 24.9.–8.10.1988.

¹⁰⁵ JyMA JKA Dcc:34 K–N, Laurila SNS:n kautta Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle 18.10.1971

¹⁰⁶ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, Melanko Opetusministeriölle 26.4.1978. Tiedoksi myös Jyväskylän konservatoriolle sekä Kuopion ja Oulun musiikkiopistoille.

¹⁰⁷ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, instituutti musiikkioppilaitoksille 7.11.1979.

¹⁰⁸ JyMA JKA Ca:18, säätiön hallituksen kokous 19.8.1980 § 9 ja säätiön hallituksen kokous 23.10.1980 § 9.

¹⁰⁹ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, Pragokonzertilta Laurilalle 22.6.1978.

erikseen käytävissä neuvotteluissa. Laurilan mukaan neuvostoliittolaiset vaihto-opettajat eivät myöskään saaneet palkkaa itselleen suoraan, vaan se maksettiin konserttitoimistoille ja opettajat saivat rahansa muuta tietä, Laurilan arvelun mukaan suurlähetystöstä.

”Sehän [konserttitoimisto] oli aina kuitenkin niissä palkka-asioissa se, joka – – vastas tästä neuvotteluosapuolena toimimisesta, koska nää opettajathan eivät saaneet, saaneet tuota itse sitä palkkaa, vaan heille maksettiin sitten yleensä muuta kautta se, – – me ei edes tiedetty sitte, tai me, ei olis saanu tietää ainakaan miten se järjesty – – tää heidän, heidän palkkauksensa”.¹¹⁰

Salamyhkäisyys liittyy jo edellä mainittuun sosialistisen maailman sulkeutuneisuuteen suhteessa länteen. Vaikka Pragokonzertin välityksellä tulleille tšekkoslovakialaisille palkanmaksu tapahtui suoraan,¹¹¹ eräässä tapauksessa vierasopettaja ei itsekään tuntunut tietävän sopimuksensa sisältöä ja kysyi palkkauksen perusteista kirjeitse konservatorion johtokunnalta.¹¹² Tapauksen kohdalla kävi ilmi, että kyseisellä opettajalla oli oma sopimuksensa häntä edustaneen Pragokonzertin kanssa, missä oli määritelty nettopalkka, vuokran suuruus ja 30 %:n ”valtionvero”, jonka opettaja maksoi konserttitoimistolle. Hän myös vaati sopimukseen kuuluvana ”täydellistä sairausvakuutussuojaa”, minkä johtokunta arveli juontuvan Suomen ja Tšekkoslovakian sosiaalivakuutusjärjestelmien eroavaisuudesta. Tällainen yhteiskuntien käytännöllinen eroavaisuus on voinut hyvinkin tulla yllätyksenä vaihto-opettajille. Johtokunta päättikin, että ”mahdollisen onnettomuuden tai vakavan sairauden sattuessa konservatorio korvaa sairaalahoidosta sairausvakuutusten ulkopuolle [sic] jäävän osuuden kaikille vierasopettajilleen sopimuskauden aikana”.¹¹³

Laurilan mukaan vierasopettajille maksettava sopimuksenmukainen palkka ei koskaan ylittänyt suomalaisille opettajille maksettavaa palkkaa.¹¹⁴ Opettajilla oli kuitenkin tiettyjä sopimuksenmukaisia etuuksia, kuten neuvostoliittolaisten opettajien sopimukseen

¹¹⁰ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

¹¹¹ JAMK KSKA Ee:3 Ec:33 A–K, Keski-Suomen lääninveroviraston kirje konservatoriolle 5.5.1987.

¹¹² JyMA JKA Ca:17, johtokunnan kokous 28.5.1976 § 20.

¹¹³ JyMA JKA Ca:17, säätöön hallituksen kokous 24.3.1976 § 13.

¹¹⁴ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

kuulunut ilmainen asunto.¹¹⁵ Tšekkoslovakialaisillekin oli määritelty halpa vuokrataso.¹¹⁶ Ottaen huomioon konserttitoimistolle maksetun välityspalkkion, joka oli ajoittain jopa 40 % palkasta,¹¹⁷ vaihto-opettajien hakeutuminen Jyväskylän konservatoriolle työhön on tuskin ollut rahan motivoimaa.

Vaikka sopimukset tehtiin jokaiselle lukuvuodelle erikseen, käytännössä opettajan sopimusta saatettiin jatkaa.¹¹⁸ Kuitenkin konservatorion liittovaltuuston esityksessä todettiin ”ettei kolme vuotta opettaneiden sopimuksia enää neuvostoliittolaiselta taholta mielellään uusita”.¹¹⁹ Mitä luultavimmin tähän vaikutti neuvostoliittolaisten kohdalla Neuvostoliiton ja Suomen välisen verosopimuksen mukainen vaihto-opettajia koskeva kolmen vuoden verovapaus.¹²⁰ Esimerkiksi Tšekkoslovakiasta opettajia oli pidempiäkin kausia.¹²¹

Käytännössä vaihto-opettajat olivat kovin eriarvoisessa asemassa suomalaisiin opettajiin nähden. Suomessa pysyvästi asuvia ulkomaalaistaustaisia lukuun ottamatta vierasopettajia ei yleensä nimitetty virkoihin, vaan he työskentelivät väliaikaisina tuntiopettajina.¹²² Käytäntöön palkata ulkomaalaisia ainoastaan väliaikaisiksi opettajiksi vaikutti oletettavasti myös konservatorion ulkopuolelta tulleet syytökset ulkomaisten opettajien suosimisesta. Menettelytavalla voitiin todistaa, ettei vierasopettajia suosita. Syytöksiin konservatorion johtokunta vastasi kuvaavasti:

”Konservatorion johtokunta kiistää kuitenkin perättöminä väitteet siitä, että laitoksen avoimiksi julistettuihin toimiin milloinkaan olisi nimitetty ulkolaista henkilöä silloin kun sitä samaan aikaan on hakenut pätevä suomalainen opettaja. – – Sen sijaan

¹¹⁵ JyMA JKA Ca:20, säätiön hallituksen kokous 31.8.1983 § 157.

¹¹⁶ JyMA JKA Ca:18, säätiön hallituksen kokous 30.5.1979 § 25.

¹¹⁷ Ajoittain jopa 40 % palkasta: JAMK KSKA Ee:7 Ko:35 K–Q, vaihto-opettajan kirje Laurilalle 26.3.1990.

¹¹⁸ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, Neuvostoliittoinstituutti musiikkioppilaitoksille 7.11.1979;

¹¹⁹ JAMK KSKA Ca:5 Si6, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 13.12.1985 § 245.

¹²⁰ JAMK KSKA Ee:7 Ko:35 K–Q, Keski-Suomen lääninverovirasto kirje Keski-Suomen konservatorion kuntainliitolle 18.12.1990.

¹²¹ JAMK KSKA Ee:4 Ec:34 R–Ö, vaihto-opettajan kirje Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittohallitukselle 14.1.1988

¹²² JyMA JKA Ca:18, säätiön hallituksen kokous 25.4.1979 § 4.

laitoksessamme on esimerkki siitä, miten pätevä ulkolainen lehtori on vapaaehtoisesti luopunut toimestaan suomalaisen hakijan hyväksi jääden itse tuntiopettajaksi.”¹²³

Osaltaan konservatorion linja palkata ulkomaalaisia ainoastaan väliaikaisesti tuntiopettajiksi lienee johtunut byrokratiasta. Eritoten korkeampiin virkoihin valittaessa vaadittiin viranomaisten vahvistus ja ehdot olivat selvät: Opetusministeriöltä vaadittiin ulkomaisten opintojen pätevyyden tunnustaminen ja yliopettajan toimeen opettajilla oli oltava opetuskokemusta viideltä vuodelta päätoimisena tuntiopettajana Suomen musiikkioppilaitoksissa. Mikäli päteviä hakijoita ei ollut, konservatorio saattoi anoa kouluhallitukselta lupaa täyttää virka väliaikaisesti lukuvuodeksi kerrallaan¹²⁴ ja näihin väliaikaisuuksiin usein kiinnitettiin vaihto-opettajia.¹²⁵ Lisäksi ulkomaalaisia opettajia käytettiin paikkaamaan esimerkiksi virkavapauden vuoksi määrääjäksi auenneita paikkoja.¹²⁶

Tällaiset lyhyemmät työsopimukset olivat ehkä paikallaan silloin, kun ulkomaalaiset opettajat tiesivät olevansa Jyväskylässä ainoastaan lukuvuoden tai pari, mutta opettajia, joiden aikomuksena oli viipyä pitempään, tällaiset pätkät eivät välttämättä tyydyttäneet. Eräs pitkäaikainen tšekkoslovakialainen vaihto-opettaja pyysikin eroa lehtorin virastaan, koska koki, että Pragokonzertin kanssa lukuvuodeksi kerrallaan tehtyjen sopimusten vuoksi ”[k]onservatorion johto ei voi taata jatkuvuutta” hänen silloisessa virassaan.¹²⁷ Asiaan saatiin ilmeisesti myös kyseistä opettajaa tyydyttänyt ratkaisu, sillä hän perui eronpyyntönsä ja hän jatkoi opettamistaan.¹²⁸

Vierasopettajat samalle viivalle suomalaisten kanssa

Syksyyn 1990 tultaessa sisäasiainministeriön ulkomaalaiskeskus tiedusteli konservatoriolta tulevien neuvostoliittolaisten vaihto-opettajien sopimuksien ehtoja. Työlupia uusille

¹²³ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:1 A–J, konservatorion johtokunnan vastaus Jyväskylän muusikot ry:n kirjeeseen 30.5.1975.

¹²⁴ JyMA JKA Ca:20, säätiön hallituksen kokous 28.4.1983 § 78.

¹²⁵ JAMK KSKA Ca:15 Si16, liittovaltuuston kokous 17.2.1988 § 29.

¹²⁶ JyMA JKA Ca:20, säätiön hallituksen kokous 31.8.1983 § 160.

¹²⁷ JAMK KSKA Ee:4 Ec:34 R–Ö, vaihto-opettajan kirje Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittohallitukselle 14.1.1988.

¹²⁸ JAMK KSKA Ca:5 Si6, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 17.2.1988 § 27.

vierasopettajille ei ollut myönnetty vaikka opetus oli jo alkanut ja konservatoriolla odotettiin opettajia kärsimättöminä. Kirjeessään rehtori Laurila totesi palkanmaksukäytännöstä, että kuukausipalkan ”lähetämme avattujen remburssitilien kautta suoraan Moskovaan. Opettajat saavat omat korvauksensa Technoexportilta Tehtaankadulta. Niistä emme tiedä yksityiskohtia”. Laurila viittaa kirjeessään vakiintuneeseen toimintatapaan, jolla sopimuksia on solmittu toimiston kanssa jo ”toistakymmentä vuotta”.¹²⁹

Työministeriö ei kuitenkaan hyväksynyt sopimuksia, joista se oli pyytänyt lisäselvityksiä myös konserttitoimistolta, eikä puoltanut työluvan myöntämistä neuvostoliittolaisille opettajille. Ministeriö vaati ulkomaalaisten opettajien asettamista samanarvoiseen asemaan suomalaisten opettajien kanssa eli virkaehtosopimuksen noudattamista myös heidän kohdallaan. Asiaa puitaessa myöhemmin liittovaltuuston kokouksessa todettiin, että ”[t]yöministeriö kiinnitti erityisesti huomiota neuvostoliittolaisten opettajien sekä heitä edustavan Technoexport-firman keskinäisiin sopimuksiin, joissa määriteltyä ’välittäjäpalkkiota’ se piti paitsi kohtuuttomana myös määräysten vastaisena”.¹³⁰ Kyseessä lienee ollut samankaltainen ”valtionvero”, kuin Pragokonsertinkin tapauksessa.¹³¹

Sopimukset Technoexportin kanssa purettiin, kuten myös vastaavan kaltaiset sopimukset, jotka solmittiin opettajia edustavan erillisen välittäjätoimiston kautta¹³² ja palkanmaksu kohdistui suoraan opettajille itselleen.¹³³ Yhtenä vaikuttimena työministeriön yhtäkkiseen mielenkiintoon vaihto-opettajien sopimuksia kohtaan olivat mahdollisesti Neuvostoliiton järjestelmän jo näkyvät ongelmat ja niiden vaikutus maiden välisiin suhteisiin. Maiden välisen maksuliikenteen sopimus,¹³⁴ johon opettajien palkanmaksu perustui, päättyi vuoden 1991 alusta¹³⁵ ja ulkomaalaistaustaiset opettajat palkattiin tästedes suoraan konservatorion palkkalistoille julkisilla työpaikkailmoituksilla, avoimella haulla.

¹²⁹ JAMK KSKA Dbc:7 Dac:24 S-Ö, Laurila ulkomaalaiskeskukselle 27.8.1990.

¹³⁰ JAMK KSKA Ca:8 Si9, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 30.7.1991 § 121.

¹³¹ JyMA JKA Ca:17, säätiön hallituksen kokous 24.3.1976 § 13.

¹³² JAMK KSKA Ca:7 Si8, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 11.10.1990 § 150 ja § 151.

¹³³ JAMK KSKA Dbc:7 Dac:24 S-Ö, Laurila työvoimaministeriölle 6.9.1990.

¹³⁴ Numminen 1983, 280–283. Sopimus Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä tavaravaihdosta ja maksuista vuosina 1976–1980.

¹³⁵ JAMK KSKA Ca:8 Si9, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 30.7.1991 § 121.

Heille tuli myös mahdolliseksi päästä vakituisiin virkoihin haettuaan pätevyytensä tunnustamista opetusministeriöltä.¹³⁶

NEUVOSTOLIITON LOPUNAJAT

Mureneva maailmanvalta ja kulttuurivaihdon muuntuvat muodot

Hruštšovin jälkeen Neuvostoliiton johtoon nousseen Leonid Brežnevin aikakaudella alkaneen liennytyso politiikan katsotaan huipentuneen vuonna 1975 Helsingissä pidettyyn Euroopan yhteistyö- ja turvallisuuskonferenssiin, jonka päätöslauselman allekirjoittaneet maat sitoutuivat muun muassa kunnioittamaan ihmisoikeuksia sekä informaation ja ihmisten vapaampaa liikkuvuutta. Kehitys näkyi myös Suomi-Neuvostoliitto-Seuran jäsenmäärissä: vuonna 1975 seura sai harvinaisen paljon uusia jäseniä ja valtioiden väliset suhteet näyttäytyivät kansainväliselle yleisölle esimerkillisinä.¹³⁷

Vaikka Neuvostoliitolla oli omat poliittiset tavoitteensa konferenssin suhteen, kuten Euroopan sodanjälkeisten rajojen tunnustaminen, sopimuksen allekirjoittamisella oli kauaskantoisia seurauksia sen poliittiselle järjestelmälle, mikä ilmeni ihmisoikeuksia vaativien tahojen aktivoitumisena esimerkiksi Puolassa ja Tšekkoslovakiassa.¹³⁸ Liennytys päättyi äkisti Neuvostoliiton joukkojen tunkeutuessa Afganistaniin vuoden 1979 lopulla ja Yhdysvallat vastalauseena tälle purki kauppaa- ja kulttuurisopimuksensa Kremlin kanssa ja kehotti muuta maailmaa boikotoimaan Moskovan olympialaisia.¹³⁹

Seuraavana merkittävänä kommunistisen puolueen pääsihteerinä Brežnevin jälkeen toimi Mihail Gorbatšov, jonka kaudella maan ovet ulkomaailmaan avautuivat hiljalleen. Vuonna 1985 hän lanseerasi termin perestroika, joka tarkoitti aluksi talouden uudistamista, mutta tuli vähitellen tarkoittamaan ylipäänsä Gorbatšovin reformistista politiikkaa. Hän näki ulkopolitiikan välineenä muutoksen aikaansaamiseksi ja halusi poistaa

¹³⁶ JAMK KSKA Ca:9 Si10, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 21.1.1992 § 15, § 16 ja § 18; JAMK KSKA Ca:8 Si9, Keski-Suomen konservatorion kuntainliiton liittovaltuuston kokous 20.2.1991 § 35.

¹³⁷ Minkkinen 1998, 354.

¹³⁸ Richmond 2003, 186–188.

¹³⁹ Zubok 2007, 227–228.

Stalinin kaudesta vaikuttaneen eristäytyneisyyden ja ulkomaailman pelon.¹⁴⁰ Gorbatšov julisti myös valtioiden välistä globaalia riippuvuutta ja irtaantui aiemmasta neuvostoideologiasta korostaen yhteistyötä ideologiasta riippumatta. Hän myös korosti yksilötasolla tapahtuvaa vuorovaikutusta yli rajojen tehokkaimpana keinona epäluulon ja vieraantumisen voittamiseksi.¹⁴¹ Yhtenä merkittävänä askeleena poliittisten asenteiden lientymisessä Neuvostoliitossa oli aiemmin pannassa olleen rockmusiikin hyväksyminen sekä kansan että puolueen piirissä 1970-luvun mittaan ja 1980-luvulle tultaessa Gorbatšovieinkin pariskunta tunnustautui Beatles-faneiksi.¹⁴²

Toinen Gorbatšovin lanseeraamista käsitteistä, glasnost eli avoimuus, myötävaikutti rockmusiikin salonkikelpoistumiseen ja esimerkiksi SNS otti tavoitteekseen nuorisoon kohdistuvan toiminnan lisäämisen. Seura järjestikin Lokakuun rockvallankumous - 86 -kiertueen, jolla esiintyivät neuvostoliittolainen rockyhtye Autograph ja suomalainen Popeda. Popeda esiintyi myös SNS:n järjestämässä ulkoilmakonsertissa Moskovassa, jossa oli kymmeniä tuhansia katsojia.¹⁴³

Vuonna 1987 seuran vieraaksi tuli toinen neuvostoliittolainen rockyhtye, eestiläinen Tonis Mägi ja Musik Seif. Yhtyeen laulaja Mägi muisteli seuran Maailma & Me - lehdessä 12/87, kuinka vielä jokin aika sitten ”sanan rock pelkkä mainitseminen oli kielletty” mutta siitä huolimatta ”syntyi maanalainen rock-liike – – hylättyihin taloihin ja kellareihin”.¹⁴⁴ Neuvostoliiton uudistuspolitiikan seurauksena viralliseen kulttuurivaihtoon hyväksyttiin rockmusiikkia soittaneita yhtyeitä ja Neuvostoliiton yhteiskunnallisesta tilanteesta voitiin puhua avoimesti. Mägin kuvauksesta käy myös ilmi länsimaisten vaikutteiden vaikutus neuvostoliittolaiseen nuorisoon: länsimaalaisvaikutteinen musiikki juurtui, joskin aluksi alakulttuuriin, mutta vähitellen se tuli hyväksytyksi osaksi myös julkista kulttuuria.

Suomessa Gorbatšovin uudistukset ja pyrkimys maiden väliseen vuorovaikutukseen yksilötasolla näkyi esimerkiksi opetusyhteistyössä suuntautumisena korkeakoulujen väliseen suoraan kanssakäymiseen. Vuonna 1989 Moskovan kautta

¹⁴⁰ Zubok 2007, 278–281.

¹⁴¹ Richmond 2003, 193–196.

¹⁴² Richmond 2003, 205–208.

¹⁴³ Minkkinen 1998, 380; 382.

¹⁴⁴ Minkkinen 1998, 382.

koordinoitu kulttuurivaihto päättyi ja vastuu järjestelyistä jäi yksittäisten toimijoiden harteille. Samana vuonna aikaisemmin ulkoministeriön Neuvostoliittoinstituutin välityksellä toiminut korkeakouluvaihto alkoi siirtyä yhä enemmän koulujen itsensä järjestettäväksi, kun Neuvostoliiton viranomaishallinto alkoi rakoilla, mutta vielä lukuvuonna 1989–1990 vaihto toimi keskitetysti.

Lukuvuoden 1990–1991 jälkeen tilanne kehittyi niin, että Neuvostoliiton keskushallinnon organisoima korkeakouluvaihto loppui.¹⁴⁵ Neuvostoliittoinstituutti tiedottikin konservatoriota, ettei Opetusministeriö julista haettavaksi Neuvostoliiton valtion apurahoja opiskelemiseen lukuvuodelle 1992–1993 ”Neuvostoliiton hallintojärjestelmässä tapahtuvien muutosten vuoksi”. Instituutti neuvoi ”Venäjän musiikkikorkeakouluissa opiskelusta kiinnostuneita” olemaan yhteydessä suoraan korkeakouluihin ja varautumaan 3000–5000 dollarin lukuvuosimaksuihin.¹⁴⁶

Vuoteen 1991 mennessä Gorbatšovin uudistusten ja epäyhtenäisen talouspolitiikan seurauksensa Neuvostoliiton talous ajoi karille: velka ulkomaille lisääntyi rajusti, kotimaan kauppa takkusi ja finanssipolitiikka romuttui mitassa, jollaista ei ollut nähty sitten toisen maailmansodan. Etenkin Venäjän neuvostotasavallassa tästä hyötyivät kansallismieliset separatistit, joiden johtaja Boris Jeltsin sai mielenosoittajien tuella tukahdutettua kommunistien kovan linjan kannattajien yrityksen kaapata valta passiiviselta Gorbatšovilta. Tässä yhteydessä Jeltsin sai puolelleen sotavoimien edustajat sekä neuvostoviranomaiset ja julisti Venäjän erilliseksi Neuvostoliitosta, minkä jälkeen myös muut sosialistiset neuvostotasavallat alkoivat ajaa itsenäisyyspyrkimyksiään. Joulukuun 8. päivä Jeltsin sekä Ukrainan ja Valko-Venäjän kommunistijohtajat keskenään lakkauttivat Sosialististen neuvostotasavaltojen liiton metsästysmajassa kaukana Moskovasta ja Gorbatšov, pysyen aikaisemmassa linjassaan, pidättäytyi voimakeinojen käytöstä. 25. joulukuuta Gorbatšov syrjäytettiin virallisesti paikaltaan valtion johdossa ja vallanvaihto Kremlissä tuli näin päätökseensä.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Perna 2002, 328–342.

¹⁴⁶ JAMK KSKA Ee:8 Ko:35 L–Q, Neuvostoliittoinstituutti Keski-Suomen konservatoriolle 18.12.1991, ohessa instituutin kirje korkeakouluille 16.12.1991.

¹⁴⁷ Zubok 2007, 332–333.

Edellä käsitelty vierasopettajien aseman muuttuminen tasa-arvoisemmaksi suomalaisten musiikinopettajien kanssa linkittyi vahvasti Neuvostoliiton valtiovallan rapautumiseen. Kun valtionalaisen konserttitoimiston välitystoiminta loppui, opettajien kontrolloiminen hölleni niin hyvässä kuin pahassa. Vaikka kulttuuriministeriötä ei tarvinnut enää vaivata yksittäisten opettajien ulkomaankomennuksia varten,¹⁴⁸ paperiasioiden käsittely jäi nyt opettajien vastuulle ja Laurila antoikin neuvoja konservatoriolle työskentelemään haluaville entisille vaihto-opettajille viisumien ja työlupien sekä pätevyyksien tunnustamisien kanssa.¹⁴⁹ Jotkut neuvostoliittolaiset Keski-Suomen kesäkurseilla opettaneet pedagogit hankkiutuivat uusien yksityisten agenttitoimistojen listoille.¹⁵⁰

Keskitetyn kulttuurivaihdon loppumisen myötä 1990-luvun alusta yksittäiset laitokset alkoivat ottaa yhteyttä Keski-Suomen konservatorioon. Esimerkiksi Leningradin konservatorio mainosti uutta ulkomaisille opiskelijoille suunnattua varsinaisiin konservatorio-opintoihin valmistavaa opintolinjaa, jonka opiskelijoiden ei tarvitse osata venäjää. Uutta oli myös ”valuuttapohjainen ulkomaalaisten opiskelijoiden opetusmuoto”. Lukuvuosimaksuna olikin nyt 3000 dollaria opintovuodelta.¹⁵¹ Myös Leningradin valtiollisen Rimski-Korsakovin konservatorion Petroskoin osasto otti yhteyttä Jyväskylään. Vaikka oppilaitosten välillä oli yhteistyötä 1970-luvun puolivälistä lähtien¹⁵² kulttuuriministeriöstä oli yllättäen ilmoitettu vuonna 1979, ettei yhteistyö ollut enää mahdollista.¹⁵³ Perestroikan myötä petroskoilaiset ilmeisesti katsoivat ajan olevan otollisempi ja ehdottivatkin yhteistyön uudelleenvirittämistä.¹⁵⁴ Lisäksi solmittiin ystävyys- ja yhteistyön viisivuotissopimus moskovalaisen Gnesin-instituutin kanssa.¹⁵⁵

¹⁴⁸ JAMK KSKA Ee:6 Ec:34 A–J, Danileiko Laurilalle 22.11.1991.

¹⁴⁹ Ks. esim. JAMK KSKA Dbc:7 Dac:24 A–Q, Laurila Danileikolle 17.1.1991.

¹⁵⁰ JAMK KSKA Ee:7 Ko:35 K–Q, Music Art Centre ’Classika’ Laurilalle 7.12.1990.

¹⁵¹ JAMK KSKA Ee:7 Ko:35 K–Q, Leningradin konservatorion päiväämätön kirje Keski-Suomen konservatoriolle.

¹⁵² Ks. esim. JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:2 K–O, Laurilan kirje Kazatkinille 5.5.1976.

¹⁵³ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, Neuvostoliiton kulttuuriministeriön ulkoasiaintoimiston edustaja Žiltsov Laurilalle 24.5.1979.

¹⁵⁴ JAMK KSKA Ee:5 Ec:34 M–Ö, Leningradin valtiollisen Rimski-Korsakovin konservatorion Petroskoin osaston päiväämätön kirje Laurilalle.

¹⁵⁵ JAMK KSKA Ca:6 Si7, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 21.12.1989 § 253.

Itäblokin itsenäistyminen

Neuvostoliiton lakkauttaminen hajotti vuosisadan alkupuolella taotun sosialististen tasavaltojen yhteenliittymän. Tämän seurauksena syntynyt valtatyhjiö antoi tilaa entisten sosialististen neuvostotasavaltojen itsenäisyyskehityksille. Liikehdintä oli alkanut eriasteisten uudistusvaatimusten ilmaisuina jo 1980-luvun alussa Puolassa, josta se levisi neuvostotasavaltoihin Baltiaan ja Valko-Venäjälle, joskin tuolloin Neuvostoliiton johto puuttui peliin pyrkien tukahduttamaan alkaneen liikehdinnän.¹⁵⁶

1980-luvun toisella puoliskolla Neuvostoliiton sisäiset muutokset mahdollistivat itsenäisyyttä vaativien kansanliikkeiden muodostumisen.¹⁵⁷ Vuonna 1989 nimellisesti itsenäiset mutta Neuvostoliiton vaikutuspiiriin kuuluneet sosialistivaltiot Puola ja Unkari käyttivät hyväkseen Moskovan passiivista asennetta ja mielenosoitusten tukemina maiden kommunistiset päällystöt yhdessä opposition kanssa uudistivat poliittisia järjestelmiään demokraattisemmiksi. Myöhemmin samana vuonna perässä seurasivat myös samaan etuvartioon kuuluneet Tšekkoslovakia, Saksan demokraattinen tasavalta, Romania ja Bulgaria. Muutokset tapahtuivat rauhanomaisesti Romaniaa lukuun ottamatta ja kun Neuvostoliitto tyytyi katselemaan vierestä, tapahtumakulut innoittivat myös liittovaltion sisäisiä alueita ajamaan pyrkimyksiään itsenäisyydestä.¹⁵⁸ Etenkin Virossa, Latviassa ja Liettuaassa, jotka vasten tahtoaan liitettiin osaksi Neuvostoliittoa toisen maailmansodan vuosina, itsenäisyyttä ajaneet liikkeet nauttivat suurta kansansuosiota¹⁵⁹ ja vuonna 1990 Baltian maat tilaisuuden nähtyään julistautuivatkin itsenäisiksi Liettua etunenässä.

Itsenäisyysliikehdintä näkyi myös kulttuurivaihdossa. Laitosten väliset suorat suhteet alkoivat aktivoitua aikaisemmin käytäntönä olleen keskitetyn kulttuurivaihdon kustannuksella. ”Syksyllä 1989 suorat yhteydet erityisesti Viroon vahvistuivat – –. Suurin este suorien yhteyksien solmimiselle poistui, kun ministeri Felix Peregudov ilmoitti marraskuussa, että Suomi voi hoitaa korkeakoulusuhteitaan Baltiaan suoraan ilman Moskovan välitystä.”¹⁶⁰ Myös rehtori Laurila otti yhteyttä ystävänsä suosittelemaan Tallinnan konservatorion sellonsoitonopettajaan toivoen tätä osa-aikaiseksi opettajaksi

¹⁵⁶ Zubok 2007, 332–333; 265–266.

¹⁵⁷ Brown 2007, 237.

¹⁵⁸ Brown 2007, 228.

¹⁵⁹ Brown 2007, 206–207; 212.

¹⁶⁰ Perna 2002, 340.

Keski-Suomen konservatorioon. Palkkiosta Laurila toivoi voitavan ”sopia ehkä suoraan virolaisten viranomaisten” ja itse opettajan kanssa.¹⁶¹ Eräs Keski-Suomessa useasti vierailut laulunopettaja taas pyysi, ettei Laurila nyt lähettäisi ”virallista kutsua siihen moskovalaiseen järjestöön” sanoen voivansa hoitaa kaikki valmistelut itse Tallinnasta käsin.¹⁶²

Myös muualla Itä-Euroopassa siirryttiin keskusjohtoisesta kanssakäymisestä pienempien toimijoiden välisiin suhteisiin ja konserttitoimistojen yksinvalta mureni. Neuvostoliittolaisten kollegojensa esimerkkiä seuraten tšekkoslovakialaisia taiteilijapedagoogeja siirtyi yksityisten toimijoiden palkkalistoille kun Pragokonzertkin menetti monopoliasemansa. Konservatorio saikin yhteydenottoja myös Tšekkoslovakian agenttitoimistoilta yhteistyön aloittamiseksi.¹⁶³ Tšekkoslovakian poliittisen järjestelmän uudelleenorganisointi aiheutti muutoksia myös musiikkilaitosten henkilökuntaan. Esimerkiksi Prahan musiikkiakatemian tiedekuntien johto vaihtui ja suunniteltuja vierailuja peruuntui laitoksen sisäisen ’perestroikan’ vuoksi.¹⁶⁴

Opiskelijavaihto Baltian maiden ja Tšekkoslovakian kanssa

1980-luvun loppua kohti tullessa Neuvostoliiton ote Itä-Euroopan sosialistivaltioista heltisi ja myös Keski-Suomen konservatorion suhteet Baltian maiden ja Tšekkoslovakian musiikkioppilaitoksiin alkoivat vahvistua. Rehtori Laurila kävi Prahan musiikkiakatemian kutsusta keskustelemassa opettajavaihdosta kesä- ja mestarikursseja sekä lukukausiopetusta varten. Lisäksi matkan tarkoituksena oli neuvotella opiskelijavaihdon aloittamisesta ja tutustua ”opetuksen ja hallinnon uudelleenjärjestelyihin oppilaitoksessa”,¹⁶⁵ millä viitataan mitä ilmeisemmin uudistuneen poliittisen tilanteen aiheuttamiin muutoksiin. Prahan matkat eivät kuitenkaan tuottaneet välitöntä tulosta vaan vaihtosopimusta saatiin odotella vielä pari vuotta. Neuvostoliiton kanssa käytiin myös opiskelijavaihtoa, mutta se oli vähäisempää, rajoittuen muutamiin oppilaisiin.¹⁶⁶

¹⁶¹ JAMK KSKA Dbc:7 Dac:24 S–Ö, Laurila Velmetille 17.5.1989.

¹⁶² JAMK KSKA Ee:6 Ec:34 A–J, Ilja Laurilalle 27.1.1991.

¹⁶³ JAMK KSKA Ee:6 Ec:34 A–J, Bohemia Arts Agency Laurilalle 2.9.1990.

¹⁶⁴ JAMK KSKA Ee:7 Ko:35 R–Ö, AMU:n varadekaani Štraus Laurilalle 20.4.1990.

¹⁶⁵ JAMK KSKA Ca:8 Si9, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 8.10.1991 § 173.

¹⁶⁶ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

Ensimmäisenä opiskelijavaihtosopimus saatiin allekirjoitettua Liettuan musiikkiakatemian kanssa ja opettajavaihdon avulla solmituilla henkilösuhteilla oli tärkeä rooli myös tässä hankkeessa. Liettuan musiikkiakatemiassa työskenteli Jyväskylässä opettaneita professoreja, joiden ansiosta Laurila pääsi kirjeenvaihtoon akatemian rehtorin kanssa ja Laurila kutsuttiinkin Vilnaan.¹⁶⁷ Kirjeessään Laurila ehdotti neuvoteltaviksi yhteistyön muodoiksi opettaja-, opiskelija- ja konserttivaihtoa oppilaitosten kesken. Hän kertoi myös konservatorion edellytyksistä vastaanottaa vaihto-opiskelijoita uuden asuntolan parantaessa majoitusmahdollisuuksia.¹⁶⁸

Rehtorin Liettuan-matka huhti-toukokuulle 1993 hyväksyttiin kuntayhtymän johtokunnan kokouksessa, jossa todettiin, että uusi valtiosuuslainsäädäntö oli suotuisa opiskelijavaihdolle: valtio otti maksaakseen osan ulkomaisten ammattiopiskelijoiden kustannuksista. Edelleen opiskelijavaihdon todettiin olevan tavallista eurooppalaisten koulujen kesken ja maailman muuttuvia tuulia haistellen aavisteltiin, että ”yhdentyvässä Euroopassa se tulee olemaan musiikkioppilaitostoiminnan arkipäivää”. Lisäksi konservatorion hyödyksi nähtiin vaihtojärjestelmän avulla omille opiskelijoille urkenevat ulkomaiset jatko-opintomahdollisuudet.¹⁶⁹ Kesällä 1993 solmittiinkin sopimus Keski-Suomen konservatorion kuntayhtymän ja Liettuan musiikkiakatemian välillä alkaen 1.8.1993. Opiskelijan maksut ja elämiskustannukset tulivat vastaanottavan osapuolen harteille ja vaihdon sovittiin olevan tarkoin ennalta suunniteltua, suoraa sekä vastavuoroista.¹⁷⁰

Suomen ja Tšekkoslovakian väliseen sopimukseen muun muassa kulttuurin alalla kirjattiin, että ”[s]opimuspuolet myöntävät toistensa kansalaisille apurahoja määräaikaissa yhteistyöohjelmissa sovittavalla tavalla.”¹⁷¹ Sopimuksessa ei kuitenkaan edelleen määritelty näitä yhteistyöohjelmia tai niiden sisältöä ja arkistoaineistosta onkin nähtävissä, että konservatorion ja Prahan musiikkiakatemian välinen opiskelijavaihtoprojekti lähti liikkeelle nimenomaan yksittäisten toimijoiden aloitteesta konservatorion rehtorin neuvotellessa yhteistyön muodoista Tšekkoslovakian-matkoillaan.¹⁷² Näiden neuvotteluiden

¹⁶⁷ JAMK KSKA Ee:9 Ko:36 L–R, Laurušas Laurilalle 16.3.1993.

¹⁶⁸ JAMK KSKA Dbc:9 Dac:26 K–L, Laurila Laurušasille 24.3.1993.

¹⁶⁹ JAMK KSKA Ca10 Si11, Keski-Suomen konservatorion kuntayhtymän johtokunnan kokous 20.4.1993 § 57.

¹⁷⁰ JAMK KSKA Dbc:9 Dac:26 S–Ö, Laurila Suomen suurlähetystölle Liettuaan 1.7.1993, ohessa vaihtosopimus.

¹⁷¹ Finlex 6/1974, Suomen Tasavallan hallituksen ja Tšekkoslovakian Sosialistisen Tasavallan hallituksen välinen sopimus yhteistyöstä kulttuurin, tieteen sekä muilla näihin liittyvillä aloilla 12.10.1973.

¹⁷² JAMK KSKA Dbc:9 Dac:26 A–J, Štrausin kirje 29.10.1992, ei merkittävä vastaanottajaa.

tuloksena syntyi suoran ja vastavuoroisen opiskelijavaihdon sopimusluonnos, jossa osapuolina olivat Keski-Suomen konservatorion johtokunta ja Prahan musiikkiakatemia, ja jossa ei tukeuduttu mihinkään valtioiden väliseen sopimukseen. Sopimuksen muoto noudatti Liettuan musiikkiakatemiaa kanssa tehtyä kontraktia ja lisäksi konservatorio lupasi kahdelle Prahan musiikkiakatemiaa opiskelijalle stipendin Suolahden musiikkileirille kesäksi 1994.¹⁷³

Myös Latvian kohdalla henkilösuhteet auttoivat yhteistyön aloittamisessa. Suolahdessa kesäkurssiopettajana toiminut ja Ilmari Hannikaisen pianokilpailun juryyn kuulunut Valdis Krastins¹⁷⁴ toimitti Laurilalle Latvian musiikkiakatemiaa rehtorin yhteystiedot ja kertoi tämän suhtautuvan suopeasti yhteistyötarjoukseen.¹⁷⁵ Opiskelijavaihto oppilaitosten välillä lähtikin käyntiin ja konservatoriolta tarjottiin jälleen stipendiä Keski-Suomen musiikkileireille – tällä kertaa Suolahteen tai Kivijärvelle. Konservatorion pianokilpailuun osallistumista alettiin markkinoida myös Baltian pianisteille yhteistyölaitosten välityksellä.¹⁷⁶ Riikaan ja Vilnaan suunnattiin neuvottelemaan molemminpuolisesta opettaja- ja opiskelijavaihdosta kaupunkien musiikkiakatemioiden johdon kanssa myöhemminkin.¹⁷⁷ Konservatorio solmi edellä mainittujen kaltaisen sopimuksen opiskelijavaihdosta myös Eestin musiikkiakatemiaa kanssa.¹⁷⁸

Konservatorion vahvat yhteydet Neuvostoliittoon tulivat ilmi myös opiskelijavaihdossa, joskin vasta 1980-luvun loppua kohti tultaessa. Ennen vuotta 1991 opiskelijavaihto toimi keskitetysti Neuvostoliittoinstituutin ollessa suomalaisena järjestävänä osapuolena,¹⁷⁹ mutta jo murrosvaiheen aikana konservatorion yhteydet neuvostoliittolaisiin oppilaitoksiin alkoivat aktivoitua ja se näkyi esimerkiksi laitosten välisen kanssakäymisen viriämisenä.¹⁸⁰ Konservatoriolta lähtikin suorien kontaktien kautta

¹⁷³ JAMK KSKA Dbc:9 Dac:26 A–J, Laurila Tomašekille 14.12.1993, ohessa sopimus

¹⁷⁴ JAMK KSKA Dbc:8 Dac:24 A–Q, Laurila Krastinsille 25.11.1991.

¹⁷⁵ JAMK KSKA Ee:10 Ko:36 A–K, Krastinsin päiväämätön faksi Laurilalle.

¹⁷⁶ JAMK KSKA Ee:10 Ko:36 L–R, Latvian musiikkiakatemiasta Laurilalle 15.12.1994; JAMK KSKA Dbc:10 Dac:27 I–L, Laurila Latvian musiikkiakatemiaa rehtori Karlsonille 21.2.1995.

¹⁷⁷ JAMK KSKA Ca:11 Si12, Keski-Suomen konservatorion kuntayhtymän johtokunnan kokous 20.9.1994 § 127.

¹⁷⁸ JAMK KSKA Dbc:10 Dac:27 A–H, Laurila Eestin musiikkiakatemiaa rehtori Lassmanille 15.12.1994, ohessa opiskelijavaihtosopimus.

¹⁷⁹ Perna 2002, 340.

¹⁸⁰ Ks. esim. JAMK KSKA Dbc:6 Dac:23 L–R, Laurila Leningradin valtiollisen Rimski-Korsakovin konservatorion Petroskoin osastolle 8.11.1990.

opiskelijoita Neuvostoliiton musiikkikorkeakouluihin,¹⁸¹ mutta toiminta ei ollut samalla tavalla vastavuoroista sopimukseen pohjautuvaa vaihtoa, kuin edellä kuvattu Baltian maiden kanssa myöhemmin käynnistynyt opiskelijavaihto.

Keski-Suomen konservatorion ja sittemmin Jyväskylän ammattikorkeakoulun opintosihteeri Arja Huttunen koki vaihto-opiskelijat oppilaitoksen sisäistä maailmaa avartavana ryhmänä, jotka toivat mukanaan erilaisia tapoja toimia, ”uutta verta” konservatorion hyöriinään. Kuitenkin hän kertoi myös tunteneensa huolta ulkomaalaisten opiskelijoiden puolesta: vaikka heidät otettiin kyllä mukaan opiskelijatapahtumiin, heidän kielitaitonsa ei ollut aina parhaasta päästä ja suomalainen järjestelmä saattoi osoittautua hankalaksi käsittää ulkopuoliselle. Huttusen mukaan tässä olisi ollut enemmän kannustamisen ja tukemisen paikka.¹⁸²

3. VIERASOPETTAJAT JYVÄSKYLÄSSÄ

PERUSTEET ULKOMAALAISTEN PALKKAAMISELLE

Opettajapula ja alueellinen tasa-arvo

Ensimmäisinä pitkäaikaisina vaihto-opettajina Jyväskylän konservatoriossa työskentelivät unkarilaiset pedagogit. Konservatorion rehtori Laurilan mukaan pääsyynä ulkomaalaisten opettajien palkkaamiselle oli Suomessa vallinnut pula pätevistä musiikinopettajista. Musiikkikoulutusjärjestelmän ollessa vasta kehityksensä alkupuolella maassa oli tilanne, ettei opettajia löytynyt tarpeeksi omasta takaa ja ”jos niitä Helsinkiin vielä riitti, niin niitä ei riittänyt maaseudulle”.¹⁸³ 1970-luvun alussa konservatorioilla ei ollut vielä oikeuksia valmistaa opettajia musiikkioppilaitoksiin ja niinpä oli tyytyminen Sibelius-Akatemian tuotantokykyyn. 1973 konservatorio sai musiikkiopisto-opettajien koulutusoikeuden mutta koulutuksen hajauttamisen jälkeenkin Laurila totesi kirjeessään Neuvostoliiton

¹⁸¹ Ks. esim. JAMK KSKA Dbc:6 Dac:23 L-R, Laurila Moskovan konservatorion rehtorille 14.12.1990.

¹⁸² Huttusen haastattelu 24.5.2012.

¹⁸³ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

kulttuuriministeriölle, että vastavalmistuneet keskittyivät työskentelemään enimmäkseen Helsinkiin. Lisäksi valtionapu toi lisää oppilaita ja kasvatti täten opettajien tarvetta.¹⁸⁴

Sibelius-Akatemiallakin oli vaihtotoimintaa esimerkiksi Unkarin kanssa. Konservatorio toivoikin Opetusministeriöltä, ettei valtiovallan tukema musiikkioppilaitosten kansainvälinen yhteistyö jäisi suurimpien oppilaitosten väliseksi vaan toimintaa tuettaisiin myös pääkaupunkien ulkopuolella musiikkiopisto- ja konservatoriotasoisissa opinahjoissa.¹⁸⁵ Opetusministeriölle perusteltaessa vierasopettajien palkkaamista otettiin esiin huoli musiikinopetuksen jatkuvuudesta: mikäli päteviä ulkomaalaisia ei käytettäisi väliaikaisesti paikkaamaan kotimaisen opettajapulan synnyttämää vajetta, toimet jouduttaisiin lakkauttamaan. Lisäksi ilmaistiin aikomus vaihtaa ulkomaalaiset opettajat vähitellen päteviin suomalaisiin viranhaltijoihin.¹⁸⁶ Laurila kirjoittikin esimerkiksi vuoden 1974 syksyllä Kouluhallitukselle, jotta tämä vetoaisi Unkarin opetusministeriöön konservatorion unkarilaisten pedagogien sopimusten jatkamisen puolesta: ”Tällä hetkellä Konservatorio ei näe mitään mahdollisuuksia saada päteviä opettajia heidän tilalleen, joten kielteisessä tapauksessa jouduttaneen opiskelijamäärää vähentämään.”¹⁸⁷

Kirjeessä Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle Laurila mainitsi opettajavaihdon paitsi helpottavan opettajapulasta kärsivää Suomen musiikkielämää myös tekevän tunnetuksi venäläistä soitinopetuksen perinnettä ja lisäävän ”nuortemme kiinnostusta Neuvostoliiton taide-elämää kohtaan”, mikä osui harvinaisen tarkasti itänaapurin ulkopoliittisten pyrkimysten napakymppiin. Kirjeessä tulee esiin hyvin myös ajan henkeen sopinut retoriikka, joka korosti konservatorion saaman hyödyn lisäksi ”keskinäisen yhteisymmärryksen, ystävyyden ja rauhan politiikkaa”.¹⁸⁸ Tällaiset ilmaisut oli epäilemättä suunnattu nimenomaan neuvostoliittolaisen virallis-valtiollisen tason toimijoille.

Käytännönläheisempänä syynä vierasopettajien rekrytoimiselle Laurila mainitsi itäeurooppalaisen palkkatason, joka oli konservatoriolle realistinen: ”– – jos mä olisin menny

¹⁸⁴ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:2 K-O, Laurila Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle 7.3.1974.

¹⁸⁵ JyMA JKA Dca:33 Dca:1:2, Laurilan kirje Opetusministeriölle 7.3.1974.

¹⁸⁶ JyMA JKA Dca:35 Dca:1:2, konservatorion johtokunnan kirje Opetusministeriölle 1.4.1976; JyMA JKA Dca:35 Dca:1:2, konservatorion johtokunnan kirje Opetusministeriölle 8.3.1976.

¹⁸⁷ JyMA JKA Dca:33 Dca:1:3, Laurila Kouluhallitukselle 2.8.1974.

¹⁸⁸ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:2 K-O, Laurilan Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle, ministeri P. N. Demitševille 21.7.1977, tiedoksi myös Suomen opetusministeri Kalevi Kivistölle, Neuvostoliiton säveltäjäliiton presidentti Tihon Hrennikoville ja Suomen Moskovan suurlähettiläs Jaakko Hallamalle.

länsipuolelle neuvottelemaan palkoista, ne olis nauraneet minut ulos jo heti alussa, kun mä olisin tarjonnu näitä palkkoja”.¹⁸⁹ Vaikka taloudellisia perusteluita ei lähettävälle osapuolelle välttämättä ääneen lausuttu, olivat ne esillä esimerkiksi konservatorion lukukauden avajaisissa 1972. Samassa puheessa Laurila mainitsi myös pulan pätevistä opettajakunnasta sekä itäeurooppalaisten opettajien korkean koulutustason. Puhe oli maltillinen, huomioiden mahdollisesti vierasopettajiin varauksellisesti suhtautuvat: Laurila totesi ulkomaisten pedagogien palkkaamisen olevan hyvä asia ”[n]iin kauan kun tällaista tapahtuu pienessä mittakaavassa ja todellisen tarpeen sanelemana”.¹⁹⁰ Tarve perustella ääneen ulkomaalaisten palkkaamista kertonee toimintatavan tuoreudesta: tutun tavan oikeutusta tarvitsee harvemmin selittää, mutta konservatorion käytäville ilmaantuneet vierasopettajat mitä ilmeisimmin vaativat selvityksen. Puheen kohdeyleisönä lieneekin ollut mahdollinen talon sisäinen muutosvastarintaliike – suomalaiset opettajat, jotka saattoivat huolestua oman asemansa puolesta.

Myös opintosihteerinä toiminut Huttunen muistelee, että konservatorion toiminta kasvoi ”räjähdysmäisesti” ja ulkomaalaisten opettajien palkkaamisen lisäksi oppilaitoksen omat ammattiopiskelijat ”revittiin – – töihin suorastaan” kesken opintojensa. Nämä vastavalmistuneet opettajat todennäköisesti vastasivat musiikin perusopetuksesta ja Huttunen sanoikin, että kun konservatoriolta alkoi valmistua omia opettajia, ulkomaalaisten opettajien käyttö painottui enemmän oppilaitoksen pidemmälle eteneisiin oppilaisiin.¹⁹¹ Kuten rehtori Laurila totesi vuonna 1980 katsauksessaan menneeseen vuosikymmeneen: ”Alueellisen opetusohjelman toteuttaminen olisi tuskin ollut mahdollista ilman ulkomaalaisten opettajien apua.” Tuolloin huutavin opettajapula oli ohitse, mutta Helsingin ulkopuolella kehittyneimmille oppilaille oli edelleen vaikea saada päteviä opettajia ja siksi vierasopettajien käyttö oli Laurilan mielestä jatkossakin perusteltua.¹⁹²

¹⁸⁹ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

¹⁹⁰ JyMA JKA Da:32, vuosikertomus 1972–1973. Laurilan puhe Jyväskylän konservatorion 25. toimintavuoden avajaisiin.

¹⁹¹ Huttusen haastattelu 24.5.2012. Oppilaitoksen kasvusta ks. esim. JyMA JKA Dca:33 Dca:1:2, konservatorion johtokunnan kirje Opetusministeriölle 26.3.1974.

¹⁹² JyMA JKA Da:32, vuosikertomus 1979–1980. Laurilan kirjoitus ”Jyväskylän konservatorio 1970–1980”, 19.8.1980.

”Kulttuurin kehitysmaa” Suomi ja metodologinen tyhjiö

Perusteluina ulkomaisten ja erityisesti neuvostoliittolaisten vierasopettajien palkkaukselle käytettiin paitsi Suomessa vallinnutta pulaa pätevistä soitonopettajista, myös ulkomaisten musiikkiperinteiden pitkää linjaa ja ammattitaitoa. SNS:n kautta Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle lähetetyssä kirjeessä viitattiin maassa vallinneeseen opettajapulaan, mutta myös pitkäjänteiseen, systemaattiseen ja metodologisesti ylivoimaiseen opettamiseen, jota neuvostoliittolaiset konservatoriossa harjoittivat.¹⁹³

Sen lisäksi että perusteena toimi neuvostoliittolaisen musiikinopetuksen erittäin korkeaksi katsottu taso, ulkomaalaisten nähtiin antavan myös elintärkeää ”kehitysapua”, sillä Suomen luonnehdittiin olevan ”musiikkikulttuurin alalla kehitysmaan asemassa”.¹⁹⁴ Tästä esimerkkinä toimi Pogoževan työ Oulun konservatoriossa, sillä oppilaitoksessa alettiin käyttää hänen kehittämänsä viulunsoiton opetussuunnitelmaa, koska aikaisemmin ei ollut käytössä vastaavanlaista järjestelmällistä opetusrunkoa.¹⁹⁵

Ensimmäisiä vaihto-opettajia Jyväskylässä olivat unkarilaiset Valeria Móró ja Csaba Szilvay, jotka aloittivat konservatoriolla syksyllä 1971.¹⁹⁶ Pyytäessään Szilvaylle jatkosopimusta Interkoncertille osoitetussa kirjeessä Laurila viittasi hänen käyttämiinsä metodeihin: ”Lehtori Szilvay on siitä [aloittamisestaan] asti menestyksellisesti hoitanut opetustyötään käyttäen opetuksessaan unkarilaista Friss-sellokoulua. Tulokset hänen työstään pääasiassa vasta-alkaneiden parissa ovat olleet hämmästyttävän myönteiset.”¹⁹⁷ Sellokoulun systematiikkaa hyödynnettiin perusteluissa myös pyydetessä Szilvaylle jatkoa, jotta ”viisivuotissuunnitelma” saataisiin vietyä loppuun.¹⁹⁸ Samoin konservatorion jo saatua musiikkiopiston opettajien koulutusoikeudet Laurila tähdensi vielä, että ”hyvän pedagogisen ja metodologisen koulutuksen saaneet opettajat ovat laitokseemme erittäin tervetulleita”.¹⁹⁹

¹⁹³ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:2 K-O, Laurila Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle ja SNS:lle 2.1.1974.

¹⁹⁴ JyMA JKA Da:32, vuosikertomus 1978–1979 Laurilan lukuvuoden avajaispuhe ”Vierasopettajat, musiikkikasvatuksemme rikkaus vai uhka kulttuurillemme” 22.8.1979.

¹⁹⁵ Palolan haastattelu 19.12.2011.

¹⁹⁶ JAMK KSKA Da:1 Ko:19, vuosikertomukset 1975–1990, lukuvuosi 1971–1972.

¹⁹⁷ JyMA JKA Dcc:34 A–J, Laurila Interkoncertille 15.6.1972.

¹⁹⁸ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:1 A–J, Laurila Interkoncertille 3.6.1974.

¹⁹⁹ JyMA JKA Dcc:34 K–N, Laurilan Unkarin kulttuuriministeriölle 2.5.1973.

Joissakin soittimissa, kuten sellossa vuonna 1979, ulkomaalaisen opettajan palkkaaminen nähtiin perustelluksi, koska kyseisen instrumentin opettajan vakituista toimea ei ollut perustettu. Ulkomaisten palkkaaminen nähtiin edelleen mahdolliseksi, mikäli kyseessä oli ”erityisen päteväksi havaittu soittimensa opetustradition hallitseva ulkolainen asiantuntija”,²⁰⁰ millä vaikutettiin viittaavan jälleen ulkomaalaisten opettajien korkeaksi käsitettyyn metodologiseen perinteeseen.

Laurilan esille nostama metodiikan puute kävi ilmi myös konservatorion opettajalinjalta ensimmäisten joukossa valmistuneen suomalaisen musiikinopettajan haastattelussa. Hän alkoi pitää tunteja jo opintojensa ohessa ja oppi opetustyötä tuuraamalla konservatorion opettajia. ”Minkäänlaista semmosta, niin ku pedagogiikkaopetusta ei silleen järjestetty” opettajankoulutuksen alkuaikoina ja hän jatkoikin, että didaktiikka vain omaksuttiin omilta opettajilta.²⁰¹ Samoin vielä vuonna 1979 rehtori Laurila koki Suomen musiikkikasvatusjärjestelmää vaivaavan pedagogisten metodien ja ”johdonmukaisen, koko opiskeluajan kattavan tekniikan ja taiteellisen kehityksen rakentamiseen tähtäävän metodisesti yhdenmukaisen systeemin”, eli ”koulukunnan” puutteen.²⁰²

Vaikuttaa siltä, että ulkomaalaisten opettajien palkkaamisen motiivina osaksi oli juuri kokemus suomalaisten metodologisesta vajauksesta ja pyrkimys sen täyttämiseen vierasopettajien opetustyöllä sekä heidän pitämillään seminaareilla ja opettajien jatkokoulutuksella. Tässä mielessä konservatorio ottikin kaiken irti palkkaamistaan ulkomaalaisista. Todennäköisesti vierasopettajien menetit vaikuttivat myös välillisesti konservatoriolla: mikäli vierasopettaja oli täydet kolme vuotta oppilaitoksessa, hän välitti koulutuksensa periaatteita myös oppilailleen, millä todennäköisesti, ainakin ammattioppilaiden kohdalla, oli vaikutusta myös heidän omaan opettamiseensa. Johdonmukainen opetusmetodologia tosin saattoi jäädä toteutumatta, mikäli opettaja syystä tai toisesta ei työskennellytkään Jyväskylässä kuin yhden lukuvuoden.

²⁰⁰ JyMA JKA Ca:18, säätiön hallituksen kokous 25.4.1979.

²⁰¹ H3:n haastattelu 26.3.2014.

²⁰² JyMA JKA Da:32, vuosikertomus 1978–1979 Laurilan lukuvuoden avajaispuhe ”Vierasopettajat, musiikkikasvatuksemme rikkaus vai uhka kulttuurillemme” 22.8.1979.

Opettajien jatkokoulutus

Yhtenä vaikuttimena ulkomaalaisten vierasopettajien palkkaamiseksi oli suunnitelmat käyttää heitä opetushenkilökunnan jatkokouluttamisessa. Tämän vuoksi lähettäjämaiden viranomaisille kirjoitettaessa muistettiin tähdentää haluttavan korkeasti koulutettuja pedagogeja.²⁰³ Konservatoriolla olikin opettajia, jotka opiskelivat myös itse vierasopettajan johdolla.²⁰⁴ Vierasopettajat pitivät lukuvuoden aikana seminaareja ja erillisille mestarikursseille kutsuttiin kansainvälisiä musiikin kärkinimiä sekä idästä että lännestä.²⁰⁵

Näitä seminaareja järjestettiin niin oppilaille kuin opettajillekin. Suomalaiset opettajat seurasivat myös opiskelijoiden seminaareja: ”Siinä oppi samalla iteki – –”, kuten eräs suomalainen opettaja asian ilmaisi. Hänen asenteensa vierasopettajien ammattitaitoa kohtaan oli kunnioittava ja hän kertoi saaneensa näistä seminaareista paljon. Samalla hän kuitenkin kertoi ihmetelleensä, miten niin pitkälle koulutautuneet ja kansainvälisestikin arvostetut ammattilaiset olivat päätyneet juuri Keski-Suomen konservatorioon opetustyöhön.²⁰⁶ Näiden seminaarien merkitys korostuu vielä, kun ottaa huomioon hänen edellä mainitun kertomuksensa konservatorion tuolloin vielä vähäisestä didaktiikkaopetuksesta.

Laitoksen opettajat hakivat konservatoriolta myös hanakasti avustuksia erilaisilla kursseilla opiskeluun.²⁰⁷ Avustuksia haettiin sekä koti- että ulkomaisille kursseille ja niitä myönnettäessä otettiin huomioon myös kurssin opettaja. Kuten Jyväskylän konservatorion opettajat ry totesi kirjeessään konservatorion säätiön hallitukselle: ”Jatkokoulutukseksi tulisi hyväksyä sellaiset Suomessa järjestettävät kesäkurssit, joilla opetus tapahtuu kansallisten ja / tai kansainvälisten mittapuiden mukaan arvostettujen opettajien johdolla – –.” Lisäksi opettajayhdistys kehotti jatkokoulutukseksi luettavan myös kilpailujen ja opetusseminaarien seuraamisen.²⁰⁸

²⁰³ JyMA JKA Ca:16, johtokunnan kokous 28.12.1973 § 49.

²⁰⁴ Ks. esim. JAMK KSKA Ca:2 Si3, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 11.2.1985 § 7.

²⁰⁵ H1:n haastattelu 19.3.2014.

²⁰⁶ H3:n haastattelu 26.3.2014; JyMA JKA Ec:40, Kouluhallituksen kirje konservatorion säätiön johtokunnalle 2.8.1982.

²⁰⁷ Ks. esim. JAMK KSKA Ca:4 Si5, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 21.5.1987 § 124.

²⁰⁸ JyMA JKA Ed:44 Ed:3:4 A–J, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n kirje konservatorion säätiön hallitukselle 18.11.1981.

Opettajan maineella vaikutti olleen selkeä painoarvo arvioitaessa jatkokoulutukseksi hyväksyttäviä kursseja ja seminaareja. Mitä luultavimmin tämä heijastaa yleisemminkin musiikkikurssien ja -leirien opettajakiinnitysten perusteita. Myös Suolahden musiikkileirin johtajanakin toiminut ja opettajakiinnityksistä vastannut Markku Pöyhönen kertoi, että vaikka opettaja olisi saavuttanut mainetta esiintyjänä, oppilaat eivät hakeneet kurssille, mikäli tämän maine pedagogina ei ollut hyvä.²⁰⁹

Opettajista iso osa osallistui ja haki avustuksia myös konservatorion järjestämille kesäkursseille, joilla opetti kansainvälisiä opettajia ja monesti myös laitoksen ulkomaisia vierasopettajia.²¹⁰ Konservatorion tiloissa järjestettiin myös Jyväskylän Kesän mestarikursseja,²¹¹ joilla opetti suuri joukko neuvostoliittolaisia kuuluisuuksia ja maailmantähtiä muualta,²¹² ja joille myös osallistui konservatorion suomalaisia opettajia.²¹³ Opettajat saattoivat myös itse järjestää kursseja kutsuen ulkomaisia professoreja opettamaan, kuten alttoviuluopettajien ja -oppilaiden kurssi keväällä 1980.²¹⁴ H2 toi esille myös ulkomaalaiset opettajat konservatorion tunnettuutta lisäävänä tekijänä, koska heidän ansiostaan konservatorio saattoi järjestää ”kansainvälisesti edustavia kesäkursseja” omaan opetushenkilökuntaansa nojaten.²¹⁵

VIERASOPETTAJIEN KOKEMUKSIA JYVÄSKYLÄSSÄ

Tätä tutkimusta varten haastatelluista Neuvostoliitosta tulleista soitonopettajista suurin osa saapui Jyväskylään 1980-luvun jälkipuoliskolla eivätkä he näin ollen edustaneet konservatorion varhaista opettajavaihtoa, vaan olivat myöhempi osa 1970-luvulla alkanutta jatkumoa. Kuitenkin Danileiko opetti konservatoriolla 1970-luvun puolella, vuosina 1977–1980, minkä jälkeen hän palasi Neuvostoliittoon, kunnes tuli takaisin konservatorion rehtori Laurilan kutsusta vuonna 1991. Haastattelemani ulkomaalaistaustaiset opettajat olivat kaikki Suomessa kun Neuvostoliitto hajosi ja koska heillä oli täällä työpaikka valmiina, heidän

²⁰⁹ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

²¹⁰ Ks. esim. JyMA KOA H:3 Pirkko Rautakosken avustusanomus opettajayhdistykselle 28.4.1983.

²¹¹ JyMA JKA Ca:20 Jyväskylän konservatorion säätiön hallituksen kokous 28.4.1983 § 115.

²¹² Kangas & Kangas 1992, 24.

²¹³ Ks. esim. JyMA KOA H:3, Päivi Ikosen avustusanomus opettajayhdistykselle 25.3.1983.

²¹⁴ JyMA JKA Ed:44 Ed:4:1 K–O, Kekko konservatorion säätiön hallitukselle 24.3.1980.

²¹⁵ H2:n haastattelu 21.2.2014.

oli mahdollista jäädä työskentelemään Suomeen ja he olivat haastatteluhetkellä edelleen työssä. Lisäksi kaikilla oli jo syntynyt siteitä Jyväskylään, ja koko perhe tai osa perheestä asui Suomessa tai muutti Suomeen pian Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen.²¹⁶

Traditio ja jatkumot – "Venäläinen koulukunta"?

Kaikilla haastatelluilla ulkomaalaistaustaisilla opettajilla oli musiikin korkeakoulutasoa vastaava koulutus. Esimerkiksi Danileiko toimi ennen Jyväskylään saapumistaan Gorkin (nyk. Nižni Novgorod) konservatorion vararehtorina ja pianonsoiton professorina.²¹⁷ Huomioitavaa on se, että Suomessa konservatoriot toimivat musiikin perus- ja ammattiopetuksen piirissä, kun taas Neuvostoliitossa konservatoriot tarjosivat vuodesta 1925 lähtien korkeakoulutason musiikkikoulutusta. Käytännössä konservatorioihin valittiin lahjakkaimmat opiskelijat pääsykokeilla ja siellä opiskelua edelsi musiikkia painottanut peruskoulutus.²¹⁸

Myös 1980-luvun lopulla Jyväskylään saapunut Anatoli Melnikov oli Kiovassa käynyt konservatorion alaisuudessa olleen erikoismusiikkikoulun lahjakkaille muusikoille, mistä hän jatkoi Moskovan konservatorioon, jossa hän suoritti musiikin korkeakoulututkinnon sekä jatko-opintoja viulunsoitossa. Hän oli tuona aikana myös filharmonisen orkesterin solisti, minkä lisäksi hän myös opetti sekä konsertoi ulkomaita myöten. Hänen opettajiinsa lukeutuivat muun muassa Juri Jankelevich ja Leonid Kogan sekä Keski-Suomen konservatoriollakin opettanut Olga Parhomenko.²¹⁹

Keski-Suomen konservatoriolle vuonna 1990 tullut Oleg Mantur opiskeli Leningradissa 11-vuotisessa erikoismusiikkikoulussa pianonsoittoa professori Leah Zelihmanin johdolla²²⁰ muun muassa Grigori Sokolovin kanssa. Sokolovin meriitteihin kuului Moskovassa pidetyn kolmannen kansainvälisen Tšaikovskin pianokilpailun voittaminen vain

²¹⁶ Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014, Dolgopolovin haastattelu 12.3.2012, Manturin haastattelu 20.2.2014, Melnikovin haastattelu 17.3.2014 sekä Danileikon haastattelu 6.3.2012.

²¹⁷ Laurila 2000, 242.

²¹⁸ Schwartz 1983, 24; 396–397.

²¹⁹ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

²²⁰ Manturin haastattelu 20.2.2014.

kuusitoistavuotiaana,²²¹ mikä omalta osaltaan kertoi erikoismusiikkikoulujen korkeasta tasosta. Erikoismusiikkikoulusta valmistuttuaan Mantur opiskeli Moskovan konservatoriossa professori Rudolf Kehrerin johdolla musiikin lisensiaattia vastaavan tutkinnon. Moskovassa opiskelemisen puitteet olivat varsin hyvät: asuminen oli erittäin halpaa ja neuvostoliittolaisella asteikolla väljää, vain kaksi henkilöä huonetta kohden, terveydenhuolto taattiin ja jokaisessa huoneessa oli soitin, jolla harjoitella.²²² Kommunistinen hallinto piti huolta musiikin parissa työskentelevistä, mistä kertoivat konservatorio-opiskelijoille ja heidän professoreilleen kohdennetut huomattavat resurssit.²²³

Alexander Bagdasarov saapui Jyväskylään jo vuonna 1985. Hän opiskeli ensin musiikkiopistossa Bakussa ja sitten Moskovan konservatoriossa, missä hänellä oli useita opettajia, mutta ensisijaisena hän piti Stanislav Neuhausia. Bagdasarov kertoi saaneensa Neuhausilta paljon, mutta opettajansa opetustyyliä hän päivittelee. Oppitunti saattoi kestää kolme neljä tuntia ja temperamenttisuutta Neuhausilta löytyi: nuotit saattoivat lentää ovesta ulos ja oppilas niiden perässä.²²⁴

Bagdasarovin kertomus opettajansa tulisuudesta ei ollut ainoa laatuaan. Itse asiassa suomalaisten opettajien haastatteluista saa vaikutelman, että eritoten Leningradin ja Moskovan konservatorioiden edustamaan ”venäläiseen koulukuntaan” liitettiin mielikuva autoritäärisestä ja helposti kiihtyvistä opettajista, joka ei säästä voimasanoja kouliessaan oppilaasta virtuoosia.²²⁵ Yleisesti ”venäläiseen koulukuntaan” liitettyjä piirteitä olivat myös musiikillisen sisällöllisen ilmaisun tärkeys, tekninen varmuus ja vaativuus. Vaativuuteen liittyi päämäärätietoinen pyrkimys kohti ammattimaisuutta ja suuri työmäärä.²²⁶

Pietarin konservatoriossa 1800-luvulta 1900-luvun alkuvuosikymmenille viulunsoittoa opettanut Leopold Auer, jota pidetään yhtenä vaikutusvaltaisimmista venäläisen viulunsoiton pedagogeista, nimesi myös vaatimisen tärkeäksi osaksi opettaja-

²²¹ Schwartz 1983, 467–468.

²²² Manturin haastattelu 20.2.2014.

²²³ Mikkonen 2007, 95.

²²⁴ Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014.

²²⁵ Ks. esim. H5:n haastattelu 3.3.2014.

²²⁶ Ks. esim. Korhosen haastattelu 10.3.2014.

oppilas-suhdetta.²²⁷ Auer ei ainoastaan vaatinut oppilailtaan paljon, vaan saattoi myöhemmin opetusvuosinaan jopa karjua ja heittää nuotit vasten mielestään heikon esityksen näyttäneiden soittajien kasvoja,²²⁸ mikä vahvistaa osaltaan mielikuvaa ”venäläisen koulukunnan” temperamenttisesta luonteesta. Esimerkiksi tšekkoslovakialaisten opettajien joukossa ei haastattelujen perusteella ollut aivan yhtä räiskyviä opettajia,²²⁹ joskin heidänkin opetuksessaan kurinalainen harjoittelu kuului asiaan.²³⁰

Toisaalta opetustyyliin vaikuttivat opettajan persoonallisuus ja henkilökohtaiset kiinnostuksen kohteet. Melnikov esimerkiksi torjui ajatuksen yksiselitteisistä ja yhtenäisistä instrumenttiopetuksen koulukunnista. Hänen mukaansa opettajat kiinnittivät huomiota erilaisiin asioihin ja opetuksessa painotettiin eri osa-alueita opettajan mukaan ja vaikka osittain yhteneviä piirteitä ”venäläisen koulukunnan” opetustavassa olikin, kaikkia silloisessa Neuvostoliitossa musiikkia opettavia oli mahdotonta niputtaa yhden koulukunnan alle.²³¹ Moskovan ja Leningradin konservatorioidenkin välillä oli eroja ja kilpailevia näkemyksiä esimerkiksi pianonsoiton teknisistä ja ilmaisullisista hyveistä, mikä näkyi esimerkiksi valikoitaessa osanottajia kansainvälisiin kilpailuihin.²³²

Opettaminen ja omien opettajien vaikutus

Yksikään haastattelemistani entisestä Neuvostoliitosta tulleista opettajista ei sanoutunut irti omien opettajiensa opetusperinteestä. Päinvastoin esimerkiksi Bagdasarov totesi: ”Mä opetan niin kuin mullekin – on opetettu.”²³³ Myös Manturin vastauksesta kävi ilmi suuri kunnioitus omia aikaisempia opettajia kohtaan ja hän koki olevansa kiitollinen voidessaan välittää ”traditiota” nuoremmille sukupolville. Kuitenkin hän tähdensi myös omaa näkökulmaa ja kokemusta, joiden myötä perinne ”rikastuu”.²³⁴

²²⁷ Volkov 2011, 394; Garam 2000, 89–90; Häkkinen, T. 2004, 13.

²²⁸ Volkov 2011, 394.

²²⁹ Ks. esim. H4:n haastattelu 8.4.2014.

²³⁰ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

²³¹ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

²³² Mikkonen 2007, 278.

²³³ Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014.

²³⁴ Manturin haastattelu 20.2.2014.

Myös Melnikov toi esille omien opettajien suuren vaikutuksen: hänen näkemyksensä mukaan musiikinopettajat opettavat ensin samoin kuin heille on opetettu, mutta vähitellen oma näkemys alkaa kehittyä. Hänkään ei nähnyt aikaisempien opettajiensa ”systeemissä” mitään väärää, tai edes ajatellut tekevänsä vastoin sitä, mutta hän huomautti, etteivät Moskovan konservatorion oppituntikäytännöt toimineet samalla tavalla Keski-Suomen konservatoriossa. Hänen mukaansa Moskovassa opiskelijat olivat niin pitkällä kehityksessään, että he soittivat tunnin, opettaja antoi palautetta ja he menivät harjoittelemaan itsenäisesti. Tällainen oppituntien järjestely ei Melnikovin mukaan ollut mahdollista työskenneltäessä Jyväskylässä, missä opiskelijoiden soittohistoria oli lyhyempi ja opettajalta vaadittiin enemmän ohjausta. Vaikka hän painottikin omaa kokemusta opetustyöstä tärkeimpänä tiedonlähteenä, hän koki tarvitsevansa nimenomaan enemmän tietoa viulunsoiton perusteiden opettamisesta.²³⁵

Myös Bagdasarov teki eron Keski-Suomen konservatorion ja Moskovan konservatorion koulutusten välille. Hänen mukaansa oppilaitokset erosivat huomattavasti ohjelmiston määrässä: ”Siis, kaikki mitä ne [Keski-Suomen konservatorion opiskelijat] soitti viidessä vuodessa, me [Moskovan konservatorion opiskelijat] soitimme puolessa vuodessa.” Kuitenkin hän jatkoi opettajansa perinteitä opetuksessa vaatimalla opiskelijoilta heidän ”maksiminsa”, eli antamalla soitettavaksi oppilaan taitotason yläpäähän sijoittuvia kappaleita. Mikäli kappale osoittautui liian haastavaksi, hän antoi tilalle helpomman.²³⁶

Muun ohella Bagdasarov huomioi myös harrastustapojen erilaisuuden: suomalaiset opiskelijat aloittivat pianonsoiton myöhemmin kuin esimerkiksi hän itse.²³⁷ Neuvostoliiton musiikkikasvatusjärjestelmän saavutusten onkin nähty osin johtuvan varhaisella iällä alkaneesta musiikillisesta kasvatuksesta, johon kuului peruskoulun lisäksi myöhempi musiikkiin painottuva koulutus. Varhaisiän musiikkikasvatusta pidettiin hyvänä seulana lahjakkaiden lasten löytämiseksi ja valikoimiseksi jo hyvin nuorina. Myös sosialistinen ideologia vaikutti koulutusjärjestelmään ja musiikin harjoittamiseen, sillä peruskoulutuksen, myös musiikillisen sellaisen, takaaminen kaikille nähtiin itsessään

²³⁵ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

²³⁶ Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014.

²³⁷ Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014.

arvokkaana neuvostoyhteiskunnassa. Laaja musiikkikoulujen verkosto kattoikin miltei koko Neuvostoliiton.²³⁸

Kukaan haastatteluista vierasopettajista ei maininnut didaktiikan oppitunteja. Vaikka opettamisen opetus ei tullut huomattavasti esille haastatteluissa, on kuitenkin syytä olettaa, että sitä harjoitettiin, joskaan ei välttämättä erityisen painokkaasti. Esimerkiksi Auer ja hänen myöhemmin Moskovan konservatoriossa opettanut oppilaansa Abram Jampolski julkaisivat runsaasti merkittävää pedagogista kirjallisuutta.²³⁹ Vaikutuksensa didaktiikan ilmenevään vähäisyyteen lienee ollut konservatorioiden käyttämällä ryhmäopetuksella. Esimerkiksi Manturin kertoman mukaan professorit opettivat ryhmäopetuksena muiden oppilaiden seuratussa, kun opettaja opetti yhtä opiskelijaa kerrallaan, kutakin vuorollaan. Aina opettajat itse eivät ehtineet ilmaantua paikalle, vaan heillä oli usein assistenttiopettajia, jotka harjoittivat opiskelijoita varsinaisen opettajan poissa ollessa.²⁴⁰ On mahdollista, että tällaisessa mallissa didaktiikan nähtiin sisältyvän itse oppituntimuotoon, jossa opiskelijat seurasivat opettajansa opetusta.

Didaktiikan vähäisemmästä roolista konservatorioissa kertonee myös se, että Moskovaan mahtui suuren konservatorion lisäksi toinenkin musiikillinen korkeakoulu, Gnesin-instituutti, joka oli erikoistunut opettajien kouluttamiseen. Opetussuunnitelma painottui musiikkipedagogiaan; opettamisen metodit ja opetusharjoittelu olivat tärkeällä sijalla.²⁴¹ Tilanteessa, jossa didaktiikan opetus jää vähälle huomiolle, lienee luonnollista, että opettamisen menetelmät omaksutaan sieltä, mistä ne oli mahdollista omaksua, eli omien soitonopettajien opetusmetodeista.

Kulttuurierot Suomen ja Neuvostoliiton välillä – kasvatusilmapiirien ajallinen muutos

Vierasopettajilla oli yleisesti ottaen myönteinen kuva Suomesta ennen tuloaan ja maahan asettumisen jälkeen. Bagdasarov esimerkiksi huomautti, että muuten oli hyvä, mutta aurinkoa vain saisi näkyä enemmän.²⁴² Suomeen tulostaan Mantur totesi, että ”musiikin

²³⁸ Schwartz 1983, 395–396.

²³⁹ Häkkinen, T. 2004, 13; Häkkinen, J. 2004, 13.

²⁴⁰ Manturin haastattelu 20.2.2014.

²⁴¹ Schwartz 1983, 393.

²⁴² Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014.

kanssa minä en ole huomannut että -- olen vieraassa maassa” ja koki suomalaisen mentaliteetin tutuksi. Hänen mukaansa ihmiset olivat Suomessa samalla tavalla vaatimattomia kuin Neuvostoliitossa ja arvomaailmoissa oli muutenkin enemmän yhteistä, kuin vaikkapa amerikkalaisten kanssa.²⁴³ Ylipäänsä Suomi teki ilmeisen myönteisen vaikutuksen haastateltuihin vierasopettajiin, kuten esimerkiksi Melnikoviin, joka oli jo ennen konservatorion pestiään vierailut maassa konserttimatalla.²⁴⁴

Myös Danileiko toi ilmi myönteisen suhtautumisensa Suomeen ja suomalaisiin. Kysyttäessä Suomen ja Neuvostoliiton mahdollisista kulttuurisista eroavaisuuksista, Danileiko kertoi, ettei Suomessa musiikkikulttuuri ollut kehittynyt niin voimakkaasti osaksi yleistä kulttuuria, kuin Neuvosto-Venäjällä. Hänen mukaansa venäläinen musiikki on kulttuurinen elementti ja vahvasti yhteydessä muihin ihmisten toimiin. Lisäksi musiikin sisältö sai enemmän huomiota; musiikki ei ole vain soitonopetusta ja mikäli painotetaan teknistä puolta liiaksi, sisällön ymmärrys kärsii. Näitä perinteitä, joita oli oppinut Neuvosto-Venäjällä, Danileiko yritti työskennellessään Suomessa säilyttää ja välittää suomalaisille oppilaille.²⁴⁵

Manturin luonnehdinnan mukaan klassisella musiikilla oli perinteisesti ”erikoisasema” Neuvostoliitossa, jossa Venäjän runsas musiikillinen traditio hänen mukaansa edelleen säilyi ja kehittyi. Tämä erikoisasema näkyi käytännössä esimerkiksi musiikinopiskelijoiden elinolosuhteissa, jotka olivat Manturin mukaan poikkeuksellisen hyvät.²⁴⁶ Musiikkielämälle suunnattiin resursseja,²⁴⁷ sillä kahden aikansa suurvallaan, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen välisestä rauhanomaisesta kanssakäymisestä näkyvin osa olivat erilaisten esiintyjien, heidän joukossaan muusikoiden, mittavat kiertuevierailut maiden välillä.²⁴⁸ Neuvostoliiton panostuksella musiikkiin ja taiteisiin oli poliittiset motiivit: tavoitteena oli parantaa välejä kapitalistisiin maihin, lisätä kansainvälisen työväenluokan solidaarisuutta ja tehdä Neuvostoliittoa tunnetuksi maailmalla.²⁴⁹ Näitä päämääriä kohti

²⁴³ Manturin haastattelu 20.2.2014.

²⁴⁴ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

²⁴⁵ Danileikon haastattelu 6.3.2012.

²⁴⁶ Manturin haastattelu 20.2.2014.

²⁴⁷ Mikkonen 2007, 95.

²⁴⁸ Richmond 2003, 123.

²⁴⁹ Brooks 2001, 247.

pyrkiessään ja kansainvälisiä tähtiesiintyjä kouliessaan järjestelmä aikaansai hyvät puitteet muusikoiden kehitysympäristöksi yleisemminkin.

Vaikka esimerkiksi Danileikon mukaan suomalaisten tai neuvostoliittolaisten opiskelijoiden välillä ei ollut eroa lahjakkuudessa, asenteet opiskelua kohtaan saattoivat olla erilaiset. Suomessa opiskelusta haluttiin ”hauska juttu” mutta Danileikon mukaan musiikinopiskelu ei ollut leikintekoa, vaan työtä ja vaivannäköä tulosten eteen. Musiikki, kuten mikä tahansa muu ala, vaati harjoittelua, eivätkä suomalaiset hänen mukaansa arvostaneet riittävästi harjoittelun myötä saavutettavaa tulosta, jotta olisivat pitkäjänteisesti työskennelleet sen eteen.²⁵⁰ Myös Mantur oli sitä mieltä, että maasta riippumatta oppilaat olivat musikaalisia ja kaikkialla samaan luokkaan mahtui sekä ahkeria että laiskoja opiskelijoita.²⁵¹

Myös Vladimir Dolgoplov otti esille eroavaisuudet asenteessa eri maista lähtöisin olevien oppilaiden välillä. Hänen mielestään Suomen musiikkikasvatusjärjestelmä oli 1980-luvulla korkeatasoinen ja suhteessa Neuvostoliittoon 60-kertaisesti pienemmästä populaatiosta huolimatta hänenkin harmonikkaluokallaan oli opiskelijoita, joilla olisi ollut potentiaalia osallistua kansainvälisiin kilpailuihin. Lahjakkuuksia ei vain saanut osallistumaan kilpailuihin. Dolgopolovin sanoin heillä ei ollut riittävästi ”ammattillista kunnianhimoa”. Moskovassa taasen kilpailuja ja niihin osallistumista arvostettiin, jopa niin paljon, että osallistumatta jättäminen saattoi leimata henkilön ”soittelijaksi”.²⁵² Myös Melnikovin opettajat halusivat hänen osallistuvan kilpailuihin heti hänen päästyään konservatorioon. Kilpailumenestyksen ansioista hän saattoi alkaa tehdä ammattimaisia konsertteja ja ansaita rahaa.²⁵³ Tällainen kannustin lienee ollut merkittävänä tekijänä kilpailujen houkuttelevuuden edistämässä.

Asenne-erot selittynevät osaksi musiikkikoulutusjärjestelmän luonteen eroavaisuuksilla ja toisaalta kasvatusilmapiirin muuttumisella. Neuvostoliiton musiikkijärjestelmän nojautuminen lahjakkaiden nuorten varhaiseen löytämiseen valtavasta väestömassasta, heidän systemaattinen koulutuksensa ja keskittyminen esiintyjien

²⁵⁰ Danileikon haastattelu 6.3.2012.

²⁵¹ Manturin haastattelu 20.2.2014.

²⁵² Dolgopolovin haastattelu 12.3.2012. Suomenokset englannista omani.

²⁵³ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

valmistamiseen²⁵⁴ loi potentiaaliset olosuhteet kilpailulle, jossa ainoastaan kunnianhimoiset ja päämäärätietoiset ylsivät huipulle. Lisäksi konservatoriota edeltänyt koulutus oli perusteellinen, minkä ansiosta opintonsa aloittavat konservatorio-opiskelijat olivat teknisiltä valmiuksiltaan kehittyneitä.²⁵⁵ Vierasopettajien itsensä oltua osa tällaista koulutusjärjestelmää ja kulttuuria, nuorempien suomalaisten oppilaiden verraten vähäinen soittoharjoittelu saattoi vaikuttaa lepsulta. Temperamenttisimmat saattoivatkin moittia suomalaisia oppilaita laiskoiksi.²⁵⁶

Ajallisesta muutoksesta taas Melnikov toi ilmi näkemyksensä, jonka mukaan aikaisemmin Neuvostoliitossa vanhemmat ja opettajat painostivat lapsia harjoittelemaan hyvin paljon johtuen ylipäänsä tiukemmasta ja kurinalaisemmasta kasvatuksesta. Senkin vuoksi neuvostoliittolaiset olivat suomalaisia ikätovereitaan edellä soittotekniikassa. Suomessa, hän jatkoi, kuten ei nyky-Venäjälläkään enää suurissa kaupungeissa, painostaminen ja ankara kurinpito ei onnistunut samalla tavalla vaan lapsilla oli enemmän päätösvaltaa harrastuksiinsa. Melnikov mainitsee erään lahjakkaan oppilaansa, joka harrasti jääkiekkoa ja jalkapalloa ja vasta tultuaan hänen oppilaakseen alkoi harjoitella säännöllisesti.²⁵⁷ Instrumentinhallintaan käytettävän ajan väheneminen näyttäisi olevan sopusoinnussa Huttusen näkemyksen kanssa. Hänen mukaansa koulutuksen painopiste siirtyi vähitellen esiintyvistä muusikkoudesta pedagogiaan.²⁵⁸

Myös Mantur totesi koulukurin höllentyneen sekä Venäjällä että Suomessa²⁵⁹ ja suomalaistenkin opettajien haastattelut kertovat samantapaisesta kehityksestä. H3 kiinnitti huomiota siihen, että lapset aloittavat soittoharrastuksen nykyään myöhemmin kuin ennen. Lisäksi aikaa on yhä vähemmän soittoharrastukselle, kun rinnakkaisten harrastusten määrä on lisääntynyt:

”Mut sillen tuota, sillen [Jyväskylän konservatorion aikaan] tehtiin paljon duunia, paljon töitä ja – – oppilailla ei ollu tota juuri paljo muita harrastuksia. Ei ne käynty

²⁵⁴ Schwartz 1983, 380; 395.

²⁵⁵ Schwartz 1983, 381.

²⁵⁶ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

²⁵⁷ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

²⁵⁸ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

²⁵⁹ Manturin haastattelu 20.2.2014.

luistelemassa eikä niillä ollu juniorijalkapalloa – –, [nykyään] ne kymmenenvuotiaana lähtee pelaan jalkapalloa taikka jääkiekkoa taikka menevät uintiharkkoihin. – – niillä on viis tuntii viikos uintiharkkoja taikka jalkapalloa taikka sitten tuota muodostelmaluistelua. Näin mun oppilaat tekee. – – Se oli ihan erilaista tää homma.”²⁶⁰

Lisäksi klassisen musiikin osuus konservatoriolla väheni kevyen musiikin harrastusmahdollisuuksien lisääntyttyä Jyväskylässäkin. Samalla harveni myös viulun- ja pianonsoitonopettajien määrä.²⁶¹ Samaan ilmiöön kiinnittivät huomiota myös vierasopettajat. Melnikov totesi suomalaisen klassisen musiikin eläneen kultakauttaan 1990-luvulla ja Jyväskylän sinfoniaorkesterin tason olleen hyvä suhteessa kaupungin kokoon etenkin konservatorion aikana, eli ennen kuin yhdistyminen ammattikorkeakoulun kanssa tapahtui.²⁶²

Myös Dolgoplovilla oli samansuuntaisia arvioita. Hänen mukaansa 1980-luvulla Suomen musiikkijärjestelmä oli hyvin korkeatasoinen, mutta viimeisen kymmenen vuoden aikana suunta on ollut alaspäin. Lisäksi nuorison kiinnostus suuntautui enemmän popmusiikkiin ja soitinvalikoiman laajetessa ennen suosittu instrumentit, kuten harmonikka, menettivät suosiotaan.²⁶³ Laurilankin näkemys musiikinopetuksen asemasta nykyisessä ammattikorkeakoulussa oli pessimistinen: ”minusta tuntuu, et sinne ei jää enää – – ammattikorkeakouluun musiikkiin paljon opettajia ollenkaan, että se on, on alasajovaiheessa”.²⁶⁴ Klassisen musiikin aseman menetyksestä lienee kertonut myös konserttikävijöiden väheneminen, minkä hyvin usea haastateltu otti esille.²⁶⁵

²⁶⁰ H3:n haastattelu 26.3.2014.

²⁶¹ H3:n haastattelu 26.3.2014.

²⁶² Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

²⁶³ Dolgoplovin haastattelu 12.3.2012.

²⁶⁴ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

²⁶⁵ Ks. esim. H2:n haastattelu 21.2.2014.

OPETTAJIEN VÄLISET SUHTEET

Ulkomainen asiantuntija-apu suomalaisopettajien silmin

Tarkasteltaessa konservatorion suomalaisten opettajien suhtautumista ulkomaalaistaustaisiin vierasopettajiin, haastateltavat toivat esille musiikin pitkän kansainvälisyyden perinteen. Esimerkiksi Pöyhönen totesi, että musiikissa ”on – – kansainvälisyys tavallaan niin ku sisäänrakennettuna”. Hänen mukaansa ei ole olemassa musiikkia ”ylipäättään”, vaan se liittyy jonkin määrätyn aikakauden lisäksi myös tiettyyn maantieteelliseen alueeseen. Sen vuoksi hän näki kokemuksen ”erilaisissa kulttuuripiireissä kasvaneista opettajista” olevan hyvin tärkeää.²⁶⁶ Myös haastateltava H2 koki kansainvälisyyden erottamattomana osana musiikinharjoittamista ja piti ulkomailla opiskelemista kuuluvana ”alan – – kirjottamattomiin itseäänselvyyksiin”, joskaan ei pitänyt sen laiminlyömistä tavattomana.²⁶⁷

Lisäksi H2 huomautti musiikkiperinteiden olevan Suomessa lyhyempiä kuin monessa ”niin sanotussa vanhemmassa kulttuurimaassa” ja tästä johtuen suomalaisten pedagogien ammatilliset juuret olivat ulkomaisissa opinnoissa vähintäänkin välillisesti heidän opettajiensa opiskeltua ulkomailla²⁶⁸. Konservatorionkin opettajat kouluttautuivat ulkomaita myöten²⁶⁹ ja esimerkiksi Pöyhösen opettaja Jyväskylän konservatoriossa, Leea Isotalo, oli opiskellut aikoinaan Saksassa. Pöyhösen näkemyksen mukaan etenkin globalisoituneessa nykymaailmassa ”raja-aidat” suomalaisten ja ulkomaalaisten opettajien välillä ovat häilyviä ja 1800-luvun käsitys instrumenttitraditioiden koulukunnista ei enää päde, etenkin yleisimmissä soittimissa kuten pianossa.²⁷⁰ Myös Pirkko Korhosen opettaja Jorma Nisula oli saanut oppinsa Viipurin musiikkiopistossa Boris Sirpon johdolla ja Korhonen arvioikin, että Nisulan opetustyyli oli vaikutteita ”venäläisestä koulusta” määrätietoisuuden ja vaativuuden osalta.²⁷¹

²⁶⁶ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

²⁶⁷ H2:n haastattelu 21.2.2014.

²⁶⁸ H2:n haastattelu 21.2.2014.

²⁶⁹ Ks. esim. JyMA JKA Ed:43 Ed:3:1 I–K, opettajan virkavapausanomus ulkomaisten opintojen vuoksi konservatorion säätiön hallitukselle 3.5.1977.

²⁷⁰ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

²⁷¹ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

Tämä kansainvälisyys on voinut vaikuttaa siten, ettei ulkomaalaistaustaisia opettajia pidetty tavattomina ilmestyksinä konservatoriolla eikä oppilaitoksen kansainvälisyyttä koettu epäsuotuisana asiana. On myös mahdollista, että koska iso osa haastatelluista suomalaisista opettajista oli ollut itsekin vierasopettajan opetuksessa, heidän myöhempi suhtautumisensa ulkomaisiin kollegoihin on voinut olla myönteisempi, kuin yksinomaan suomalaisilla opettajilla olleilla: he olivat jo tottuneet ulkomaalaistaustaisiin henkilöihin oppilaitoksessa. Myös vierasopettajien palkkaamisen perinne on voinut olla vaikuttavana tekijänä. Kuten Korhonen kertoi:

”Siellä ei, mä en kokenu ainakaa, et koskaan ois ollu mitään semmosta niin ku rasismia tai sellasta ajattelua, että sit ehkä musiikin maailma on niin globaali maailma ollu jo aina, – –, ja se ulkomaalaisuus siellä niin se on ollu ainoostaan rikkaus ja mielenkiintonen asia ja, ja se on – – otettu vastaan niin ku hyvin positiivisesti ja heiät on yritetty saada mukaan ja oppimaan suomen kieltä ja tekemään sitä sun tätä ja se on ollu aina kiva. Ja mä luulen et Jyväskylään on ollu aika helppo tulla ulkomaalaisena opettajana.”²⁷²

Myös opintosihteerä Huttunen arvioi, että ”sitä vanhanaikasta neuvostovastaisuutta – – tuolla kulttuurin ja taiteen parissa ei niin vahvasti ollu” kuin esimerkiksi joillakin muilla aloilla ja vaikka opettajissa oli myös oikeistolaisen aatemaailman omaavia ”niin kuitenkin – – varmaan se taiteen maailma on sellanen, että – – taide meni yli sitten”.²⁷³ Vaikka kulttuurivaihto valtioiden välisellä tasolla oli hyvin politisoitunutta toimintaa,²⁷⁴ on hyvin mahdollista, etteivät toimintaan osallistuneet sitä sellaisena nähneet.²⁷⁵ Henkilötasolla kyse on hyvinkin voinut olla siitä, että ”me kaikki palvelemme musiikkia” ja ”[m]usiikin edessä kaikki ovat oppilaita”, kuten Mantur asian sanoiksi virkkoi,²⁷⁶ eivätkä neuvostoliittolaiset tai ulkomaalaiset muuten herättäneet kielteisiä mielleyhtymiä.

²⁷² Korhosen haastattelu 10.3.2014.

²⁷³ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

²⁷⁴ Perna 2002, 260.

²⁷⁵ Mikkonen 2011, 412.

²⁷⁶ Manturin haastattelu 20.2.2014.

Haastattelujen perusteella suomalaiset suhtautuivatkin ulkomaalaistaustaisiin kollegoihinsa enimmäkseen myönteisesti. Esimerkiksi kitaransoitonopettaja Kai Nieminen koki kulttuurien kohtaamisen työpaikallaan yksinomaan positiivisena asiana, joka rikastutti konservatorion ilmapiiriä. Niemisen mukaan ulkomaalaiset opettajat vaikuttivat hänen opetus- ja sävellystyöhönsä suuresti synnyttäen omien maidensa kulttuuriperinteen edustajina uusia ajatuksia ja merkityksiä ”törmätessään” suomalaiseen elämänpiiriin ja musiikkiin. Jokainen opettaja toi ”oman – – maailmansa tavallaan siihen kekkoon”.²⁷⁷

Myös haastateltava H3 piti vierasopettajien mukanaoloa myönteisenä asiana ja ilmapiiriä hyvänä. Etenkin ulkomaalaisten pedagogien seminaareja hän arvosti. ”Siis se oli tosi upeeta aikaa silloin, silloin just silleen, se vuorovaikutus niitten ulkomaalaisten kanssa – –.” H3:n mukaan vierasopettajat olivat hyviä kollegoita, jotka antoivat rakentavaa palautetta esimerkiksi lautakunnissa oppilaita arvioidessaan ja vaikka näkemyserojakin oli, H3 muisti ilmapiirin hyvänä.²⁷⁸

Kuten valtaosa haastatelluista vierasopettajista, myös Danileiko kertoi työyhteisönsä ilmapiirin olleen hyvän, ainakin pianokollegiossa, jossa ei hänen mukaansa ilmennyt syrjintää tai ennakkoluuloja. Opettajat neuvoivat toisiaan ja kysyivät neuvoa siltä, jonka asiaan parhaiten katsottiin perehtyneen. Lisäksi hän mainitsi opettajien auttaneen toisiaan mikäli mahdollisuus oli.²⁷⁹ Manturkin toi ilmi työyhteisön myönteisen hengen, johon syyksi hän arveli musiikin yhdistävää voimaa. Hänen näkemyksensä mukaan muusikot ovat ”sivistyneitä ihmisiä”.²⁸⁰ Tämänkaltainen selitysmalli toistui myös muissa haastatteluissa ja sen voi tulkita osana henkilön identiteetin rakentamista omaan ammattikuntaan liitettyjen mielikuvien avulla²⁸¹ tai opettajayhteisön sosiaalisen muistin ilmauksena.²⁸²

Eräs suomalaisopettaja kuvasi opettajien välisiä suhteita analyttisesti. Tämän kertojan mukaan Neuvostoliitosta saapuneiden opettajien etuna oli venäläisen ja klassisen musiikin tuntemus sekä pitkä musiikkiperinne, kun taas uudemman skandinaavisen musiikin tuntemukseen ja opetukseen heidän perehtyneisyytensä ja kiinnostuksensa ei ulottunut niin

²⁷⁷ Niemisen haastattelu 10.3.2014.

²⁷⁸ H3:n haastattelu 26.3.2014.

²⁷⁹ Danileikon haastattelu 6.3.2012.

²⁸⁰ Manturin haastattelu 20.2.2014.

²⁸¹ Ukkonen 2000, 40.

²⁸² Korkiakangas 2006, 127.

vahvana. Joidenkin ulkomaalaisten opettajien vahvoista musiikillista mielipiteistä huolimatta hänkään ei muista suurempia konflikteja sattuneen. Yksittäisenä sattumuksena hän muisti erään vanhemman neuvostoliittolaisen opettajan hakeneen oppilaansa pois länsimaalaisen vierailijan uutta musiikkia esitelleeltä luennolta: ”[E]t sinä tällä tiedolla tee mitään”. Hänen mukaansa neuvostoliittolaiset opettajat kuitenkin ensi sijassa rikastuttivat musiikinopetusta konservatoriolla ja oppilaiden edistyminen oli yhteinen päämäärä.²⁸³

Vaikka haastatteluista tuli ilmi etupäässä myönteisiä kokemuksia suomalaisten ja ulkomaalaistaustaisten opettajien väleistä, aavistettavissa oli myös ristiriita- ja kilpailutilanteita, joita ei kuitenkaan kovin suorasti tuotu esille. Erityisesti näissä tapauksissa on otettava huomioon muistelijat erillisinä subjekteina ja heidän omakohtaisten ja ainutlaatuisten henkilöhistorioidensa vuoksi erilaiset kokemusmaailmat. Eri ihmisillä jäävät mieleen erilaiset asiat riippuen siitä, millaisina he ovat kokeneet asiat omasta näkökulmastaan.²⁸⁴ Ristiriitaisten esitysten vuoksi erilaisia kokemuksia ei ole kuitenkaan tarpeen hylätä, vaan ne on tulkittava kertojien omista lähtökohdista käsin.²⁸⁵ Muistitiedon konstruktivisuus on myös huomioitava arvioitaessa muistelemistapahtumaa. Kertojan muisteluhetken tunteet, tarpeet, aikomukset sekä uudet tiedot vaikuttavat muisteltavaan asiaan, joka saattaa muovautua kertojan motiivien mukaan.²⁸⁶ Jopa haastattelijan oletetut intressit saattavat ohjata kertojan muistelua, samoin kuin yleisiksi ajatellut tapahtumat ja kerronnan muodot.²⁸⁷

Haastatteluissa tuli esiin asioita, jotka viittasivat arkaan ilmapiiriin. Esimerkiksi Bagdasarov totesi nykyisen työyhteisönsä hengen hyväksi, mutta kysyttäessä 1980-luvun lopun tilanteesta hän ei halunnut jatkaa aiheesta kertoakseen tuolloisesta tunnelmasta. Myös hänen kehonkielensä vaikutti pidättyväiseltä ja sain sen vaikutelman, ettei ajankohdan muistelemisen herättänyt erityisen myönteisiä tuntemuksia.²⁸⁸ Oli mahdollista, että haastateltaviin vaikuttivat haastattelutilanteessa tietyt sosiaaliset odotukset, minkä vuoksi he katsoivat sopimattomaksi kertoa ongelmista työyhteisössä tai he olivat tiedostamattaan

²⁸³ H1:n haastattelu 19.3.2014.

²⁸⁴ Rossi 2012, 60–63.

²⁸⁵ Kalela 2006, 74–75; 83–84.

²⁸⁶ Rossi 2012, 61.

²⁸⁷ Kalela 2006, 76.

²⁸⁸ Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014.

sulkeneet ikävät muistot pois.²⁸⁹ Toisaalta epä mukavista kokemuksista ei vain ehkä haluttu kertoa,²⁹⁰ mikä oli mahdollisesti syynä Bagdasarovin vaikenemiseen.

Pöyhönen viittaa opettajien välisiin kahnauksiin suuremmin erittelemättä osapuolia sen kummemmin: ”Kyllä siellä joittenki opettajien kesken oli, – – kärhämää aina silloin tällön – –.” Tällaisiin tapauksiin saattoi hänen mukaansa liittyä esimerkiksi muiden opettajien epäoikeudenmukaisuuden kokemus jonkun kollegan erioikeuksista.²⁹¹ Selvemmin erityisesti suomalaisten ja ulkomaalaistaustaisten opettajien välille kränää aiheutti kirjallisten töiden kasautuminen suomen kieltä taitaville opettajille, kun suomea osaamattomat vierasopettajat eivät suoriutuneet kirjallista kielitaitoa vaativista tehtävistä.²⁹² Pöyhönen kertoi olleensa itse yksi näistä opettajista, joille kirjallista työtä kasaantui, mikä lienee yhtenä syynä asian muistamiseen ja ilmi tuomiseen. Pöyhönen muisti myös erimielisyyksiä ulkomaisten opettajien kesken,²⁹³ mikä ei liene yllätys, kun ottaa huomioon, että ulkomaalaistaustaisten opettajien joukossa oli myös räiskähtelevämpiä persoonallisuuksia.²⁹⁴

Ajoittaisia konflikteja vaikuttaisikin virinneen opettajien välillä synnyinmaasta riippumatta. Kuten haastatellun suomalaisen opettajan H4:n kertomuksesta käy ilmi, persoonien törmäämisiä sattui suomalaistenkin kesken ja ”luovalla alalla” henkilöt olivat hänen mukaansa kenties muita aloja useammin ”voimakastahtosiakin”.²⁹⁵ Epäilemättä henkilökemiat konservatoriolla ovat vaikuttaneet niin hyvässä kuin pahassa ja siinä missä muillakin työpaikoilla. Lisäksi mahdolliset kielimuurit ovat voineet lisätä omat haasteensa yksilöiden kanssakäymiseen.

Arkistoaineiston pohjalta voidaan tarkastella ristiriitatilanteita jonkin verran välittömiä osapuolia kauempaa katsottuna, mutta asiakirjoja käsitellessä tulee ottaa huomioon, että ne on kirjoitettu tavallisesti laitoksen johdon intressejä ja näkökulmaa mukailleen, eivätkä arkiset kokemukset aina päätyneet niihin asti. Arkistoaineistosta nousi esiin muutama tapaus, joissa suomalaiset osapuolet kritisoivat ulkomaisten opettajien

²⁸⁹ Thompson 1978, 100.

²⁹⁰ Rossi 2012, 62–63.

²⁹¹ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

²⁹² JAMK KSKA Dbc:5 Dac:23 L–R, muistio yleisestä opettajankokouksesta 7.12.1988.

²⁹³ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

²⁹⁴ Huttusen haastattelu 24.5.2012; H1:n haastattelu 19.3.2014.

²⁹⁵ H4:n haastattelu 8.4.2014.

rekrytoimista. Eräissä tapauksissa suomalainen opettaja sai potkut valituksia poikineen opetustyyliinsä vuoksi. Opettaja itse kertoi saaneensa vaikutteensa nimenomaan vierasopettaja Vladimir Diakonovilta ja syy oli hänen mukaansa venäläisessä viulukoulussa ja Diakonovin kehotuksessa puida nyrkkiä laiskoille oppilaille. Lisäksi hän esitti, että ”Laurilan mieltymys ulkolaisiin opettajiin” toi konservatorion toimipisteisiin epäpäteviä unkarilaisia opettajia, joiden menetit tuottivat heikkoja tuloksia, ja että Diakonov laiminlöi osaa oppilaista.²⁹⁶

Toisessa tapauksessa eräs suomalainen lehtorin virkaa hakenut jätti valituksensa hakumenettelystä, jonka lopputuloksena palkattiin ulkomainen opettaja. Hänen mukaansa ulkomaiset tutkinnot olivat harhaanjohtavia eivätkä todistaneet riittävää pätevyyttä kuten suomalainen todistus. Lisäksi lehtorin virkaan kuului hänen mukaansa julkisen vallan käyttöä, minkä perusteella työhön voitaisiin laillisesti valita ainoastaan Suomen kansalainen. Hän esitti myös, että oppilaiden oikeuksiin kuului saada opetusta äidinkiellään, jonka ”värikkyyttä” ja ”vivahterikkautta” hän piti ulkomaalaisille vaikeasti ymmärrettävänä.²⁹⁷ Edellä mainitut mielipiteen ilmaukset vaikuttivat motivoituneen enemmän kyseisten opettajien epäoikeudenmukaisuuden kokemuksesta, kuin niinkään yleisestä ulkomaalaisvastaisuudesta. Ensimmäisen tapauksen kohdalla musiikkiopistojen opettajain liiton puheenjohtaja otti kantaa todeten opettajan sopimattomuuden opetustyöhön²⁹⁸ ja toisessa opettajan valitus hylättiin.²⁹⁹ Mainituista argumenteista esimerkiksi vierasopettajien vaihteleva kielitaito nousi esiin myös haastatteluissa, mistä enemmän jäljempänä.

Opettajien ja oppilaiden suhteellisen yhtenäinen mielikuva konservatorion positiivisesta ilmapiiristä saattoi olla osaksi oppilaitoksen yhteisöllisen muistitulkinnan mukainen. Esimerkiksi rehtori Laurilan puheissaan esittämä näkemys vierasopettajien työskentelystä nojasi lähinnä opetuksessa saavutettuihin tuloksiin, eikä viitannut

²⁹⁶ JyMA JKA Ca:17, johtokunnan kokous 28.6.1976 § 18; JyMA JKA Ed:42 Ed:2:4 A-H, opettajan kirje konservatoriolle 1.3.1976.

²⁹⁷ JAMK KSKA Ca:3 Si4, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 26.6.1988 § 157. Liitteenä opettajan valituskirje Kouluhallitukselle.

²⁹⁸ JyMA JKA Ed:42 Ed:2:4 A-H, musiikkiopistojen opettajain liiton puheenjohtaja Heino konservatoriolle 23.3.1976.

²⁹⁹ JAMK KSKA Eb:1 Ea:28, Kouluhallituksen päätös valituksesta ko. opettajalle 3.6.1987, tiedoksi myös kuntainliiton liittohallitukselle.

mahdollisiin ongelmakohtiin kuin ylimalkaisesti.³⁰⁰ On mahdollista, että konservatorion kaltaisen yhteisön sosiaalinen muisti vaikutti myös haastattelutilanteessa siten, että haastateltavat yhtyivät sopiviksi katsottuihin tulkintoihin yhteisistä kokemuksista ja vaikenivat eriävistä käsityksistä. Yhtenä tavoitteena tällaisessa muistin yhteisöllisen tulkinnan ohjaamisessa saattoi olla konservatorion opettajien pyrkimys pitää yhteisönsä julkikuva suotuisana.³⁰¹ Näkisin kuitenkin, että koska poikkeaviakin kokemuksia esitettiin, tämänkaltaisen sosiaalinen muisti ei välttämättä vaikuttanut erityisen vahvasti ja että haastattelujen kuva monipuolisuudessaan vastaa kutakuinkin oppilaitoksen arkea: konflikteja ihmisten välillä sattui, mutta pääasiassa yhteistyöhön kyettiin hyvässä hengessä.

Opettajavaihto – piristysruiske vai kilpailutilanne?

Ensimmäinen Jyväskylän konservatoriossa opettanut neuvostoliittolainen opettaja oli viulupedagogi Vladimir Diakonov, joka saapui Jyväskylään syksyllä 1973.³⁰² Vaikka hän ei ollut ensimmäinen konservatoriolla työskennellyt ulkomaalainen, hänen työtahtinsa oli kiivaampi kuin mihin kaupungissa oli totuttu: hän opetti yhden viikkotunnin sijasta joka päivä ja vielä viikonloppuisinkin. Se tuotti myös tuloksia oppilaiden keskuudessa ja Laurilan sanojen mukaan aiheutti kilpailua Diakonovin ja toisen viuluopettajan Jorma Nisulan välillä. Laurilan mukaan Nisula otti tilanteen aluksi ”ehkä vähän huonommin”, mutta siitä selvittyään Nisula lisäsi tuntien määrää ja vaatimustasoa, jolloin vaikutus näkyi koko viululuokan kehityksessä.³⁰³

Monesti oppilaita siirtyi suomalaiselta opettajalta vierasopettajalle tulosten tai vaihtelun perässä ja eräät opettajista ottivat sen henkilökohtaisemmin kuin toiset. ”Jotkut on sitte vähän – – mustasukkasempia ollu”, kuten eräs haastateltu suomalainen opettaja kertoi.³⁰⁴ H5:n kertoman mukaan joillekin opettajille kilpailutilanne aiheutti jopa yksityiselämän ongelmia.³⁰⁵ Monien haastateltavien mukaan konservatoriolla oli opettajien

³⁰⁰ JyMA JKA Da:32, vuosikertomus 1978–1979 Laurilan lukuvuoden avajaispuhe ”Vierasopettajat, musiikkikasvatuksemme rikkaus vai uhka kulttuurillemme” 22.8.1979.

³⁰¹ Korkiakangas 2006, 127–128; Rossi 2012, 66–67.

³⁰² Laurila 2000, 241.

³⁰³ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

³⁰⁴ H3:n haastattelu 26.3.2014.

³⁰⁵ H5:n haastattelu 3.3.2014.

kesken selkeä hierarkia: instrumentissa oli tietty ykkösopettaja, jolle oli enemmän halukkaita opiskelijoita, kuin muille saman soittimen opettajille. Tämä hierarkkisuus näkyi myös opettajien erottelussa lehtoreihin ja tuntiopeettajiin.³⁰⁶ Kun konservatoriolle palkattiin tietoisesti korkean koulutustason omaavia vierasopettajia, se saattoi sekoittaa nokkimisjärjestystä opetushenkilökunnan kesken. Mahdollisesti suomalaiset opettajat tunsivat vierasopettajia pestattaessa asemansa uhatuksi ja mikäli tuli sysätyksi syrjään hierarkian huipulta, se mitä luultavimmin otti myös itsetunnon päälle.

Suomalaisten opettajien pelko oman asemansa puolesta ei liene tuulesta temmattu, etenkin kun ottaa huomioon, että konservatorion johdon aikomus oli palkata ulkomaisia opettajia nimenomaan pidemmällä olevien ammattiopiskelijoiden opettajiksi.³⁰⁷ Ero lienee häilyvä, milloin tällainen kilpailu oli hyvästä aiheuttaen positiivista kehitystä koko soitinluokalle ja milloin lamaannuttavaa, kuten kenties herkemmin reagoivilla opettajilla, jarruttaen opiskelijoiden edistymistä. Pöyhönen toi ilmi otaksumansa vaihtoehdot opettajien suhtautumisesta toisen opettajan luokalle menemisestä: ”Että sitä en tiiä sitte miten [hänen aikaisempi opettajansa] asiaan suhtautu, – – pitikö niin ku kunnia-asianaan sitä, että hänen luokaltaan – – oppilas pääsee eteenpäin vai oliko pahoillaan siitä että toinen opettaja vie hänen oppilaansa – –.”³⁰⁸

Laurila taas totesi, että ”aina se rassaa vähän, jos – – luokalta lähtee hyvä opiskelija toiselle opettajalle”. Hänen mielestään kilpailu oli kuitenkin hyvä asia ja erilaiset opettajat toivat konservatoriolle opetuksellista lisäarvoa monimuotoisuudessaan.³⁰⁹ Kovin ankarasta kilpailusta haastateltavat eivät juurikaan kertoneet. Esimerkiksi H1:n mukaan ilmapiiri oli hyvä konservatorioaikaan, mutta totesi ilmapiirin olleen ”tulehtunu” kuntayhtymää purettaessa ja ammattikorkeakouluun yhdistyttäessä, jolloin ”osa opettajista sai jäädä sinne ammattikorkeakouluun ja osa joutu siirtymään musiikkiopistoon”. Juuri ammattikorkeakoulupaikoista kilpailu kävi H1:n mukaan kovana ja sanailu päättyi lehtienkin sivuille.³¹⁰ Myös opettajayhdistyksen arkistossa opettajien edunvalvonta oli esillä asian tiimoilta ja yhdistys pyrkiin siihen, että opettajien työsuhteita jatkettaisiin joko

³⁰⁶ Ks. esim. Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁰⁷ JyMA JKA Ca:20, säätiön hallituksen kokous 24.2.1983 § 40; JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:1 A–J, Laurila Jyväskylän ammattikoulun liittohallitukselle 8.1.1974.

³⁰⁸ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

³⁰⁹ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

³¹⁰ H1:n haastattelu 19.3.2014.

ammattikorkeakoulussa tai uutena perustetussa musiikkiopistossa.³¹¹ Koko oppilaitosta koskettaneena muutoksena se onkin saattanut jäädä paremmin mieleen, kuin yksittäiset pienemmät kilpailutilanteet.

Opettajajärjestön suhtautuminen vaihto-opettajiin – suosi suomalaista

Musiikinopettajien ja muusikoiden etujärjestöt eivät varsinaisesti vastustaneet ulkomaisen työvoiman palkkaamista opettajapulassa, joskin pyrkivät vaikuttamaan siten, ettei ulkomaalaisia palkkattaisi vakituisiksi. Sen vuoksi konservatorio palkkasi vierasopettajansa usein väliaikaisiin virkoihin tai tuntiopettajiksi.³¹² Myös Musiikkiopistojen opettajain liitto puolsi ulkomaisten opettajien työluovia opettajapulasta johtuen, tosin vain vuodeksi kerrallaan.³¹³

Konservatorion opettajayhdistys otti kantaa ulkomaalaistaustaisten opettajien palkkaamiseen useampaan otteeseen ja esimerkiksi 1979 se ilmaisi olevansa huolestunut ”ulkomaisten opettajien suuresta määrästä laitoksemme opettajakunnassa” ja toivoi konservatorion johdon rajoittavan vierasopettajien rekrytoimista. Opettajayhdistyksen mukaan kotimaisten opettajien palkkaaminen olisi ”työvoimapolitiittisesti solidaarimpaa [sic]” ja omasta laitoksesta valmistuville opettajille tulisi antaa mahdollisuus hakea konservatorion tuntiopettajiksi. Lisäksi se ilmaisi huolensa vierasopettajien suuresta vaihtuvuudesta, minkä nähtiin olevan epäsuotuisaa opiskelijoiden edistymiselle.³¹⁴ Vuonna 1987 opettajayhdistyksen kanta oli, ettei ulkomaalaisia opettajia tulisi palkata, mikäli päteviä suomalaisia hakijoita oli ”tarjolla”.³¹⁵

Myös konservatorion Suolahden toimipisteen vanhempainneuvosto kirjoitti konservatorion johdolle tyytymättömyydestään ulkomaisten opettajien käyttämisestä sivutoimipisteissä. Heidän mukaansa oppilaiden ja vierasopettajien välillä oli kieli ongelmia, jotka olivat haitallisia etenkin nuorille oppilaille ja instrumenttiaan aloitteleville.

³¹¹ JyMA KOA D:3 Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n toimintasuunnitelma kaudelle 1998–1999.

³¹² JyMA JKA Dca:33 Dca:1:2, konservatorion johtokunnan kirje Opetusministeriölle 1.4.1976.

³¹³ JyMA JKA Ed:42 Ed:2:4 A-H, musiikkiopistojen opettajain liiton puheenjohtaja Heino konservatoriolle 23.3.1976

³¹⁴ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:1 I–K, Jyväskylän konservatorion Opettajayhdistys ry:n kirje säätiön hallitukselle 27.2.1979.

³¹⁵ JyMA KOA C:1, Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n vuosikokous 23.9.1987.

Vanhempainneuvosto suosittikin käyttämään ulkomaalaistaustaisia opettajia ammattiopiskelijoiden opetuksessa, mihin he soveltuivat ”jo koulutuksensakin puolesta” ja mikäli heitä jouduttiin lähettämään toimipisteisiin, vähentämään toimipistepäiviä työviikossa.³¹⁶

Jyväskylän muusikot ry:kin oli huolissaan konservatorion menettelystä ulkomaalaisten opettajien suhteen. Heidän mukaansa vierasopettajien palkkaaminen Jyväskylässä syrjäytti suomalaisia hakijoita ja herätti huolta myös muualla maassa, kuten Helsingin Sibelius-Akatemiassa.³¹⁷ Sibelius-Akatemian rehtori Veikko Helasvuo oli tosin aiemmin puoltanut Diakonovin saamista Jyväskylään opettamaan toiseksikin lukuvuodeksi ja sen lisäksi kesäkurseille,³¹⁸ mikä osoittaa, ettei mainittu huoli kantautunut ainakaan oppilaitoksen johtoon saakka. Konservatorio kiisti väitteet, että suomalaisia päteviä hakijoita olisi syrjäytetty ulkomaisten opettajien hyväksi.³¹⁹ Usein näyttikin olleen niin, ettei avoimiksi julistettuihin paikkoihin ollut hakijoita ollenkaan tai he olivat kaikki epäpäteviä.³²⁰

Opettajayhdistyksen arkistosta nousi esiin kriittinen suhtautuminen tuntiopettajakiinnitysten käytänteisiin ja väliaikaisten virkojen hakumenettelyihin. Esimerkiksi vuonna 1988 opettajayhdistyksen johtokunta päätti esittää, että väliaikaisten virkojen haku tapahtuisi ”normaalin virkahakumenettelyn tavoin” tai että ”hausta ilmoitettaisiin ainakin laitoksen ilmoitustaululla”.³²¹ Tuntiopettajakiinnityksissä meneteltyjen epäsäännöllisyyksien vuoksi opettajayhdistys puolestaan ehdotti, että sopimukset allekirjoitettaisiin jo kesällä ennen seuraavaa lukuvuotta.³²² Sopimusten tekeminen vasta lukuvuoden alettua aiheutti epätietoisuutta sekä opettajissa että oppilaisissa. Ehdotusta käsiteltäessä kuntainliiton liittovaltuuston kokouksessa todettiin, että koska vierasopettajien sopimuksien vahvistaminen usein pitkittyi, tarkkaa aikarajaa sopimusten solmimiselle oli

³¹⁶ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:1 I-K, Suolahden toimipisteen vanhempainneuvosto konservatorion säätiön hallitukselle 14.5.1980.

³¹⁷ JyMa JKA Ed:41 Ed:1:5 A-J, Jyväskylän muusikot ry:n kirje Konservatoriolle 6.5.1975.

³¹⁸ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:2 K-O, Helasvuon kirje Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle 30.5.1974.

³¹⁹ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:1 A-J, Konservatorion johtokunnan kirje Jyväskylän muusikot ry:lle 30.5.1975.

³²⁰ Ks. esim. JyMA JKA Ca:17, johtokunnan kokoukset 28.5.1976 § 3 ja 31.8.1976 § 5.

³²¹ JyMA KOA C:1, Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n johtokunnan kokous 22.4.1988 § 3.

³²² JyMA KOA C:1, Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n johtokunnan kokous 7.10.1987 § 3; JyMA KOA D:3 opettajayhdistyksen kirje kuntainliiton liittohallitukselle 3.11.1987.

vaikea määrittää. Opettajayhdistyksen ehdotusta kuitenkin päätettiin pyrkiä jatkossa noudattamaan.³²³

Epäilemättä opettajakunnan keskuudessa rehtorin ulkomaisten viranomaisten kanssa neuvottelemat sopimukset ovat voineet aiheuttaa epätietoisuutta ja -luuloa. Vaikka rehtori Laurilalla oli kuntainliiton liittohallituksen ja -valtuuston myöntämät valtuudet neuvotella vierasopettajasopimuksista,³²⁴ kirjeenvaihdon kautta solmitut sopimukset saattoivat vaikuttaa läpinäkyvyyden kannalta kyseenalaisilta. Kaikki opettajat, opiskelijoista puhumattakaan, eivät välttämättä tienneet, miten ulkomaalaisten palkkaaminen tapahtui ja mikäli paikat eivät aina olleet julkisessa haussa, suomalaiset opettajat ovat voineet kokea rekrytointikäytännöt epäoikeudenmukaisina. Kuten Keski-Suomen konservatorion ammattilinjalla opiskellut H4 kuvaavasti totesi, Laurila ”jotenki junaili niitä ulkolaisia hurjan määrän”.³²⁵ Opettajayhdistys halusikin päästä vaikuttamaan konservatorion opettajakiinnityksiin siten, että opettajaneuvoston suositus otettaisiin aina huomioon opettajavalinnassa.³²⁶

Opettajayhdistyksen jäsenkokouksessa 27.3.1980 käytiin keskustelua epäkohdista ulkomaalaisten opettajien työolosuhteissa, kuten liiallisesta toimipisteopettamisesta, mikä tarkoitti opettajien matkaamista konservatorion toimipisteisiin ympäri Keski-Suomea. Kokouksessa päätettiin järjestää keskustelutilaisuus ulkomaisten opettajien kanssa.³²⁷ Seuraavassa johtokunnan kokouksessa ulkomaalaistaustaisten opettajien ”todettiin kelpaavan yhdistyksen jäseniksi” ja toimipisteopettajia päätettiin alkaa värvätä yhdistyksen jäseniksi. Keskustelutilaisuudessa ulkomaisten opettajien todettiin tuoneen esille, että konservatoriolla oli liikaa ulkomaalaisia opettajia, ja että pienten oppilaiden tulisi aina olla suomalaisten ohjauksessa.³²⁸ Jäsenkokouksessa 8.5.1980 päätettiin alkaa tiedottaa vierasopettajia heti syksyllä ”kaikista työhön liittyvistä asioista”.³²⁹

³²³ JAMK KSKA Ca:4 Si5, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 5.12.1987 § 273.

³²⁴ Ks. esim. JAMK KSKA Ca:2 Si3, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 13.12.1985 § 245.

³²⁵ H4:n haastattelu 8.4.2014.

³²⁶ JyMA KOA D:1, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n kirje konservatorion säätiön hallitukselle 7.11.1978.

³²⁷ JyMA KOA C:1, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n jäsenkokous 27.3.1980 § 8.

³²⁸ JyMA KOA C:1, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n johtokunnan kokous 30.4.1980 § 6.

³²⁹ JyMA KOA C:1, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n jäsenkokous 8.5.1980 § 11.

Arkistoaineiston pohjalta vaikuttaa siltä, että konservatorion opettajayhdistys suhtautui suhteellisen pitkään ulkomaiseen työvoimaan ulkopuolisena tekijänä. Vasta kymmenen vuotta jatkuneen opettajavaihdon jälkeen opettajayhdistys ilmaisi huolensa vierasopettajien asemasta ja oloista Suomen työmarkkinoilla. Aiemmin ulkomaalaistaustaiset opettajat tulivat esille suomalaisten opettajien aseman uhkaajina, mutta nyt he äkkiä ikään kuin muuttuivat virkatovereiksi, joita oli tarpeen informoida talon ja maan tavoista. Vuoden 1988 alussa opettajayhdistys antoi kuntainliiton liittohallitukselle lausunnon ulkomaalaisten opettajien palkkaamisesta:

”Konservatoriolla ja sen oppilailla on ollut suuresti hyötyä täällä työskennelleistä ulkomaisista opettajista. Erityisesti korkean ammattitaidon omaavat vierasopettajat ovat antaneet uusia virikkeitä suomalaisille kollegoilleen ja koko laitos on saanut monipuolisia kulttuurivaikutteita. Kuitenkin ulkomaisten opettajien työskentelyä on usein haitannut puutteellinen kielitaito ja vähäinen suomalaisen musiikkioppilaitosjärjestelmän tuntemus. Tästä on erityisesti ollut haittaa musiikkikouluosaston oppilaille.”³³⁰

Lausunto oli kielenkäytöltään pehmeämpi ja sisällöltään rakentavampi konkreettisine ehdotuksineen, kuin aiemmat ulkomaalaisten opettajien palkkaamista koskevat julkilausumat. Lisäksi siinä tunnustetaan vierasopettajien konservatoriolle tuoma lisäarvo. Kuitenkin lausunnon päätteeksi opettajayhdistys toi ilmi kantansa, jonka mukaan ulkomaalaisia opettajia tulisi käyttää ”lähinnä – – lyhytkurssien opettajina ja, mikäli tarvetta ilmenee, lyhytaikaisissa (1–2v.) työsuhteissa tuntiopettajina”, eikä heitä tulisi palkata virkoihin. Lisäksi yhdistys katsoi ulkomaisten rekrytoimisen ehdoiksi opetuksen tarpeen, todistuksen riittävästä kielitaidosta (vähintään englanti) ja opettajan perehdyttämisen suomalaiseen musiikkioppilaitosjärjestelmään muun muassa tutkintovaatimusten kääntämisen avulla.³³¹ Muun muassa näiden ehtojen täyttymisen vuoksi yhdistys puolsikin

³³⁰ JyMA KOA C:3, Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n kirje konservatorion kuntainliiton liittohallitukselle 6.2.1988.

³³¹ JyMA KOA C:3, Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n kirje konservatorion kuntainliiton liittohallitukselle 6.2.1988.

esimerkiksi Melnikovin työlupaa, vaikka muuten ”piti huonona” ulkomaisten palkkaamista ilman julkista hakumenettelyä. Yhdistys myös katsoi, että hänen ”ammattitaidostaan hyötyvät niin konservatorion oppilaat kuin opettajakollegatkin”.³³²

Opettajayhdistys oli myös huolissaan konservatorion lisääntyvästä rahallisesta panostuksesta kesäleireihin, kun määrärahat muuhun toimintaan, esimerkiksi konsertteihin, niukentuivat. Opettajayhdistyksen huomion kohteena olivat ”[k]alliit ulkomaiset opettajat” ja yhdistyksen puheenjohtaja aikoikin ottaa vierasopettajien käyttämisen kesäleireillä puheeksi rehtori Laurilan kanssa.³³³ Yhdistys kiinnitti huomiota myös siihen, että kesäleiriopettajien palkanmaksu tapahtuu vaihtelevin perustein, mikä vaikuttaisi viittaavan ulkomaisten opettajien erikseen sovittuihin palkkioihin, ja ajoi virkaehtosopimuksen mukaisia palkkioita kaikille.³³⁴

Kritiikkiä kesäiset musiikkileirit herättivät myös 1990-luvun lama-aikaan, jolloin konservatorio suunnitteli palkkakulujen leikkauksia, mutta kesäleirejä, joiden menot opettajayhdistyksen mukaan suurilta osin koostuivat palkkamenoista, tuettiin entiseen tapaan³³⁵ ja etenkin Suolahdessa kesäkurssiopettajina oli enimmäkseen ulkomaisia vierasopettajia.³³⁶ Luultavasti suomalaiset opettajat kokivat ulkomaisen työvoiman palkkaamisen entiseen malliin epäoikeudenmukaisena aikana jolloin kotimaisten palkkoja kavennettiin.

Arkistoaineistosta on myös nähtävillä, että vierasopettajia kutsuttiin opettajayhdistyksen järjestämiin illanistujaisiin ja muihin tapahtumiin.³³⁷ Yhdistys lisäksi järjesti heille esitelmä- ja luentotilaisuuksia ja he esiintyivät yhdistyksen konserteissa.³³⁸ Vaikka opettajayhdistyksen kanta vierasopettajiin etujärjestönä tuntui olleen varautunut tai jopa kielteinen, henkilötasolla suhtautuminen vaikuttaakin olleen myönteisempää. Kuten ulkomaalaistaustaisten opettajien haastattelut antoivat ymmärtää, kollegioissa ilmapiiri oli

³³² JAMK KSKA Dbc:7 Dac:24 S–Ö, opettajayhdistyksen puheenjohtaja Salminen työvoimaministeriölle 24.4.1989.

³³³ JyMA KOA C:1, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n johtokunnan kokous 18.12.1978 § 4 ja § 6.

³³⁴ JyMA KOA C:1, Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n johtokunnan kokous 4.9.1986 § 4.

³³⁵ JyMA KOA D:3, Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n kirje konservatorion kuntayhtymän johtokunnalle 24.5.1994.

³³⁶ Ks. esim. JAMK KSKA Gc:3 Gd:59, Suolahden 24. musiikkileirin opettajat 18.9.1995.

³³⁷ Ks. esim. JyMA KOA C:1, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n johtokunnan kokous 9.12.1977 § 7.

³³⁸ JyMA KOA C:1, Jyväskylän konservatorion opettajat ry:n johtokunnan kokous 21.3.1979 § 5 ja § 10.

enimmäkseen myönteinen. Etujen ajaminen järjestötasolla ei välttämättä ulottunutkaan arkipäiväiseen yhdessä työskentelyyn.

OPETTAJA–OPPILAS-SUHTEET

”Moskovan hirmu” – selviytyneiden kertomaa

”– – sit seuraavana vuonna tuli tää Vladimir Diakonov, pelätty mies. – – Tai ei, ei se ollu pelätty mies ku se tuli, koska kukaan ei tienny minkälainen se oli. Mutta se osoittautu ihan hurjaks kaveriksi, et sieltä aika monet lähti niin kun oikeesti itkien pois tunneilta ja lopetti kokonaan siis viulunsoitonki ja tämmöstä näin. Repi nuotteja mut sit seuraavana päivänä tai seuraavana tuntina saatto katuvasti tulla sanomaan, et hän kyllä ostaa uudet tilalle ku... Tai heitti etydivihkoja lattialle ja... Se oli kova koulu. Meillä oli siis noin joka päivä tunti kolmen vuoden ajan, joskus jopa kaks tuntii.”³³⁹

Suomalaisen muusikon ja musiikinopettaja H5:n kuvaus opetuksesta antaa uudenlaisen näkökulman vierasopettajien työskentelemiseen konservatoriolla. H5 opiskeli ensimmäisenä neuvostoliittolaisena vierasopettajana Jyväskylään tulleen Diakonovin opetuksessa, joka poikkesi paitsi tahdiltaan myös luonteeltaan siitä, mitä oppilaitoksessa pidettiin tavallisena.

Haastateltavista neljä ehti olla Diakonovin opetuksessa.³⁴⁰ Kullakin oli jäänyt hyvin voimakkaat muistot hänen opetuksestaan, sillä kertojien muistelmien pohjalta Diakonovin opetus muistutti edellä kuvattua stereotyyppistä autoritääristä neuvostoliittolaista koulukuntaa: työmäärä oli suuri, sillä harjoittelua vaativan runsaan ohjelmiston lisäksi Diakonov opetti vastoin normaalia käytäntöä joka päivä ja piti joskus jopa useamman oppitunnin päivässä.³⁴¹ Lisäksi oppituntien kesto saattoi vaihdella kymmenestä minuutista kuuteen ja puoleen tuntiin: haastateltavien mukaan Diakonov ei pitkään katsellut

³³⁹ H5:n haastattelu 3.3.2014.

³⁴⁰ Korhosen haastattelu 10.3.2014; H3:n haastattelu 26.3.2014; H4:n haastattelu 8.4.2014; H5:n haastattelu 3.3.2014.

³⁴¹ H5:n haastattelu 3.3.2014.

oppilaita, jotka eivät olleet harjoitelleet läksyjään. H5:n mukaan yksi tärkeimmistä asioista mitä hän Diakonovilta oppi olikin juuri työn merkitys: ”Miten tehään töitä ja mikä sen merkitys on.”³⁴²

Yksikään haastatelluista Diakonovin oppilaista ei kuitenkaan lopettanut harrastustaan hänen kanttia koetelleesta opetustavastaan huolimatta. Diakonov tuntuikin keskittyvän opettamaan lahjakkaita oppilaita ja uppoutuva näiden harvojen koulumiseen määrätietoisesti.³⁴³ Esimerkiksi jo mainittu potkut saanut suomalainen opettaja syytti Diakonovia toisten oppilaiden suosimisesta ja toisten laiminlyömisestä.³⁴⁴ Voikin olla, että herkempien tai kehityksessään hitaampien oppilaiden nahka ei ylipäänsä kestänyt Diakonovin räksytystä ja he joko lopettivat harrastuksen tyystin tai hakeutuivat toiselle opettajalle ja tällaisen valikoitumisprosessin kautta luokalla pysyivät kovanahkaisimmat ja lahjakkaimmat oppilaat, jotka kovasta tahdista johtuen kehittyivät nopeasti. Kuten H5 arvioi, monesta Diakonovin ”prässin” kestäneestä tulikin sitten ammattimuusikko tai musiikinopettaja.³⁴⁵

Ulkomaalaiset opettajat eivät välttämättä olleet ainoita äksympiä opettajia konservatoriolla. Pöyhönen esimerkiksi otti esille opettajansa Leea Isotalon, joka soitatti kouluikäisellä oppilaalla jo hyvin vaativia kappaleita ja toi esille, mikäli ei innostunut oppilaan soitosta: ”tylsää soittoa hän ei suvainnu”, kuten Pöyhönen kertoi. Isotalo saattoi herätellä oppilaidensa tunteita joskus kyseenalaisellakin palautteella: ”– – hän niin ku joskus tuli sanoneeks jostaki oppilaasta, et hän oli – – höykyttäny [oppilasta] oikein niin ku tosissaan ja sano sitte vaan, että heräisi edes raivo”.³⁴⁶

Vaikka esimerkiksi H4 piti Diakonovia ulkomaisten opettajiensa joukossa vaativuudessaan poikkeuksellisenä tapauksena,³⁴⁷ arkistosta nousi hänen jo Jyväskylästä poistuttuaan esiin muutamakin tapaus, jossa suomalainen oppilas ei sopeutunut ulkomaisella opettajalla työskentelyyn. Yhdessä kirjeessä yliopisto-opinnot aloittanut konservatorion oppilas pyysi saada vaihtaa vierasopettajalta toiselle opettajalle, koska

³⁴² H3:n haastattelu 26.3.2014; H5:n haastattelu 3.3.2014.

³⁴³ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁴⁴ JyMA JKA Ed:42 Ed:2:4 A-H, opettajan kirje konservatoriolle 1.3.1976

³⁴⁵ H5:n haastattelu 3.3.2014.

³⁴⁶ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

³⁴⁷ H4:n haastattelu 8.4.2014.

opiskelukiireet olivat vaatineet paljon eikä soittoharjoitteluille ollut jäänyt aikaa. Oppilaan kokemuksensa mukaan opettaja ei ymmärtänyt hänen tilannettaan ja hän koki olevansa ”monelta suunnalta ahdistettuna”. Opiskelija viittasi kielivaikeuksiin ja omaan vaikeaan tilanteeseensa, ja toivoi löytyvän kärsivällisen opettajan ”ettei tarvitsisi pelätä tunnille menoa”.³⁴⁸

Toisessa tapauksessa erään opiskelijan isä kirjoitti rehtori Laurilalle pyytäen tyttärelleen mahdollisuutta pitää vuoden tauko konservatorio-opinnoista käden rasisvammasta vuoksi. Oppilaan isä kertoi, että vaikka oppilas sai hyvää palautetta jousikäden tekniikastaan, uusi opettaja opetti erilaista tekniikkaa, jota käsi ei sitten kestänyt, minkä johdosta ”[o]pettaja harmistui, hän arveli tyttäreni jopa ’lintsaamismielessä’ kehittyvän niin huonosti”. Tytär olisi päässyt uudelle opettajalle, mutta ”hän ei halua aloittaa opintojaan, koska hän yhä edelleen pelkää, että se entinen opettaja kuitenkin on kokeissa arvostelemassa hänen soittoaan, eikä hänellä silloin voi olla mahdollisuuksia päästä läpi”. Isä viittasi kirjeessään myös tyttärensä heikkoon itsetuntoon.³⁴⁹

Kirjeet valottivat myös niiden näkökantoja, joille vierasopettajien vaativa opetustyyli ei soveltunut ja soittoharrastus sai siten murheellisia piirteitä. Vaikka opettajan vaihtaminen ei tapahtunut vastoin opiskelijan tahtoa, se ei välttämättä kuitenkaan vähentänyt kulttuurishokkia opettajalta toiselle siirryttäessä varttuneempienkaan opiskelijoiden kohdalla. Kuten Huttunen kertoi:

”– – muistan sitten sellaisenkin tapauksen, oli hyvin semmonen ulkonaisesti vahva, vahva nuori mies ja pianonsoiton opettajaks opiskeleva ja hän vaihtoi suomalaiselta, hyvältä korkeatasoiselta opettajalta neuvostoliittolaiselle ja hän koki kuitenkin, et muistan kun hän kerran tuli, mä toimin silloin opintosihteerinä ja tein semmosta ohjaustyötäkin, niin, niin sellanen iso poika tuli ihan, ihan, itkien huoneeseen, että tää opettaja oli pannut hänet niin koville – –.”³⁵⁰

³⁴⁸ JyMA JKA Ed:43 Ed:3:3 R–Ö, opiskelijan kirje Laurilalle 19.1.1979.

³⁴⁹ JyMA JKA Ed:44 Ed:4:1 K–O, isän kirje Laurilalle 24.8.1983.

³⁵⁰ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

Huttunen arveli venäläisen traditioon kuuluneen vaativia piirteitä ja kyseisen perinteen perusteella neuvostoliittolaisetkin vierasopettajat konservatoriolle palkattiin, "[s]en koulukunnan edustajina".³⁵¹ Mahdollisesti juuri ankarasta opetustyylistä johtuen vierasopettajat erikoistuivat etupäässä laitoksen ammattiopiskelijoiden opettajiksi. Kuten Korhonen kuvaili "venäläistä koulua": "Erittäin tehokas ja hyvä, mutta että kyllä karsii jyvät akanoista heti."³⁵² Tämä ei välttämättä soveltunut erityisen jouhevasti suomalaiseen musiikkikasvatusjärjestelmään, jossa ammattilaisuus ei ollut kaikille itsestään selvä päämäärä.

"Et jonku kerran kärsii tiukkaa tommosta pakottamista ja räyhäämistä niin ku näiltä muutamalta opettajalta oon saanu kokee mutta, mutta jos se ois ollu pelkästään sitä, niin se ei ois varmaan kantanu, mut ku siellä tuli sit se kiitos, siellä tuli sitä kannustusta – –, että mä ymmärsin sen, et hei, vaikka se huutaa, niin – – se on mulle niin ku opiksi, et mun pitää tehdä enemmän, mun pitää niin ku heittäytyä tähän enemmän ja näin ja sitte mä sain kyl sitä positiivista palautettaki."³⁵³

Korhonen kertoi ymmärtäneensä temperamenttisten opettajien tarkoituksen opetustyyliin. Heidän palautteenantotapansa oli ehkä erilainen, kuin mihin Suomessa oli totuttu, mutta päämääränä oli oppilaan kehittyminen, joskin sen saavuttamiseksi opettajat vaativat oppilailta paljon ja usein ajoivat heidät käytöksellään sietokykynsä ääri rajoille. Kuten H5 kertoi, neuvostoliittolaisten vaativa opetusfilosofia, jonka tarkoituksensa oli valmistaa voittajia kansainvälisiin kilpailuihin, oli 1970-luvun alun Suomessa täysin vieras.³⁵⁴

Haastateltavien mukaan Diakonovilla oli tosin ystävällisempikin puoli: hän esimerkiksi antoi oppilailleen pientä purtavaa pitkien oppituntien aikana.³⁵⁵ Mikäli ei kestänyt tunnilla edes viittätoista minuuttia, tämä humanimpi puoli ei välttämättä jäänyt päällimmäisenä mieleen. Onkin hyvin mahdollista, että toisin kuin Korhonen, kaikki oppilaat

³⁵¹ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

³⁵² Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁵³ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁵⁴ H5:n haastattelu 3.3.2014.

³⁵⁵ Ks. esim. Korhosen haastattelu 10.3.2014.

eivät sisäistäneet heille uudenlaisen opetustavan päämääriä saati viihtyneet tunneilla niin kauaa, että olisivat saaneet myös positiivista palautetta. Kannustuksen puute ei mahdollistanut onnistumisen kokemuksia ja voikin olla, että herkemvät oppilaat vaihtoivat joko opettajaa tai pahimmassa tapauksessa lopettivat soittoharrastuksensa tykkänään. Tämä saattoi edesauttaa lahjakkaimpien oppilaiden keskittymistä temperamenttisille vierasopettajille.

Vaihto-opettajien ja oppilaiden välit eivät tosin aina olleet suhde huutavan ja kärsivän välillä, vaan vierasopettajissa oli monenlaisia luonteita. Vaihto-opettajien ja oppilaiden välille kehittyi pitempiaikaisiakin suhteita, kuten esimerkiksi Pöyhösen ja tämän Tšekkoslovakiasta kotoisin olleen opettajan Stanislav Knorin välille. Pöyhönen oli Knorin oppilaana useana kesänä Suolahden musiikkileirillä ja sanoi tämän opetustavan, jossa musiikillinen ilmaisu kulki käsi kädessä teknisen toteutuksen kanssa, sopivan hänelle kuin valettu. Pöyhönen kertoi saaneensa aikaisemmista opettajistaan Knorin opetuksesta omaan työskentelyynsä eniten ja hän hakeutuikin Sibelius-Akatemian jälkeen Knorin opetukseen Kööpenhaminaan. Hän myös kantaesitti Knorin pianokonsertton säveltäjän itsensä ollessa estynyt sairauden vuoksi sitä esittämään ja esitti konserttoa myös Knorin kotimaassa.³⁵⁶

Venäjä-saksa-suomi-sanakirja

Rehtori Laurilan ratkaisuehdotus kielimuriin pienten lasten ja ulkomaalaistaustaisten opettajien välillä oli vanhempien mukanaolo soittotunneilla. Laurilan mukaan vanhemmat sitoutuivat tällä tavalla lasten soittoharrastukseen ja osasivat tarvittaessa ohjata kotona tapahtuvaa harjoittelua, mikäli lapsi ei ymmärtänyt tai muistanut opettajan ohjeita.³⁵⁷ Diakonov esimerkiksi opetti saksaksi ja H5 kertookin, kuinka hänen isänsä oli mukana soittotunneilla tulkkina, mutta kolmen vuoden aikana Diakonovin kieliopiton saksa periytyi hänelle.³⁵⁸ Vartuttuaan oppilas vähintäänkin tuli oppineeksi tärkeimmät saksankieliset sadattelut, joita Diakonov käytti herjatessaan oppilaan osaamattomuutta.³⁵⁹

³⁵⁶ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

³⁵⁷ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

³⁵⁸ H5: haastattelu 3.3.2014.

³⁵⁹ H3:n haastattelu 26.3.2014.

Myöhemmät vierasopettajat osasivat jo englantia ja kommunikointi ammattiopiskelijoiden kanssa oli sitä myöten helpompaa.³⁶⁰ Luultavasti kielitaito oli osasyynä siihen, miksi vierasopettajista tuli pääosin konservatorion vanhempien oppilaiden opettajia. Kuten Melnikov kertoo, hän oli hätää kärsimässä ensimmäisenä vuotenaan Suomessa, sillä hänellä ei ollut juuri kokemusta pienistä oppilaista eikä yhteistä kieltä löytynyt.³⁶¹ Toisaalta vierasopettajissa oli myös pienten lasten opettamiseen erikoistuneita pedagogeja.³⁶² Tšekkoslovakialaisista, neuvostoliittolaisista ja unkarilaisista jotkut opettelivat suomeakin,³⁶³ mutta se oli opettajakohtaista: jotkut ”saatto oppia ja omaksua suomen kielen yllättävän nopeasti”, mutta toiset eivät yrittäneetkään, vaan näkivät kielioopinnot vain ajan ja voimien hukkana ja keskittyivät opettamiseen.³⁶⁴

Kuten edellä käsitellyistä kirjeistä kävi ilmi, kielimuuri saattoi olla yhtenä synnä opettajan vaihtamiseen ja pahimmillaan kommunikaatiovaikeudet aiheuttivat opettaja–oppilas-suhteen tulehtumisen, minkä vuoksi oppilas ei enää uskaltanut koko oppilaitokseen. Kuitenkaan haastatteluaineistossa ei tullut esille kieliongelmien aiheuttamia opettajanvaihdoksia, lukuun ottamatta Korhosen ja hänen kiinalaisen vaihto-opettajansa välisen vuorovaikutuksen tyrehtymistä opettajan huonoon englanninkielentaitoon.³⁶⁵

Haastatellut ulkomaalaistaustaiset opettajat ottivat myös esille kielitaidon. Mantur esimerkiksi oli sitä mieltä, että jossakin muussa aineessa kielitaito olisi ollut välttämätön, mutta musiikissa voi käyttää italiankielisiä musiikkitermejä, näyttää mallia tai laulaa saadakseen viestinsä perille. Hän kertoikin yhteyden löytyneen oppilaiden kanssa ja haastattelussa hän puhui jo selvää suomea.³⁶⁶ Myös Diakonov hyödynsi mallin näyttämistä opetuksessaan, vaikka pienillä lapsilla vanhemmat olivatkin mukana tulkkauksessa.³⁶⁷ Danileiko kertoi käyttäneensä aluksi saksaa opetuskielenä ja kielitaitonsa kartuttua siirtänyt suomeen. Hänen mukaansa musiikki oli paljon muutakin kuin soitonopetusta ja siksi hän

³⁶⁰ H4:n haastattelu 8.4.2014.

³⁶¹ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

³⁶² H3:n haastattelu 26.3.2014.

³⁶³ Ks. esim. JyMA JKA Ed:44 Ed:4:2 P–Ö, Rakin kirje Laurilalle 14.12.1981; JAMK KSKA Ee:3 Ec:33 A–K, Danileikon päiväämätön kirje Laurilalle; JyMA JKA Ed:43 Ed:3:2 L–Q, Mórón kirje Laurilalle 7.8.1976.

³⁶⁴ Huttusen haastattelu 24.5.2012.

³⁶⁵ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁶⁶ Manturin haastattelu 20.2.2014.

³⁶⁷ H4:n haastattelu 8.4.2014.

halusi kommunikoida oppilaiden kanssa myös sanallisesti, ettei hänen tärkeänä pitämänsä musiikin sisällön ymmärrys kärsisi.³⁶⁸

Nieminen oli kitaraoppilaana tšekkoslovakialaisella Stepan Rakilla, jonka tunnit olivat paitsi kitaratunteja myös suomen kielen tunteja, sillä Rak halusi oppia suomen kieltä. Nieminen kertoi olleensa Rakin ensimmäisiä oppilaita suomessa ja he pohtivat paljon musiikillisten ilmausten lisäksi kielellisiä sanontatapoja. Vaikka Rak osasi jonkin verran englantia, haasteitakin oli, ”mutta sitte oli musiikki ja musiikin kieli”, mikä tuki kanssakäymistä.³⁶⁹ Vaikuttaa siltä, että Rak oppi suomen kielen siksi hyvin, että saattoi toimia tulkkina konservatorion tšekkoslovakialaisille luennoitsijavieraille.³⁷⁰

Soitonopetuksessa oli asioita, joiden selittämisessä kielitaito olisi eittämättä ollut tarpeen, kuten Danileikon mainitsema musiikin sisällöllinen puoli. Myös soittotekniset asiat saattoivat välillä olla vaikeasti hahmotettavia, etenkin jos tekniikka oli oppilaalle uusi. Yksi tällainen asia vaikutti olevan jo edellä mainittu jousisoitinten jousikäden tekniikka, jossa oli vaihtelua haastateltavien mukaan milteipä vierasopettajakohtaisesti.³⁷¹ Myös Korhonen mainitsi erään tšekkoslovakialaisen opettajan, jolla oli ”hyvin erikoinen jousikäden tekniikka”. Hän ei ymmärtänyt silloin tekniikkaan pohjautuvia harjoituksia, mutta kertoi sittemmin käsittäneensä idean ainakin ajatuksen tasolla.³⁷² H5 harmitteli ääneen ettei osannut lainkaan venäjää ollessaan Diakonovin oppilaana, osaksi kieliyhteyden vajavaisuuden vuoksi, mutta myös siksi että tällöin hänellä olisi ollut mahdollisuus oppia venäjää sitä äidinkielenään puhuvalta opettajalta.³⁷³

Konservatorion ammattioppilaiden opettajalinjan koulutuksessa Pöyhönen kertoi olleensa didaktiikan opettaja yhdessä erään Suomessa pitkään asuneen ulkomaalaistaustaisen opettajan kanssa. ”[S]iinähän oli lehtoritason opettajista kumminki useampiki – – ulkomaalainen, – – siinä sitten niin ku katottiin, että on – – parempi, että on kotimainen opettaja vetämässä didaktiikkoja”.³⁷⁴ Mahdollisesti konservatoriolla katsottiin

³⁶⁸ Danileikon haastattelu 6.3.2012.

³⁶⁹ Niemisen haastattelu 10.3.2014.

³⁷⁰ JAMK KSKA Dbc:6 Dac:23 L–R, Laurilan kirje AMU:un 4.5.1990.

³⁷¹ H4:n haastattelu 8.4.2014.

³⁷² Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁷³ H5:n haastattelu 3.3.2014.

³⁷⁴ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

paremmaksi antaa opetuksen opetus suomea osaavan opettajan pidettäväksi juuri mahdollisten kielivaikeuksien vuoksi.

Pedagoginen jatkuvuus vs. vivahteikas koulutus – näkökulmia vaihto-opettajien vaihtumiseen

Edellä jo käsiteltiin opettajavaihdoksia opettajien näkökulmasta. Jotkut ottivat vaihdokset raskaammin, mutta käytännössä se vaikutti olleen suhteellisen yleistä ja sen vuoksi siihen luultavasti totuttiin, vaikka Laurila mainitsikin oppilasvaihdosten ”rassanneen” joitakin suomalaisia opettajia.³⁷⁵ Mikäli suunta oli aina sama eli kehittyneimmät oppilaat vaihtoivat ulkomaalaiselle opettajalle, vaihdokset ovat ymmärrettävästi voineet aiheuttaa turhautumista. ”[S]itte ne [ulkomaalaiset opettajat] nappaa ne hyvät oppilaat sieltä”, kuten H4 uumoili suomalaisten opettajien tuntemuksia.³⁷⁶

Korhosen mielestä hyvistä oppilaista kiinni pitäminen oli itsekästä toimintaa opettajalta. Hänen mielestään ”kolmessa vuodessa saa opettajalta sen mitä sillä on annettavaa, et sitte on jo hyvä että, että joku toinen katsoo uusin silmin sitä oppilasta”. Nimenomaan oppilaan edistymisen kannalta opettajan vaihtaminen oli hänestä hyvä asia, ja itse opettajana hän myös eli kuten opetti: ”erityisesti hyviä oppilaita kun oli, niin mä potkin niitä eteenpäin – – nyt vaiha tolle opettajalle, – – se on parempi, se osaa nyt kattoa sua vähän eri silmin”. Korhosen mielestä opettajan tavoitteena ei tulisi olla oman aseman tai egon pönkittäminen, vaan oppilaan kehityksen edistäminen, vaikka se tarkoittaisi hyvän oppilaan menettämistä.³⁷⁷

H4 toi myös ilmi opettajien liiallisen vaihtumisen opintoja hankaloittavan tekijänä. Häntä itseään oppilaana harmittivat vuosittaiset opettajanvaihdot, jotka hänen kohdallaan johtuivat vaihto-opettajien joutuisasta vaihtuvuudesta. Lisäksi vaihtuviin opettajiin mahtui aina joukkoon joitakin, joiden kanssa kemiat eivät kohdanneet: ”yks

³⁷⁵ Laurilan haastattelu 2.3.2012.

³⁷⁶ H4:n haastattelu 8.4.2014.

³⁷⁷ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

tšekkiläinen opettaja oli vähän semmonen mistä mä en tykänny yhtään, niin ehkä se vuosi meni vähän harakoille”.³⁷⁸

Opettaja–oppilas-suhteen merkitys opetuksessa oli taatusti suuri ja mikäli luottamus sekä yhteys opettajan ja oppilaan välillä piti rakentaa yhä uudelleen vuosittain, se luultavasti vaikutti kuormittavasti oppilaisiin, jotka eivät tienneet uusista opettajista ennalta. Konservatorio pyrkiikin käytännössä palkkaamaan vierasopettajansa kahdeksi kolmeksi vuodeksi kerrallaan,³⁷⁹ mutta sopimukset solmittiin vain vuodeksi, minkä jälkeen ne uusittiin, mikäli konservatorio ja opettaja niin halusivat. Sopimusten jatkamista konservatorion johto perusteli nimenomaan pedagogisella jatkuvuudella, joka nähtiin oppilaiden etuna.³⁸⁰

Pöyhönen koki pitkän opettaja–oppilas-suhteen olevan hyvä johdonmukaisuuden kannalta: oppilas tietää minkälaisia asioita tunnilla on tapana käydä läpi ja osaa ottaa ne huomioon myös kotiharjoittelussa. Toisaalta esimerkiksi harjoitteluprosessin aikana tuli hänen mukaansa ottaa opetukseen erilaisia näkökulmia ”sopivassa suhteessa aina tilanteen mukaan” ja juuri näiden näkökulmien avaamiseen Pöyhösen mielestä useat erilaiset opettajat antoivat hyvän lähtökohdan.³⁸¹

Pöyhönen tekikin selvän eron lukukausityön ja lyhyempien mestarikurssien välillä. Edeltävässä opettaja on ensisijaisesti pedagogi kun taas jälkimmäisessä ohjaaja ei ota vastuulleen yhden oppilaan ”pitkäjänteistä kehittymistä” vaan opetus usein suuntautuu myös opetusta seuraaville kuunteluoppilaille. Hän huomautti kylläkin, että pitkän tähtäimen edistymisen oli mahdollista lyhyemmilläkin kursseilla, mikäli oppilas osallistui esimerkiksi saman opettajan kesäleirikurssille monena vuotena peräkkäin, kuten hän itsekin teki.³⁸²

H3 liitti opettajanvaihdot oppilaan kehitykseen ja opetushenkilökunnan keskinäiseen hierarkiaan. Opettajaa vaihdettaessa ”siirryttiin aina vähän niin ku askelta eteenpäin” ja jokaisen opettajan kohdalla myös tultiin siihen pisteeseen, jossa oppilaan oli parempi jatkaa seuraavalle opettajalle, eikä vaihtumiseen liittynyt ”sen kummempaa

³⁷⁸ H4:n haastattelu 8.4.2014.

³⁷⁹ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:2 K–O, Laurila Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle 12.4.1977.

³⁸⁰ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:2 K–O, konservatorion säätiön hallitus Neuvostoliiton kulttuuriministeriölle 25.10.1977.

³⁸¹ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

³⁸² Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

dramatiikkaa”. H3:n mukaan opettajanvaihtumiset kulkivat myös toiseen suuntaan: jos oppilas ei pärjännyt esimerkiksi lehtoritason opettajalla, hän tipahti hierarkiassa alemmalla tasolla olevalle opettajalle.³⁸³

VIERASOPETTAJIEN MERKITYS TULEVILLE MUSIIKIN AMMATTILAISILLE

Ulkomaalaiset ammattiopiskelijoiden kärjen teroittajina

Vierasopettajia pyrittiin sijoittamaan eritoten ammattiopiskelijoiden koulutukseen. Tämä näkyi myös käytännössä opettajien ja opiskelijoiden toimintamahdollisuuksien edistämisenä. Esimerkiksi flyygeliä hankittaessa soittimen tarvetta perusteltiin neuvostoliittolaisen pianopedagogin saapumisella: ”Koska on oletettavaa, että varsinkin laitoksen pidemmällä olevia ammattiopiskelijoita hakeutuu hänen luokkaansa, olisi välttämätöntä, että tämä saisi käyttöönsä kunnon instrumentin.”³⁸⁴

Haastatteluista ja arkistosta sai sen vaikutelman, että konservatorion johto panosti laitoksensa huippuopiskelijoihin suuresti. Esimerkiksi Korhosen mukaan konservatoriolle palkattiin osa-aikaisiksi Ruotsiin emigroitunut opettajapariskunta, bulgarialainen Emil Kamillarov ja gruusialainen Dina Schneidermann. Pariskunta lensi joka toinen viikko Ruotsista Jyväskylään viikonlopuksi opettamaan Korhosta ja kolmea muuta konservatorion kärkeviulistia.³⁸⁵ Schneidermannin suosituksesta konservatorion oppilaita osallistui kansainvälisiin kilpailuihin, mihin he myös hakivat tukea konservatoriolta.³⁸⁶

Konservatorion valmius tukea lahjakkaita oppilaita tulee myös ilmi Laurilan kirjeestä virolaiselle sellopedagogille, jota hän kysyi opettamaan ”muutamaa pidemmällä olevaa sello-oppilasta” kerran kuukaudessa Jyväskylään. Opetus olisi Laurilan mukaan tapahtunut viikonloppuisin ja oppilaitos oli valmis kustantamaan matkat ja majoituksen.³⁸⁷ Kuten Korhonen kertoi omalta kohdaltaan, konservatorio saattoi myös palkata

³⁸³ H3:n haastattelu 26.3.2014.

³⁸⁴ JyMA JKA Dcc:35 Dcc:2:1 A–J, Laurila Jyväskylän ammattikoulun liittohallitukselle 8.1.1974.

³⁸⁵ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁸⁶ JyMA JKA Ed:44 Ed:3:4 A–J, Leila Forsténin päiväämätön kirje konservatorion hallitukselle.

³⁸⁷ JAMK KSKA Dbc:7 Dac:24 S–Ö, Laurilan kirje Tomas Velvetille 17.5.1989.

tuntiopettajakseen esimerkiksi Sibelius-Akatemiassa työskentelevän opettajan, jonka luona Helsingissä Korhonen sitten kävi tunneilla konservatoriolla ollessaan.³⁸⁸

”Korkeatasoisinta ’oppilasmusisointia” säätiön hallitus katsoi kuultavan konservatorion kamariorkesterissa. Orkesterin konsertti televisioitiin ja siitä tehtiin tallenne. Sen lisäksi konservatorio myös maksoi kamariorkesterin tuolloin Tukholmassa opiskelleille muusikoille matkakustannukset, jotta he saattoivat osallistua konserttiin.³⁸⁹ Konservatorion kamariorkesterissa soitti sekä opettajia että oppilaita ja se edusti oppilaitosta konserteissa ja kilpailuissa ympäri Suomea sekä ulkomailla.³⁹⁰ Luultavasti konservatorio katsoi kamariorkesterin luoneen hyvää mainetta konservatoriolle ja tasokkuudellaan houkuttelleen opiskelijoita, mikä teki siitä tukemisen arvoisen yhtyeen. Sama logiikka lienee sovellettavissa ylipäänsä lahjakkaiden muusikoiden tukemiseen. Mikäli opiskelijoille annettiin mahdollisuus kehittyä taitaviksi muusikoiksi tukemalla heitä ja palkkaamalla heille hyviä opettajia, he loivat oppilaitokselle nimeä ja paransivat sen mahdollisuuksia saada lisää opiskelijoita ja tuloja.

Esimerkiksi Melnikov vaikutti harjaantuneelta erottamaan oppilaistaan lahjakkaimmat, joita oli hänen mukaansa yleensä kolme neljä, ja heidän keskinäiset suhteensa vaihtelivat. Melnikov kertoi, että he saattoivat olla myötämielisissä väleissä ja harjoitella yhdessä,³⁹¹ mikä muistutti Korhosen kuvaamaa asetelmaa Schneidermannin ja Kamillarovin ohjauksessa harjoitelleesta nelikosta, jotka seurasivat toistensa opetusta näinä intensiiviviikonloppuina.³⁹² Luultavasti hyvä ryhmähenki vaikutti myönteisesti koko nelikon kehittymiseen.

Konservatorion linja palkata ulkomaalaisia opettajia oppilaitoksen kärkiopiskelijoille oli huomionarvoista monessakin mielessä. Jos Helsingin ulkopuolella oli pulaa korkean tason opettajista, huipputason pedagogin saaminen maakuntakaupunkiin saattoi olla tärkeä askel opiskelijan potentiaalain hyödyntämisen kannalta. Esimerkiksi erään vierasopettajan esittäessä eroaikomuksensa opiskelijat ilmaisivat huolensa soitonopetuksen

³⁸⁸ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁸⁹ JyMA JKA Ca:20, konservatorion säätiön hallituksen kokous 28.1.1983 § 10, § 17 ja § 25.

³⁹⁰ JAMK KSKA Ca:4 Si5, kuntainliiton liittovaltuuston kokous 19.2.1987 § 54.

³⁹¹ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

³⁹² Korhosen haastattelu 10.3.2014.

”tulevaisuudesta Keski-Suomen konservatoriossa” ja toivoivat tämän jatkavan opetustaan oppilaitoksessa ”useamman vuoden ajan”.³⁹³

Opiskelijat tuntuivat olevan tarkkoja opettajistaan ja erään harmonikkaopettajan opiskelijat vetosivatkin konservatorion johtoon opettajan vaihtamiseksi tämän riittämättömän ”tiedollisen ja taidollisen kyvyn” vuoksi. Kaikki opiskelijoiden esittämät korvaavat vaihtoehdot olivat ulkomaalaisia.³⁹⁴ Ylipäänsä ulkomaalaiset opettajat saattoivat olla yhtenä syynä siihen, miksi opiskelijoita hakeutui konservatoriolle. Korhonen mainitsi Melnikovin yhtenä tällaisena vetovoimaisena opettajana³⁹⁵ ja konservatoriolle olikin tulijoita jo varhaisessa vaiheessa ympäri Suomea³⁹⁶ ja jopa Ruotsista asti.³⁹⁷

Muiden muassa Pöyhönen toi esille oman kokemuksensa vaikutuksesta, joka ulkomaalaisella opettajalla saattoi olla oppilaalle:

”– – onhan silläki merkitys jo ihan se, että tommosena kouluikäsenä pääsee niin kun kosketuksiin ulkomaisen professorin kanssa. Niin onhan se nyt – – monessaki suhteessa merkityksellistä. Siis vaikka sitte musiikkialaa ei olis ammatikseen edes valinnukkaan, mut – – jo niin ku se kokemus, että on – – alansa niin ku sen tasosen huipun kanssa tekemisissä jo sanotaan 15–16-kesäsenä ja, ja ettei – – pelkästään seuraamassa luentoa vaan niin ku kahdenkeskisessä opetustilanteessa, missä – – pitää – – kommunikoida sen opettajana kanssa ja näin.”³⁹⁸

Kuten monessa haastattelussa tuli esille, 1970-luvulla kansainvälisyys oli pientä verrattuna nykyiseen ja esimerkiksi H5 kiitteli Laurilaa uskalluksesta värvätä ulkomaalaisia konservatorion palvelukseen ”siihen maailmanaikaan”. Hän arvioi siitä saatujen vaikutusten

³⁹³ JAMK KSKA Ee:3 Ec:33 L–Q, ammattiopiskelijoiden kirje konservatorion kuntainliiton liittohallitukselle 19.1.1988.

³⁹⁴ JAMK KSKA Ee:3 Ec:33 L–Q, ammattiopiskelijoiden kirje konservatoriolle 21.10.1987.

³⁹⁵ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

³⁹⁶ Ks. esim. JyMA JKA Ca:20, säätiön hallituksen kokous 31.10.1983 § 196. Seinäjoelta olisi haluttu tulla ”opettajasyistä” tunneille konservatorioon.

³⁹⁷ JyMA JKA Ca:20, säätiön hallituksen kokous 18.6.1984 § 345.

³⁹⁸ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

olevan mittaamattomia.³⁹⁹ Vaikka nyttemmin kansainvälisyys on yleistynyt, etenkin opettajavaihdon alkuvaiheessa kokemukset ulkomaalaisista opettajista saattoivat vaikuttaa tuoreudessaan hyvinkin voimakkaasti. Vierasopettajat eittämättä tekivät ulkomaailmaa hieman tutummaksi suomalaisille oppilaille ja saattoivat esimerkiksi madaltaa kynnystä lähteä ulkomaille jatko-opintoihin kun kesäleirien tai opettajavaihdon kautta oli jo tutustuttu Suomen rajojen ulkopuolisiin toimintatapoihin.

Räyhämisestä kannustushuutoihin – klassisen musiikin opetus ennen ja nyt

Haastatellut suomalaiset edustivat useampaa ryhmää. Haastateltavissa oli niin konservatorion opettajia kuin oppilaitakin sekä oppilaitoksen muuhun henkilökuntaan kuuluneita. Opiskelijoista kaikki olivat olleet yhdellä tai useammalla ulkomaalaistaustaisella opettajalla ja mainittavaa on se, että useat näistä opiskelijoista toimivat myös itse opettajina myöhemmin konservatoriolla tai muissa oppilaitoksissa, kuten Jyväskylän yliopistossa.

Opiskelijoiden myöhemmässä omassa opettamisessa oli nähtävissä myös vierasopettajien vaikutus. Omasta koulutuksestaan konservatorion opettajalinjan alkuajoilta H3 totesikin: ”Tuo tommonen didaktikka ja kaikki semmonen, niin tota, sehän oli sitte vaan suoraa perintöä niiltä aiemmilta opettajilta – –.”⁴⁰⁰ Myös myöhemmin konservatorion ammattilinjalta valmistunut H4 totesi suoraan aikaisempien opettajiensa vaikutuksen. ”Totta kai niitä samoja oppeja ammentaa mitä itteki on saanu ja, niin ku viulunsoiton tekniikassa, esimerkiksi niin. Mistäs muualta sitä nyt ammentas?” Vuosien varrella hänelle kertyi erilaisia neuvoja kollegoilta, erilaisista musiikkitapahtumista ja kirjallisuudesta. Hän painotti myös pitkäjännitteisen työn merkitystä ja oppilasta voimaannuttavan suhteen muodostamista instrumenttiin. Merkittävinä yksittäisinä omaan opettamiseen vaikuttaneina opettajina H4 mainitsi häntä ammattilinjalla opettaneen tšekkiläisen vierasopettajan sekä kamariorkesterin johtajan Heikki Rautasalon.⁴⁰¹ Myös Pöyhönen totesi Suolahdessa vierailleen Knorin vaikuttaneen vahvasti hänen omaan opettamiseensa.⁴⁰²

³⁹⁹ H5:n haastattelu 3.3.2014.

⁴⁰⁰ H3:n haastattelu 26.3.2014.

⁴⁰¹ H4:n haastattelu 8.4.2014.

⁴⁰² Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

Puhuttaessa vierasopettajien vaikutuksesta opettamiseen esiin nousi yksi nimi ylitse muiden, joskin hänen kohdallaan seuraukset tuntuivat olleen käänteiset. H3:n suhtautuminen entiseen opettajaansa kävi selväksi: ”Etten ainakaa opeta silleen, – – jos mä opettasin, oisin opettanu silleen niin ku se, se ryssä [Diakonov] niin tota, – – mä oisin ollu eläkkeellä jo kymmeniä vuosia sitte. Kyl mä heti sen tajusin – –.”⁴⁰³ ”– – eihän silleen kukaan enää pystys opettamaan. Sais kenkää ihan varmasti eikä ois oppilaitakaan jos sillä tyyllillä opettas ku hän [Diakonov] opetti – –.” H4 totesi myös, että vaikka Diakonovin opetuksessa oppi paljon, hän oli kova opettaja ja hänen tunneillaan pelotti. Omassa opetuksessaan H4 piti itsestäänselvyytenä, ettei oppilas pelkää oppitunnilla, ja hänen mukaansa pakolla ei saanut synnytettyä sitä myönteistä suhdetta musiikkiin, jota hän oppilailleen pyrki välittämään.⁴⁰⁴

Mitä luultavimmin H3:n ja H4:n näkemykset Diakonovin opetuksesta ja mahdollisuudesta toteuttaa sen kaltaista tyyliä myöhemmin liittyivät yleisen kasvatusilmapiirin muuttumiseen. Kuten esimerkiksi Melnikovin haastattelusta tuli esille, nykyään suhtautuminen klassisen musiikin harrastamiseen on erilaista, eivätkä vanhemmat tai opettajat painosta oppilaita harjoittelemaan niin kovasti, kuin aikaisemmin.⁴⁰⁵ Tämä nivoutunee myös yleisemmin koulukurin höllönnemiseen, jonka Mantur otti esille⁴⁰⁶ ja siihen, että lapsilla on nykyisin useampia harrastuksia, eivätkä he keskity vain yhteen.⁴⁰⁷

Harjoittelun ja työnteon tärkeyden soittamisessa toivat esiin kaikki haastatellut vierasopettajat.⁴⁰⁸ Vaikka esimerkiksi H5 totesi ymmärtäneensä Diakonovin opetuksen myötä harjoittelun ja työn merkityksen viulunsoitossa, hänkin painotti oppilaan omaa kiinnostusta ja intohimoa soittamiseen merkittävänä tekijänä oppimisessa. ”– – jossei se oo sulle kiinnostavaa tai se on jopa vastenmielistä, että sä – –, käyt vaikka siellä tunnilla sen takia että ku isä tai äiti kääkee, niin se varmaan rupee tökkimään sitte ihan hurjasti”. Hän

⁴⁰³ H3:n haastattelu 26.3.2014.

⁴⁰⁴ H4:n haastattelu 8.4.2014.

⁴⁰⁵ Melnikovin haastattelu 17.3.2014.

⁴⁰⁶ Manturin haastattelu 20.2.2014.

⁴⁰⁷ Ks. esim. H3:n haastattelu 26.3.2014.

⁴⁰⁸ Ks. esim. Bagdasarovin haastattelu 19.2.2014.

myös totesi, että hänen aikaisemmat opettajansa olivat onnistuneet herättämään innostuksen viulunsoittoon, joskin kaikki omilla tavoillaan.⁴⁰⁹

Ulkomaalaistaustaisten vierasopettajien vaikutus vaikuttaakin suodattuneen suomalaisten opettajien kulttuuritaustan ja luonteen läpi. Vaikka esimerkiksi Korhonen kertoi ymmärtäneensä, mitä jotkut hänen räiskyvämmistä vierasopettajistaan ajoivat takaa opetustyyliin, hän totesi olevansa itse luonteeltaan neuvottelevampi. Tästä syystä hän kertoikin pyrkineensä opetuksessa innostamaan ja kannustamaan oppilaitaan positiivisen kautta, eikä huutamalla. Korhonen ei nähnyt soitonopetuksen tarkoituksena valmistaa ammattimuusikkoja vaan ennemmin kehittää oppilaalle kyky nauttia musiikista ja löytää tie sen maailmaan sisään soittamisen avulla.⁴¹⁰

H4 korosti opettajan nöyryyttä oppilaan potentiaalin edessä. Hän kertoi, ettei hänen luontonsa riittänyt opettamiseen Diakonovin tyyliin, vaan hän oli tuttavallisempi oppilailleen. ”Enkä mä siitä häviä mitään – – vaikkei ne tikkujäykkänä tuosa seisokkaa. Päinvastoin mä voitan. Mä saan ne soittamaan jonku semmosen pottupäisen harjotuksen koma sanon, et mä inhoon tätä iteki, mut mennään nyt kuitenkin tää.” H4:n mukaan tämän välittömän opetustyylin kautta hän sai oppilaistaan enemmän irti, kuin ehdottomaan auktoriteettiin nojaamalla. Hän painotti myös opettajan joustavuutta, sillä oppilaita ei hänen mukaansa voinut pakottaa mihinkään: ”Ei ne [oppilaat] mitään koneita oo – –”.⁴¹¹

4. JOHTOPÄÄTÖKSET

Kokemuksia kulttuurivaihdosta

Vierasopettajilla oli takanaan hyvin vahva ja pitkä musiikillinen traditio, jonka edustajina heidät konservatoriolle palkattiinkin. Vaikka kukaan haastatelluista ulkomaalaistaustaisista opettajista ei lähtenyt suoraan kyseenalaistamaan opettajiensa menetelmiä, he käyttivät myös omaa kertynyttä kokemustaan opetuksensa rakennuspalikoina tukeutuen kuitenkin aiemmin oppimaansa. Musiikinopiskelijoiden lahjakkuus tai potentiaali Suomessa ei heidän kokemustensa mukaan eronnut paljoa Neuvostoliitosta, joskin suomalaisten oppilaiden

⁴⁰⁹ H5:n haastattelu 3.3.2014.

⁴¹⁰ Korhosen haastattelu 10.3.2014.

⁴¹¹ H3:n haastattelu 26.3.2014.

soittohistoria oli joidenkin haastateltujen vierasopettajien mukaan siinä määrin lyhyempi, että perustekniikka vaati suomalaisilla opiskelijoilla enemmän huomiota, kuin neuvostoliittolaisilla ikätovereillaan.

Haastatteluista nousi esiin myös kokemus kasvatusarvojen muuttumisesta sekä ajallisesti että paikallisesti. Vierasopettajista yksi kiinnitti huomiota koulukurin löystymiseen, toinen suomalaisten vähäisiin ohjelmistovaatimuksiin ja kolmas lasten kurittamisen kriminalisointiin. Ilmiöt liittyivät yhteen siinä mielessä, etteivät auktoriteettien pelko ja lasten painostaminen ole enää niin kiinteä osa klassisen musiikin harrastusta, kuin ehkä aiemmin. Esimerkiksi suomalaiset opettajat eivät nähneet tulevaisuutta pelkoon nojautuvalla pedagogiikalla ja vaikka Melnikovin mukaan keskusalueiden ulkopuolella vanhakantaiset kasvatusarvot saattoivat olla edelleen voimissaan nykyään lainsäädäntö takaa lapsille tietyt oikeudet. Haastateltavat kertoivat myös klassisen musiikin harrastajamäärien laskevasta suuntauksesta, minkä nähtiin johtuvan kevyen musiikin suosion noususta. Kokemus klassisen musiikin laskusuhdanteesta on voinut olla Suomessa hieman voimakkaampi kuin Venäjällä, missä klassisella musiikilla on pitkät perinteet, mutta todennäköisesti sielläkin trendi on samankaltainen.

Yhtenä perusteluna vierasopettajien käytölle oli heidän koulutuksensa järjestelmällisyys ja metodologisuus, joista koettiin olevan pulaa Suomessa. Aineistosta nousikin esiin esimerkiksi Szilvayn viisivuotinen Friss-sellokoulu ja alkuopetuksen Kodaly-menetelmä sekä Pogoževan viuluopetuksen metodiikka Oulussa, jotka toimivat esimerkkeinä vierasopettajien systemaattisesta työskentelystä Suomessa. Eittämättä vierasopettaja kolme vuotta opettajana ollessaan opetti johdonmukaisesti oman koulutuksensa mukaisesti, mutta ongelmia saattoi syntyä mikäli opettajat eivät viihtyneet konservatoriolla vuotta pitempään tai opettajanvaihdoksia muista syistä tapahtui usein. Uuden jousikäden tekniikan toistuva opetteleminen tuskin täytti konservatorion julkituomia pedagogisen jatkuvuuden ideaaleja ja saattoi jarruttaa opiskelijan kehitystä ja aiheuttikin esimerkiksi rasitusvamman erään oppilaan kohdalla. Vierasopettajien moninaiset taustat saattoivat myös rikkoa opetuksen johdonmukaisuutta.

Työpaikkojensa ilmapiirin vierasopettajat kokivat pääosin hyvänä, joskin on mahdollista, että joitakin kielteisiä kokemuksia jätettiin kertomatta. Myös suomalaisten

haastateltavien kertoman mukaan isompia konflikteja ei konservatoriolla syntynyt, joskin joitakin ristiriitatilanteita oli. Tähän saattaa vaikuttaa myös vierasopettajilla opiskelleiden suomalaisten suuri osuus haastatteluissa: he olivat tottuneet ulkomaalaistaustaisiin opettajiin konservatoriolla ja mahdollisesti sen vuoksi he suhtautuivat heihin myös kollegoina luontevasti. Kokemistaan epäkohdista haastateltavat toivat ilmi, että ulkomaalaistaustaisten opettajien vähäinen suomen kielen taito saattoi aiheuttaa epätasaista työnjakoa ja usein epäsuorasti kerrottiin myös niistä huolista, mitä suomalaisopettajilla saattoi olla paikkansa puolesta vierasopettajia palkattaessa. Opettajajyhdistys reagoikin voimakkaasti opettajien aseman puolesta, mutta henkilötasolla suhtautuminen ulkomaalaistaustaisiin opettajiin näytti olleen positiivisempaa.

Kaikilla haastatelluilla suomalaisilla yhtä lukuun ottamatta oli useampia ulkomaalaistaustaisia opettajia. Ottaen huomioon edellä esitetyt näkemykset opetukseen vaikuttavan tiedon ja taidon kertymisestä, vierasopettajilta saadut eväät vaikuttivatkin olleen yhtenä osatekijänä haastateltujen suomalaisten opettajien opettamisessa, joskin kunkin opettajan luonteen ja kulttuurin mukaan, eikä autoritäärisyyttä esimerkiksi nähty enää samalla tavalla mahdollisena musiikinopetuksessa, kuin aiemmin. Oppilaiden kokemukset vierasopettajista vaihtelivat opettajan mukaan: jotkut opettajat olivat temperamenttisempia kuin toiset ja aina henkilökemiat eivät käyneet yksiin. Kuitenkin haastattelujen kokemukset edustavat ammattiin asti opiskelleiden näkökulmaa, eikä heistä kukaan lopettanut soittamista, kuten jotkut, jotka eivät välttämättä kestäneet räiskyvimpiä vierasopettajia.

Haastatteluista kävi ilmi, että vierasopettajien palkkaaminen saattoi kilpailutilanteen kautta nostaa myös suomalaisten opettajien luokkien tasoa. Tämä tuli esille kuitenkin pääosin Diakonovin kohdalla ja hänen opetusmääränsä ja -tyylinsä olivatkin tavallisesta poikkeavat. On mahdollista, että myöhemmin, kun vierasopettajat olivat vakiintuneet konservatorion kalustoon, tällainen välillinen vaikutus saattoi jäädä pienemmäksi. Myöhemmässä vaiheessa vierasopettajat tosin profiloituivat enemmän laitoksen huippuoppilaiden opettajiksi.

Kulttuurivaihdon vaikutukset Keski-Suomessa

Haastatteluaineistossa vierasopettajien läsnäolo Keski-Suomen konservatoriossa ja sitä edeltäneessä Jyväskylän konservatoriossa nähtiin enimmäkseen oppilaitosta elävöittäväenä ja kulttuuripiirien eroavaisuudet koettiin kokonaisuutta täydentävinä osina. Etenkin ulkomaisten pedagogien seminaarit koettiin antoisana osana erilaisten musiikkiperinteiden ja opettajien välistä kanssakäymistä. Kukaan ei myöskään avoimesti kritisoinut konservatorion käytäntöä palkata ulkomaalaisia opettajia vaan vierasopettajat käsitettiin ennen kaikkea rikkautena, jotka toivat oman kulttuuritaustansa oppilaitoksen yhteiseen henkiseen pääomaan.

Ulkomaisella asiantuntija-avulla oli myös käytännön merkitystä laitoksen laajenemisessa. 1970-luvulla maata riivanneen opettajapulan vuoksi päteviä pedagogeja ei ollut tarpeeksi vastaamaan lisääntyvän musiikinopiskelun tarpeisiin ja musiikkiopistojen opettajankoulutuksen keskittämisen loputtuakin valmistuneet keskittyivät työskentelemään Helsinkiin. Pätevien työntekijöiden puutteessa konservatorio jatkoikin ulkomaalaisten opettajien palkkaamista ja osin tämän lisätyövoiman avulla konservatorio perusti toimipisteitä ympäri Keski-Suomea ja laajensi toimintaansa maakunnallisella tasolla; Jyväskylän konservatoriosta tulikin vuonna 1984 Keski-Suomen konservatorio.

1980-luvun puolella vierasopettajia hankittiin konservatoriolle pääasiassa ammattiopiskelijoiden opettajiksi. Ammattiopiskelijoistakin oli havaittavissa vielä pisimmällä olevat, joille konservatorio erityisesti suuntasi resursseja. Haastateltavienkin joukossa oli tähän ryhmään kuuluneita ja he arvostivat oppilaitoksen panostusta heihin. Konservatorio oli valmis järjestämään huippuoppilailleen erillisiä opettajia, mikä osaltaan näytti vaikuttaneen myönteisesti oppilaiden valmiuksiin työelämässä. Toisaalta tämä on nähtävissä myös konservatorion oman maineen edistämisenä: mitä taitavampia esiintyjä ja opettajia oppilaitos tuotti, sitä halutumpi se oli opiskelupaikkana. Myös korkeatasoiset ulkomaalaistaustaiset opettajat näyttivät vaikuttaneen oppilaitoksen maineeseen ja konservatorioon hakeuduttiinkin Keski-Suomen ulkopuolelta ja jopa ulkomailta.

Kulttuurivaihdon kautta solmitut henkilökohtaiset kontaktit auttoivat konservatorion johtoa ja rehtori Laurilaa hankkimaan kansainvälisiä yhteistyökumppaneita ja aloittamaan opettajavaihdon lisäksi opiskelijavaihdon. Tätä vaihtoa käytiin etupäässä

Baltian maiden ja Tšekkoslovakian kanssa, mutta myös Neuvostoliittoon lähdettiin opiskelemaan konservatorion yhteistyölaitoksiin. Myös vaihto-opiskelijoiden koettiin rikastavan oppilaitosta ja luoden osaltaan kansainvälisyyden ilmapiiriä. Kansainvälisyys ja mahdollisuus päästä ulkomaille vaihtoon ovat mahdollisesti myös lisänneet oppilaitoksen houkuttelevuutta opiskelijoiden silmissä.

Danileikon mukaan Jyväskylän konservatorio oli vielä 1970-luvun lopulla matalan profiilin konservatorio, mutta 1990-luvulle tultaessa sen taso ja maine paranivat. Hänen mukaansa rehtori Laurila oli avainasemassa nostaessaan konservatorion asemaa Suomen musiikkiopistokentällä⁴¹² ja osansa tässä oli myös konservatorion vierasopettajakiinnityksillä, jotka paikkasivat opettajapulaa, ja joita konservatorio hyödynsi monipuolisesti esimerkiksi opettajien jatkokoulutuksessa ja erilaisissa seminaareissa. Myös H5 kiitti Laurilaa uskalluksesta palkata ulkomaalaisia kun heidän rekrytoimisensa ei vielä ollut tavallista.⁴¹³ Monet haastateltavista korostivatkin vierasopettajien merkitystä kansainvälisyyden kokemuksen mahdollistajina ja ulkomaailman tuulahduksena kotimaisen musiikinopetuksen kentällä. Mahdollisuus olla jo nuorena ulkomaalaisen professorin ohjauksessa esimerkiksi kesäkursseilla nähtiin merkityksellisenä ja se on mahdollisesti madaltanut kynnystä lähteä myöhemmin itse ulkomaille jatko-opintoja suorittamaan.

Vierasopettajien vaikutus on nähtävissä jo haastatelluissa suomalaisissa opettajissa, joista iso osa oli itse opiskellut ulkomaalaisen opettajan ohjauksessa ja jotka nimesivät itsensä lisäksi vielä useita muita vierasopettajilla opiskelleita, joista tuli sittemmin musiikin ammattilaisia. Vaikka ulkomaalaistaustaisten opettajien vaikutusta suomalaisten oppilaidensa musiikinopetukseen on vaikea eristää, ottaen huomioon haastateltujen näkemykset omien opettajien vaikutuksesta opetustoimintaan, voidaan todeta vierasopettajien ainakin antaneen oman näkökulmansa suomalaisten opettajien ”työkalupakkiin”, kuten Pöyhönen asian ilmaisi.⁴¹⁴ Välillisesti vierasopettajien vaikutus näkyy siis heillä opiskelleiden suomalaisten nyt työskennellessä musiikinopetuksen kentällä. Heidän suora vaikutuksensakin näkyy edelleen, kun suuri osa tässäkin mainituista vierasopettajista yhä opettaa Jyväskylässä saamansa koulutuksen perinteitä toteuttaen.

⁴¹² Danileikon haastattelu 6.3.2012.

⁴¹³ H5:n haastattelu 3.3.2014.

⁴¹⁴ Pöyhösen haastattelu 24.3.2014.

Jatkotutkimusmahdollisuuksia

Mahdollinen jatkotutkimus kulttuurivaihdon vaikutuksista voisi kohdistua arvioimaan tarkemmin tässä tutkielmassa luonnosteltuja instrumenttiopetuksen koulukuntia, niiden tunnusomaisia piirteitä, sekä koulukuntien välisiä eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä. Kuten tässäkin tutkielmassa nähtiin, vaikka koulukuntiin mielikuvissa yhdistetään tietynlaisia piirteitä, kuten vaikkapa venäläiseen koulukuntaan autoritäärisyys, koulukunnat eivät ole tarkkarajaisia tai yksiselitteisiä. Siksi tämäntekoinen jatkotutkimus olisikin hyvä aloittaa koulukunta-käsitteen kyseenalaistamisella ja jatkaa mahdollisesti määrittelemällä käsite uudelleen.

Koulukuntien rinnalla kiinnostava teema olisi myös niiden vaikutus käytännön opetustyöhön. Tässä tapauksessa voisi olla hedelmällistä harjoittaa vertailevaa tutkimusta esimerkiksi tarkkailemalla eri opettajien oppitunteja ja haastattelujen kautta tuoda esille myös heidän koulutustaustansa ja heidän omia käsityksiään koulukuntien piirteistä ja niiden näkymisestä opetustyössä. Tässäkin tapauksessa kiinnostavaa olisi kuulla myös oppilaiden näkemyksiä aiheesta. Tämän tutkielman tutkimuskysymyksillä jatkaen tuntiopetuksen tarkkailua voisi hyödyntää, mikäli pyrittäisiin seikkaperäisemmin jäljittämään vierasopettajien vaikutusta suomalaisten opettajien omaan opettamiseen, jolloin myös vierasopettajien opetuksen havainnointi olisi paikallaan. Tässä tapauksessa tarkasteltava ajankohta ulottuisi myös nykyiseen ammattikorkeakoulu-aikaan.

Samasta aihepiiristä jatkaen tutkimuksen kohdetta voisi laajentaa koskemaan myös muita suomalaisia oppilaitoksia, joihin palkattiin ulkomaalaistaustaisia opettajia. Tässä tapauksessa voitaisiin käyttää samankaltaisia tutkimuskysymyksiä, kuin tässäkin tutkielmassa: Miten vierasopettajat vaikuttivat musiikinopetukseen kussakin laitoksessa ja millaiseksi heidän merkityksensä koettiin? Miten vierasopettajien koulutustausta vaikutti heidän opetuksessaan ja miten he itse kokivat työskentelyn? Miten ulkomaalaistaustaisten opettajien työskentely koettiin oppilaitosten muiden opettajien ja oppilaiden kohdalla? Vertailun vuoksi tutkimuksessa voisi huomioida myös sellaiset oppilaitokset, joissa ei pestattu ollenkaan ulkomaalaistaustaisia opettajia tai heitä otettiin palkkalistoille huomattavasti vähemmän.

Yhtenä jatkotutkimusmahdollisuutena olisi haastatella myös muualta kuin Neuvostoliitosta tulleita vierasopettajia. Tällöin kysymykseen tulisivat esimerkiksi tässäkin tutkielmassa tarkastellut tšekkoslovakialaiset ja unkarilaiset opettajat. Myös Baltian neuvostotasavalloista kotoisin olleiden opettajien haastattelut tekisivät tarkastelusta monipuolisemman. Lisäksi kulttuurivaihdon kokemuksia voisi kartoittaa myös opiskelijavaihdon puolelta haastattelemalla vaihdossa olleita opiskelijoita.

Monipuolisuutta vierasopettajien vaikutusten tarkasteluun toisivat myös kesäleirien ottaminen käsittelyn kohteeksi. Kesäleirien merkitystä opiskelijoille ja opettajille voisi avata myös haastattelujen kautta ja koska kesäleireillä opetti paljon ulkomaalaistaustaisia opettajia, ne kertoisivat myös kulttuurivaihdon merkityksestä Suomen musiikkikentälle. Kokemuksia vierasopettajista voisi edelleen täydentää myös haastattelemalla ulkomaalaistaustaisilla opettajilla opiskelleita, jotka eivät tähänneet musiikkiin ammattina.

LÄHTEET

ALKUPERÄISLÄHTEET

Arkistolähteet

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA), Jyväskylä

Jyväskylän Konservatorion arkisto (JKA) 1948–1994

Ca: hallituksen, johtokunnan ja vuosikokousten pöytäkirjat

Da: toiminta- ja vuosikertomukset

Dca: opetusministeriölle lähetettyjen kirjeiden toisteet

Dcb: kouluhallitukselle lähetettyjen kirjeiden toisteet

Dcc: muut lähetettyjen kirjeiden toisteet

Ed: muut saapuneet asiakirjat

Ec: Kouluhallitukselta saapuneet asiakirjat.

Keski-Suomen konservatorion opettajat ry:n arkisto (KOA) 1957–2003

C: pöytäkirjat

D: toisteet

H: sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat.

Jyväskylän ammattikorkeakoulu Oy (JAMK), Jyväskylä

Keski-Suomen konservatorion arkisto I (KSKA) 1985–1998

Ca: Hallituksen, johtokunnan, valtuuston ja yhtymäkokousten pöytäkirjat

Da: Toiminta- ja vuosikertomukset

Dbc: Muut lähetettyjen kirjeiden toisteet

Eb: Kouluhallitukselta saapuneet asiakirjat

Ee: Muut saapuneet asiakirjat

Gc: Toiminta- ja tilinpäätöskertomukset.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Suomi-Neuvostoliitto-Seuran arkisto (SNS)

Fb: Kirjeet Neuvostoliittoon.

Lähdejulkaisut

Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet 1948–1983. Vuoden 1948 ystävyys-, yhteistoiminta ja avunantosopimus käytännössä. Asiakirjoja ja aineisto. Toim. Numminen, Jaakko et al. Helsinki: Valtion painatuskeskus 1983.

Oikeusministeriön

Finlex-valtiosopimustietokanta,

<http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/>, viitattu 25.3.2015.

Haastattelut

Bagdasarov, Aleksander, s. 8.8.1956 Azerbaidžanissa. Pianonsoiton lehtori. Haastateltu 19.2.2014.

Danileiko, German, s. 1939 Moskovassa. Pianonsoiton opettaja Jyväskylän Konservatoriossa, sittemmin Keski-Suomen Konservatoriossa ja Jyväskylän ammattikorkeakoulun pianonsoiton yliopettaja. Haastateltu 6.3.2012.

Dolgoplov, Vladimir, s. 2.3.1955 Moldovassa. Muusikko. Haastateltu 12.3.2012, haastattelijana Antti Ylä-Rakkola. KSMA CD 16/06.

Huttunen, Arja, s. 11.1.1947 Kyyjärvellä. Eläkeläinen, konservatorion entinen opintosihteeri. Haastateltu 24.5.2012, haastattelijana Antti Ylä-Rakkola. KSMA CD 12/18.

Korhonen, Pirkko, s. 9.5.1960 Jyväskylässä. Tutkimus- ja kehittämispäällikkö, entinen muusikko sekä oppilas ja soitonopettaja konservatoriolla. Haastateltu 10.3.2014.

Laurila, Juhani, s. 1945 Perniössä. Jyväskylän Konservatorion ja sittemmin Keski-Suomen Konservatorion rehtori. Haastateltu 2.3.2012.

Mantur, Oleg. Pianonsoiton lehtori. Haastateltu 20.2.2014.

Melnikov, Anatoli, s. 18.7.1946 Kiovassa. Muusikko ja viulunsoiton lehtori. Haastateltu 17.3.2014.

Nieminen, Kai, s. 17.3.1953 Lapualla. Säveltäjä, entinen oppilas ja soitonopettaja konservatoriolla. Haastateltu 10.3.2014.

Palola, Erkki, s. 1957 Helsingissä. Helsingin kaupunginorkesterin konserttimestari ja Tatjana Pogoževan ensimmäisiä oppilaita Suomessa. Puhelinhaastattelu 19.12.2011, haastattelijana toimi Simo Mikkonen.

Pöyhönen, Markku, s. 16.5.1957. Pianotaiteilija ja musiikkipedagogi, entinen oppilas ja opettaja konservatoriolla. Haastateltu 24.3.2014.

Suomalainen soitonopettaja. Haastateltu 19.3.2014. Viitatessa H1.

Suomalainen muusikko ja musiikinopettaja. Haastateltu 21.2.2014. Viitatessa H2.

Suomalainen soitonopettaja. Haastateltu 26.3.2014. Viitatessa H3.

Suomalainen soitonopettaja. Haastateltu 8.4.2014. Viitatessa H4.

Suomalainen muusikko ja musiikinopettaja. Haastateltu 3.3.2014. Viitatessa H5.

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Barghoorn, Frederick C. (1960), *The Soviet Cultural Offensive. The Role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy*. Princeton: Princeton University Press

Brooke, Caroline (2001), "Soviet Music in the International Arena, 1932–41". *European History Quarterly*, vol. 31, no. 2, 231–264.

Brown, Archie (2007), *Seven Years that Changed the World. Perestroika in Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Caute, David (2003), *The Dancer Defects: The Struggle for Cultural Supremacy During the Cold War*. Oxford: Oxford University Press.

Garam, Lajos (2000), *Lahjakkaan viulistin kasvatus*. Helsinki: Yliopistopaino, Helsinki University Press.

Gould-Davies, Nigel (2003), "The Logic of Soviet Cultural Diplomacy". *Diplomatic History*, vol. 27, no. 2, 193–214.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001), *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hixson, Walter L. (1997), *Parting the Curtain: Propaganda, Culture and the Cold War, 1945–1961*. London: Macmillan Press.

Häkkinen, Jari (2004), *Venäläinen viulukoulu. AMK-opinnäytetyö*. Oulun seudun ammattikorkeakoulu.

Häkkinen, Teija (2004), *Leopold Auer venäläisen viulukoulun kehittäjänä. AMK-opinnäytetyö*. Oulun seudun ammattikorkeakoulu.

Kalela, Jorma (2006), "Muistitiedon näkökulma historiaan". Teoksessa: Fingerroos et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS, 67–92.

Kangas, Emma & Kangas, Helvi (1992), *Kritiikki ja festivaali. Jyväskylän Kesän konserttien lehdistökritiikki 1960-luvulla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston musiikkitieteen laitos.

Kinnunen, Kaisa (1998), *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944–1974*. Helsinki: Suomi-Venäjä-Seura.

Korkiakangas, Pirjo (2006), "Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun". Teoksessa: Fingerroos et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS, 120–144.

Laurila, Juhani (2000), *Keski-Suomen konservatorio 1948–1999*. Jyväskylä: Keski-Suomen konservatorion säätiö.

Mikkonen, Simo (2007), *State Composers and Red Courtiers. Music, Ideology and Politics in the Soviet 1930s*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Mikkonen, Simo (2011), "Neuvostoliiton kulttuurivaihto-ohjelmat – kulttuurista kylmää sotaa vai diplomatiaa?". *Historiallinen aikakauskirja*, vol. 109, no. 4, 393–412.

Oikari, Raija (2006), "On the Borders of Propaganda and What Can Be Said. Hungarian-Finnish Cultural Relations during the Kádár-Kekkonen Era". Teoksessa: Anssi Halmesvirta & Heino Nyyssönen (toim.), *Bridge Building and Political Cultures. Hungary and Finland 1956–1989*. *Hungarologische Beiträge* 18. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 299–356.

Pernaa, Ville (2002), *Tehtävänä Neuvostoliitto. Opetusministeriön Neuvostoliittoinstituutin roolit suomalaisessa politiikassa 1944–1992*. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti.

Portelli, Alessandro (2006), "Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen?". Teoksessa: Fingerroos et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomeksi kääntäneet Salla Kivilaakso-Mendes & Saana Viertomanner. Helsinki: SKS, 49–64.

Richmond, Yale (2003), *Cultural Exchange and the Cold War: Raising the Iron Curtain*. University Park: Penn State Press.

Rossi, Leena (2012), "Muisti, muistot ja muistitietohistoria". Teoksessa: Asko Nivala & Rami Mähkä (toim.), *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. *Kulttuurihistoria* 10. Turku: Turun yliopiston historian laitos, 49–81.

Schwartz, Boris (1983), *Music and Musical Life in Soviet Russia. Enlarged edition, 1917–1981*. Bloomington: Indiana University Press.

Thompson, Paul (1978), *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford: Oxford University Press.

Ukkonen, Taina (2000) *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. Helsinki: SKS.

Ukkonen, Taina (2006), "Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa". Teoksessa: Fingerroos et al. (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: SKS, 175–198.

Volkov, Solomon (2011), *Pietari. Eurooppalainen kulttuurikaupunki*. St. Petersburg. *A Cultural History* (1996). Suomeksi kääntänyt Seppo Heikinheimo. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

Zubok, Vladislav (2007), *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.